

МАКЕДОНСКИ СВАДБЕНИ ЗНАМИЊА

MACEDONIAN WEDDING FLAGS



ВОЕНИ ИНСИГНИИ • MILITARY INSIGNIA

ФАЛЕРИСТИКА • PHALERISTICS



МАКЕДОНСКИОТ
ВОЈНИК И
ПЕТОКРАКАТА
1941-1992

MACEDNIAN
SOLDIER AND THE
RED FIVE POINTED
STAR 1941-1992

ПЛАКЕТИ И
НАГРАДНИ
ЗНАЧКИ НА АРМ
(1992-2019)

PLAQUES AND
AWARD BADGES
OF THE ARM
(1992-2019)



МАКЕДОНСКИ СВАДБЕНИ
ЗНАМИЊА 3
Јован Јоновски
Мојсо Поповски

MACEDONIAN WEDDING
FLAGS
Jovan Jonovski
Mojsa Popovski

МАКЕДОНСКИОТ
ВОЈНИК И ПЕТОКРАКАТА 25
1941-1992
Роберт Митевски

MACEDONIAN SOLDIER
AND THE RED FIVE
POINTED STAR 1941-1992
Robert Mitevski

УЛОГАТА НА 44
ХЕРАЛДИЧКАТА
КОМИСИЈА ВО
СОВРЕМЕНИОТ
ХЕРАЛДИЧКИ ДИЗЈАН
ВО ХРВАТСКА
Жељко Хајмер

ROLE OF THE
HERALDIC COMMISSION
TO THE
CONTEMPORARY
CROATIAN HERALDIC
DESIGN
Željko Heimer

ПЛАКЕТИ И НАГРАДНИ 61
ЗНАЧКИ НА АРМ
(1992-2019)
Трајче Трајков

PLAQUES, BADGES AND
PINS OF ARM
(1992-2019)
Trajce Trajkov

АКТИВНОСТИ НА МГД 77

ACTIVITIES OF MHS

РЕГИСТЕР НА ГРБОВИ 78

REGISTER OF ARMS

Насловна страна/Cover page

Свадбени знамиња од Битово, обоено со / Wedding Flag from Bitovo, Coloured with /MyHeritage.com



НАШИ ИЗДАНИЈА - OUR PUBLICATIONS

Докторската теза од д-р Јован Јоновски во интегрален облик. / *The Sun and the Lion as a symbol in heraldry and vexillology of Macedonia*. It is the doctoral thesis by Dr. Jovan Jonovski.

ИМПРЕСУМ • IMPRESSUM

Здружение за хералдика,
вексилологија и фалеристика,
МАКЕДОНСКО ГРБОСЛОВНО
ДРУШТВО

Претседател: Јован Јоновски
+389 70 252 989

Петар Манџуков 113/6
1010 Скопје, Македонија

www.heraldika.org.mk

Лектура / Proofreading:
Бранкица Јовева/ Edward B.
Kaye
Macedonian Heraldic Society

President: Jovan Jonovski
jonovski@heraldika.org.mk

Petar Mandžukov 113/6
1010 Skopje, Macedonia

info@heraldika.org.mk

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

д-р Јован Јоновски, аиН (Македонија)
Главен и одговорен уредник
д-р Иван Нацевски (Македонија)
- секретар
д-р Стојан Антонов, аиН (Бугарија)
д-р Жељко Хајмер, аиН, LF, FF, FFRC
(Хрватска)
проф. д-р Иван Балта (Хрватска)
доц. д-р Емир О. Филиповиќ (Босна и
Херцеговина)
проф. д-р Стјепан Ќосиќ (Хрватска)
д-р Тудор Раду Тирон, АИН (Романија)
д-р Агне Рајлајте-Барде, аиН (Литванија)
проф. д-р Мито Панов (Македонија).
проф. Лазе Трипков (Црна Гора)

EDITORIAL BOARD

Dr. Jovan Jonovski (Macedonia)
Editor in Chief
Dr. Ivan Nacevski (Macedonia), Secretary
Dr. Stoyan Antonov, aih (Bulgaria),
Dr. Željko Heimer, aih, LF, FF, FFRC,
(Croatia),
Prof. Dr. Ivan Balta (Croatia),
Doc. Dr. Emir O. Filipovic (Bosnia and
Herzegovina),
Prof. Dr. Stjepan Cosic (Croatia),
Dr. Tudor Radu Tiron, AIN (Romania)
Dr. Agne Railaite- Barde, aih (Lithuania),
Prof. Dr. Mito Panov (Macedonia).
Prof. Laze Tripkov (Montenegro)

Македонски хералд објавува научни
статии кои се рецензирани и попу-
ларни статии кои не се рецензирани
/ Macedonian herald publishes peer-
reviewed scientific papers as well as
popular non reviewed articles.

Статиите се објавуваат поединечно /
Papers are published separately http://
heraldika.org.mk/macedonianherald

Цели броеви / entire issues http://
heraldika.org.mk/macedonian-herald

МАКЕДОНСКИ СВАДБЕНИ ЗНАМИЊА

Јован Јоновски, Мојсо Поповски

Македонско грбословно друштво,
Претседател и главен хералд
<https://orcid.org/0000-0003-2448-3441>

Македонско грбословно друштво,
<https://orcid.org/0000-0003-0078-0791>

УДК 929.9:392.51(497.7)
Рецензирана статија

АПСТРАКТ

Свадбените знамиња – бајраци се посебен вид знамиња, ритуални, коишто примарно имаат реликвиска и религиозна димензија, а се употребуваат само на свадбени обичаи. Во Македонија се познати мијачките, но и други вакви знамиња. Текстот опишува и класифицира 8 свадбарски знамиња од Музејот на Македонија, Музејот на Крушево, од приватна колекција и фотографии на коишто можат да се видат знамињата целосно.

Клучни зборови: свадбарско знаме, мијачко знаме, македонско знаме, бајрак.

MACEDONIAN WEDDING FLAGS

Jovan Jonovski, Mojsa Popovski

Macedonian Heraldic Society,
President and Chief Herald
<https://orcid.org/0000-0003-2448-3441>

Macedonian Heraldic Society
<https://orcid.org/0000-0003-0078-0791>

UDC 929.9:392.51(497.7)
Peer-reviewed article

ABSTRACT

Wedding flags—*bayraks* — are a special type of ritual flags, which have primarily reliquary and religious aspects and are used only for wedding ceremonies. Flags from the Mijak ethnic group and other such flags are known in Macedonia. The text describes and classifies eight wedding flags, from the Museum of Macedonia, the Museum of Krushevo, a private collection, and photos where the flags can be seen in full.

Keywords: Wedding flag, Mijak flag, Macedonian flag, *bayrak*.



Знамето е парче виткав материјал, прицврстен од едната страна за да може да се вее на ветар и служи како знак или декорација (Znamierowski 1999, 24). Зборот знаме, во македонскиот јазик доаѓа од старословенскиот збор „знамени“, којшто би можел да се преведе како „ознака“ (Јоновски 2019, 23). Поимот бајрак, што доаѓа од отоманско-турскиот збор *bayarak* (بقاریب), едноставно значи знаме. Во македонската вексилолошка терминологија, терминот бајрак претставува најмасовен вид знаме, чијашто должина е поголема од ширината (Нацевски 2013, 26). Во овој текст, зборот бајрак се употребува како архаична форма за знаме, без разлика на обликот на платното.

Знамето во „примитивното“ општество, примарно има ритуална функција; тоа е свето и претставува канал преку којшто е присутен изворот на силата, било тоа да се предците, боговите или природата. Знамето ги пренесува своите магиски сили на групата, а подоцна на сите кои живеат на една територија (Smith 1968, 97, 95).

Вексилологијата се занимава со проучување на знамињата како социолошки феномен, околностите под коишто некое знаме се појавило и се користело, како и начинот на којшто одредени социјални групи се идентификуваат со знаме (Smith 2009, 41). Вексилографијата се занимава со проучување на дизајнот на знамињата, како и создавањето знамиња (Spain 2017).

Знамињата може да се користат за да пренесат порака, а можат да бидат и значајни симболи на национална гордост (Гижаровски 2010, 9). Знамето има четири основни функции и примени, и може да се употреби како: украс, сигнал, реликвија и симбол (Heimer 2013, 55).

Знамето како украс е декорација на даден простор со знамиња, како на пример, украсување за настани, забави и сл. Дури и да станува збор за државни знамиња, тие некогаш можат да служат само како декорација, како на пример, знамиња пред хотел. Тука ќе разгледаме два типа знамиња:

Знаме како реликвија – овие знамиња истакнуваат некаква акција, комуникација, којашто примарно не е насочена кон други луѓе туку кон божеството. Од овој тип се процесните

A flag is a piece of flexible material attached on one side so that it can be flown in the wind and serves as a sign or decoration (Znamierowski 1999, 24). The word for flag in Macedonian, *zname*, comes from the Old Slavic word *znameni*, which could be translated as “mark” (Јоновски 2019, 23). The term *bayrak* comes from the Ottoman-Turkish word *bayarak* (بقاریب), which simply means “flag”. In Macedonian vexillological terminology, *bayrak* denotes the most common type of flag, one whose length is greater than its width (Nacevski 2013, 26). In this article the word *bayrak* is used as an archaic form of the word for flag, regardless of its shape.

The flag in “primitive” society primarily has a ritual function; it is sacred and is a channel through which the source of power is present, be it ancestors, gods, or nature. The flag transmits its magical powers to the group and later to all who live in one territory (Smith 1968, 97, 95).

Vexillology deals with the study of flags as a sociological phenomenon, the circumstances under which a flag appeared and was used, and the way in which certain social groups identify with a flag (Smith 2009, 41). Vexillography deals with the study of flag design as well as flag creation (Spain 2017).

Flags can be used to convey a message and can be important symbols of national pride (Gizarovski 2010, 9). The flag has four basic functions and applications; it can be used as a decoration, signal, relic, or symbol (Heimer 2013, 55). The flag as an ornament is the decoration of a given space with flags, such as decorating for events, parties, etc. Even state flags can sometimes be used merely as decoration, such as flags in front of a hotel. Here we look at two types of flags:

The flag as a relic – these flags indicate some kind of action or communication which is primarily aimed not at other people, but at the deity. Of this type are procession and ritual flags, which also include wedding flags.

The flag as a symbol – these flags contain an emotional element that accompanies the symbolism of identity. Thus the value of the flag exceeds its material value, as a result the flag itself acquires a certain sacredness. The flag as an identity symbol identifies the owner,

и ритуалните знамиња во коишто спаѓаат и свадбарските знамиња.

Знамето како симбол – овие знамиња содржат емоционален елемент што ја придружува симболиката на идентитет. Со тоа, вредноста на знамето ја надминува неговата материјална вредност, како резултат на што, самото знаме добива извесна сакралност.

Знамето како идентитетски симбол укажува на идентитетот на сопственикот, со што се означува неговата: присутност, функција, позиција или имот. Сопственикот може да биде поединец, колектив или група.

Знамето е симбол на единството и идентитетот на дадена група, коешто се користи и за нејзино сплотување. Тоа е симбол на групен идентитет и авторитет, симболични претстави за заеднички вредности и континуитетот на постоењето, што овозможува координација на делување, колективно сеќавање, традиција и историја (Hałas 2002, 7). Преку знамето, поединецот се идентификува како дел од група, меѓу оние од групата, но и за другите – надвор од групата.

Знамето често има повеќе од една улога, но сепак една е примарна. Така, употребата на државното (или поранешно државно) знаме може да биде во примарно реликвијална функција – кога се користи како свадбарски бајрак или пак, поставено на покрив при градење куќа (Јоновски 2015, 223) (сл. 1).

По својата намена, знамињата можат да се поделат на неколку категории: лични, ритуални, институционални, знамиња на функција, воени, поморски, територијални и државни/национални.

РИТУАЛНИ СВАДБАРСКИ ЗНАМИЊА

Примарната улога на ритуалното свадбарско знаме е дел од свадбарската церемонија, на коешто му се обрнува посебно внимание преку обредот на неговото украсување. Во книгата Етнографија на Македонците, во статијата „Обичаи околу раѓање, свадба и умирачка“ се споменува бајрактар неколкупати, но воопшто не спомнува знаме (Наумова 1996, 212). За жал, оваа тема е мошне слабо покриена.



Сл./Fig. 1

indicating his presence, function, position, property. The owner can be an individual, a collective, or a group. The flag is a symbol of the unity and identity of a given group; it is also used to unite the group. It is a symbol of group identity and authority, a symbolic representation of common values and continuity of existence, enabling coordination of action, collective memory, tradition, and history (Hałas 2002, 7). Through the flag, the individual is identified as part of a group by those in the group, but also by others outside the group.

The flag often has more than one function, although one is usually primary. Thus, the state (or former state) flag can be used primarily in a religious role—when used as a wedding flag or when placing it on the roof when building a house (Jonovski 2015, 223) (Fig. 1).

According to their purpose, flags can be divided into several categories: personal, ritual, institutional, functional flags, military, naval, territorial, and state/national.

RITUAL WEDDING FLAGS

The primary role of the ritual wedding flag is to play a part in the wedding ceremony, drawing special attention through the rite of decorating it. Unfortunately, this topic is very poorly researched. In *Ethnography of the Macedonians*, the article “Customs around birth, wedding and dying” mentions the *bayraktar* (flag bearer) several times, but does not mention the flag at all (Наумова 1996, 212).

Свадбите најчесто се правеле околу празници, и китењето на бајракот бил дел од целокупната подготовка на невестата, младоженецот, нивните домови поврзани скоро со сите обичаи на свадбата. Тука свадбарските знамиња имаат ритуална функција, поврзана со свадба. Тие не се употребувале како симбол на идентитет на род или територија ниту пак на востанички/воени единици.

Во оваа статија ќе ги разгледаме ритуалните знамиња, користени претежно и најверојатно, исклучиво на свадбени ритуали. Ќе разгледаме осум знамиња, три од Музејот на Македонија во Скопје, едно од Музејот од Крушево, едно од приватна збирка, две знамиња од фотографии и едно од цртеж. Исто така и едно модерно знаме, коешто иако е реконструкција на старо свадбарско, претендира да стане знаме за идентификација на една цела група. Знамињата ќе бидат класифицирани и претставени според типот. Познати се фотографии од најмалку уште 6 други вакви знамиња, коишто не се целосно видливи и заслужуваат повеќе простор во друга статија.

Најголема група претставуваат мијачките знамиња, коишто предизвикаа зголемен интерес кон проучувањето и повторното афирмирање на народните знамиња.

МИЈАЦИ

Мијациите ја населуваат долината на реката Радика во Западна Македонија, област којашто се нарекува Река (Македонија 1945, 173). Таа се дели на: Горна, Долна Река, и Мала Река (Трайчев 1941, 3), според реката Мала Река, од којашто и целиот регион го добива своето име (Смиљанић 1925, 7). Денес, поголемиот дел е во составот на општината Маврово - Ростуше, а помали делови припаѓаат на општините Гостивар и Дебар.

Во Отоманската Империја, областа Река имала статус на нахија во состав на Дебарската каза на Охридскиот санџак (Поповски 2009). Населението било во дрвенциска служба – чување делови од патишта во близина на нивните населби. Иако таа служба претежно ја вршеле христијани, тие имале загарантирано право да носат оружје (Тодоровски 1970,47).

Покрај селата: Галичник, Лазарополе, Тресонче, Гари, Осој, Росоки, Селце и Сушица,

Weddings were usually held around the holidays and the decoration of the flag was part of the overall preparation of the bride, the groom, and their homes, and is associated with almost all the customs of the wedding. In this case, the wedding flags had a ritual function related to the wedding, rather than being used as a symbol of identity of a tribe or territory, or as an insurgent / military unit flag.

In this article we will examine these ritual flags, used mostly (or most likely exclusively) for weddings. We will examine eight flags: three from the Museum of Macedonia in Skopje, one from the museum in Krushevo, one from a private collection, as well as two flags from photographs and one from a drawing. We will also consider a modern flag which, although it is a reconstruction of an old wedding flag, aspires to become a flag to identify an entire group. The flags will be classified and presented by type. (At least six other such flags are known in photos, but they are not fully visible and deserve more space in another article.)

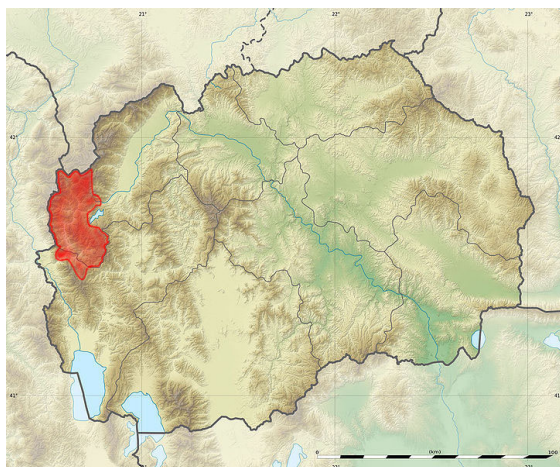
The largest group is the Mijak flags, which have recently aroused increased interest in the study and re-affirmation of folk flags and their use.

МИЈАКС

The Mijaks are a sub-group of ethnic Macedonians inhabiting the valley of the river Radika in western Macedonia, an area called Reka (Македонија 1945, 173). It is divided into Gorna, Dolna Reka, and Mala Reka (Трайчев 1941, 3), and the river Mala Reka gives the entire region its name (Смиљанић 1925, 7). Today, most of the region is part of the municipality of Mavrovo-Rostushe and smaller parts belong to the municipalities of Gostivar and Debar.

Under the Ottoman Empire, the Reka area had the status of a *nahiye* (administrative entity) within the Debar *kaza* (district) of the Ohrid *Sanjak* (territory) (Поповски 2009). The population was in the service of the *dervendji*—guarding parts of the roads near their settlements. Although that service was mostly performed by Christians, they were guaranteed the right to bear arms (Тодоровски 1970,47).

(Сл. 2) познати како типично „чисти“ мијачки населби (Мијаци 1929, 754), постојат и така наречените мијачки енклави, коишто се далеку од реканската област. Тука спаѓаат: Ехловец во Кичевско, Ореше и Папрадиште во областа Азот, Смилево и мијачко маало во градот Крушево (Матковски 1992, 290).



Сл./Fig. 2

Во патописот на Василије Бркиќ од 1771 година, ова население го опишува како „рекалии“ (Матковски 1991, 836–839), а терминот Мијак во еден западноевропски извор, за првпат го среќаваме во патописот на Јохан Хан од 1858 година. Хан забележувајќи го старото население во градот Крушево, го користи и терминот мијакиди (Матковски 1992, 290). Под називот мијакиди, веројатно подразбира Мијаци.

Според Марко Глигоров, Мијациите го добиле името по честото перење, чистење и миење (Григоровъ 1907, 204). Арсени Алексиев вели дека името Мијаци произлегува од личното именување „мие – ние“, што било својствено за Мијациите и нивниот народен говор, но и надолжува дека името Мијак произлегува од упорноста на Мијакот да не се согласува со општите работи кога одговарал „ниест – миџици“ – Мијаци (Алексиев 1914, 40).

Населението во Река станува интересно за етнологи, лингвисти – слависти и историчари од соседните балкански народи, од средината на XIX и 40-тите години од XX век. Најзначајни истражувачи кои пишувале за Мијациите се: Јастребов, Дринов, Томиќ, Цвијик, К’нчов, Селишчев, Смилјаниќ, Трајчев, Алексиев и Григоров.

Од македонските преродбеници, Ѓорѓија Пулевски (во 1892) прв се обидел да го проучува минатото и животот на Мијациите. Тој забележува: „Од профицинцијал македонски месност се произведет: Мияци кусо речено, а македонци продолжено речено“ (Пулевски 2003, 911). Потоа

Besides the villages of Galichnik, Lazaropole, Tresonche, Gari, Osoj, Rosoki, Selce, and Sushica (Fig. 2), as typically “pure” Mijak settlements (Мијаци 1929, 754), there are also so-called Mijak enclaves far from the Reka area. These include Ehlovec in Kichevo, Oreshe and Papradishte in the area of Azot, Smilevo, and the Mijak neighborhood

in the city of Krushevo (Матковски 1992, 290).

This population is described as *rekalii* in the 1771 travelogue of Vasilije Brkic (Матковски 1991, 836–839); we find the term “Mijak” first appears in a Western European source in the 1858 Johan Hahn travelogue. Hahn, noting the old population in the city of Krushevo, also uses the term *mijakidi* (Матковски 1992, 290), probably meaning “Mijaks”.

Marko Gligorov believed the Mijaks’ name derived from their frequent washing and cleaning (*mije* means “washing”) (Григоровъ 1907, 204). Arseni Aleksiev writes that “Mijaks” derives from the first person plural pronoun *mije* (“we”) which was characteristic of the Mijaks and their vernacular but also adds that the name Mijak stems from the insistence of Mijak to disagree with things in general, answering “*Niest – mieci*” – Мijaci (Алексиев 1914, 40).

The population of Reka interested ethnologists, Slavic linguists, and historians from the neighboring Balkan peoples from the mid-19th century to the 1940s. The most important researchers to write about the Mijaks were Jastrebov, Drinov, Tomic, Cvijic, Kanchov, Selishchev, Smiljanic, Trajchev, Aleksiev, and Grigorov.

Among the Macedonian revivalists, Gjorgjija Pulevski was the first to study the past and life of the Mijaks. He noted in 1892: “From Macedonian locality are called: Mijaks in short, and Macedonians in a long way” (Пулевски 2003, 911). Panajot Gjinovski followed with in

се надоврзува Панајот Ѓиновски во своите обемни етнографски белешки за Мијаците (Спорникъ Панајота 1899, 115 – 250). Васил Икономов, во своите дела дава низа податоци, пред сè преку собраните народни песни од малореканскиот крај за свадбените и верските обреди кај Мијаците, христијани (Икономов 1893) (Сл. 3). Името Мијаци го среќаваме и на картата од Димитрија Чуповски, издадена во „Македонски глас“, 1913 година. Исаија Радев Мажоски, во својата автобиографија од 1922 година пишува за мијачки знамиња (Мажовски 1922, 18 – 19).

МИЈАЧКИ ЗНАМИЊА

Мажоски најпрво забележува, немајќи цврсти податоци, во својата историско-хронолошка празнина: „по падот на Македонија под римска власт, Рим дозволува на дел од западните македонски Словени да ги користат нивните дотогаш воени знамиња само на свадби. Мажоски понатаму во делот за знамињата на овие Словени дополнува и притоа ги опишува „висината на дрвото била 2 метра, а дебелината – 4 до 5 см... должината на платното – 1,5 метар, а ширината – 1 метар... Знамињата имале црвена боја на рабовите и внатрешноста била бела... Знаците – симболи на различните знамиња биле: мечка, лав, полумесечина и рака. Тие знамиња сè уште постојат во Македонија, но денес се зачувани само во дебарскиот крај и коишто со старите обичаи се користат на свадби. Се користат во селата: Галичник, Лазарополе, Тресонче, Гари, Осој, Јанче, Велебрдо, Битуше, Косоврасти и Мелничани“ (Ibid.). Мажовски наведува дека слични знамиња до пред 100 години имало и во други краеве од Македонија, пред сè во Костурско, но биле уништени од османлиските власти. Понатаму, Мажоски го опишува обичајот за време на свадбата кај Мијаците, кога се истакнува знамето како и песна којашто се изведувала за време на овој обичај.

Друг кој спомнува мијачко знаме е етнологот Смиљаниќ, кој неколкупати пишува за Мијаците, а барем двапати се навраќа на мијачкото знаме. Најнапред пишува дека Мијаците после косовската битка се населуваат во реканскиот крај, и дека крстатиот бајрак што

his extensive ethnographic notes on the Mijaks (Спорникъ Панајота 1899, 115–250). In his works, Vasil Ikonov gave a series of data, primarily through the collected folk songs from the Malorekan region, about the wedding and religious rites of the Christian Mijaks (Икономов 1893) (Fig. 3). The name “Mijaks” also appears on the map by Dimitrija Cupovski published in *Makedonski Glas (Macedonian Voice)*, in 1913. Isaija Radev Mazhovski wrote about Mijak flags in his 1922 autobiography (Мажовски 1922, 18–19).

МИЈАК FLAGS

Mazhovski noted, without solid data supporting his historical-chronological gap, “after the fall of Macedonia under Roman rule, Rome allowed some of the western Macedonian Slavs to use their hitherto military flags only at weddings.” Mazhovski further described them as “the height of the pole was 2 meters and the thickness 4 to 5 cm ... the length of the fabric was 1.5 meter and the width was 1 meter. ... The flags were red on the edges and the inside was white ... The symbols of the different flags were bear, lion, crescent, and hand. Those flags still exist in Macedonia, but today they are preserved only in the Debar area and with the old customs used at weddings. They are used in the villages Galichnik, Lazaropole, Tresonche, Gari, Osoj, Jance, Velebrdo, Bituse, Kosovrasti, and Melnichani.” (Ibid.) Mazhovski stated that until 100 years ago, there were similar flags in other parts of Macedonia, especially in the Kostur area, but they were destroyed by Ottoman authorities. Furthermore, Mazhovski described the custom of displaying the flag during the wedding of the Mijaks as well as a song that was performed during this custom.

Another who mentioned the Mijak flag is the ethnologist Smiljanic, who wrote about the Mijaks several times, and the Mijak flag at least three times. First, he wrote that after the battle of Kosovo (1389) the Mijaks settled in the Reka region, and that the “cross flag” they use is actually a Kosovo flag, which became a public symbol for the Mijaks (Смиљаниќ 1921, 230). He then describes a time when the Mijaks

го користат е всушност косовски бајрак, којшто станал јавен знак за Мијаците (Смиљаниќ 1921, 230). Потоа дава временска рамка, од кога Мијаците слободно, во рамките на Отоманската Империја, добиле право слободно да го користат своето знаме. Во објаснувањето, тој зборува за еден крстат бајрак, за којшто право добиле да го користат по 1689 година. Мијаците добиваат право „својот крстат бајрак да го развиваат, затоа што останаа верни...“ на султанот во борбите против Пиколомини. Авторот во ова свое дело и во сите други подоцнежни дела не го наведува изворот за ова добиено право, но и за единствениот бајрак на Мијаците. Смиљаниќ додава дека „ниту им е забранет црвено-белосиниот бајрак со крстот на врвот на копјето“, при што бајракот е опишан како трбојка со крст на врвот од копјето (Smiljanić 1924, 73). На друго место пак, Смиљаниќ опишува поинакво знаме коешто горе и долу има црвена, а во средината – бела боја. Во центарот има круг како сонце и околу него се гледа стариот двоглав орел, лав, куче, вооружен коњаник и така натаму. Во аглите има крстови, некаде полумесечина. На врвот на копјето има убав крст без Христовото распнување, нашаран со резби и обложен со златна боја (Смиљаниќ 1925, 36). Петровиќ пак пишува дека во мијачкиот крај пред ослободувањето од Турците, се користел црвен бајрак со бел крст, а сега како свадбен бајрак се користи државното знаме (црвено-бело-сино) (Петровиќ 1931, 92). Не е познато дали Смиљаниќ мислел на државното знаме или таков бајрак, сосема различен од сите други познати мијачки знамиња, некогаш постоел меѓу Мијаците или некој мијачки род.

Во книгата на Георги Трајчев „За Мијаците“ од 1941 година, сретнуваме црно-бел цртеж и опис на свадбарско знаме од малореканскиот крај. Тој пишува дека знамето се користело исклучиво за свадби, и тоа во куќата на младоженецот. Свадбарски знамиња имало само во поугледните куќи, но тие ги позајмувале за свадба на други

were allowed to use their flag freely within the Ottoman Empire. In his explanation he talks about a cross flag, which they gained the right to use after 1689, “because they remained faithful...” to the sultan in the battles against Piccolomini. Smiljanic, in this work and in all later works, does not cite the source for this dispensation or for the single flag of all the Mijaks. Smiljanic adds that “the red-white-blue flag with the cross on the top of the staff is not forbidden either” (Smiljanić 1924, 73). Elsewhere, Smiljanic described a different flag that is red above and below, and white in the middle. In the center is a circle like the sun and around it can be seen the old double-headed eagle, a lion, a dog, an armed horseman, and so on. There are crosses in the corners and somewhere a crescent. Atop the staff is a beautiful cross without the crucifixion of Christ, decorated with carvings and clad in gold (Смиљаниќ 1925, 36). Petrovic wrote that before the liberation from the Turks, a red flag with a white cross was used in the Mijak area, and now the state flag (red-white-blue) is used as a wedding flag (Петровиќ 1931, 92). It is not known whether Smiljanic meant the state flag (of the Kingdom of Yugoslavia), or that such a flag, which is quite different from all other known Mijak flags, once existed among the Mijaks or some Mijak family.

In Georgi Trajchev’s 1941 book *About the Mijaks* is a black-and-white drawing and description of a wedding flag from the Mala Reka region. He writes that the flag was used exclusively for weddings in the groom’s house. Wedding flags existed only in more prestigious houses, but people would lend them for weddings to other homes that did not have their own (Trajchev 1941, 94–95).

Trajchev, in the chapter “Mijak Flag”, actually responds to an article by a Colonel St. Stamatov in the magazine *Mir* about how the lion (i.e., the coat of arms with a lion) found itself on the Bulgarian flag. Stamatov claimed that the Mijak flag with



Сл./Fig. 3

домови кои немале свое (Трајчев 1941, 94 – 95).

Трајчев, со поглавјето „Мијачко знаме“, всушност реагира на напис од извесен полковник Ст. Стаматов во списание „Мир“, кој пишува за тоа како лавот (грб со лав) се нашол на бугарското знаме. Притоа, Стаматов тврдел дека мијачкото знаме со лав е исто со бугарското знаме, коешто во Дебарско се чува уште од пред падот на Бугарија под Османлиите, 1395 година. Следејќи ја таа логика, дека симболите на ова знаме треба да бидат нечии државни, за другите симболи, Трајчев дава објаснување дека

ги симболизираат и: владеењето на Византија и Србија (орелот), Албанија (змејот) и Турција (полумесечината со ѕвезда) (Трајчев 1941, 95). Ваквото објаснување заборава дека станува збор за ритуално свадбарско знаме, туку му дава хронографски особини со државни елементи на претходни окупатори и „администратори“. Во науката не е познато такво знаме коешто ги прикажува сите окупатори во последните 10 века, а сепак да биде идентитетско знаме на дадена група.

Бидејќи не е дадена фотографија од знамето туку цртеж, се поставува прашање дали навистина Трајчев нацртал реално знаме што го гледал пред себе или пак, направил реконструкција којашто делумно се базира на други описи, а делумно на тоа како би требало да изгледа тоа знаме. Основниот конструкциски концепт е целосно идентичен со фреска од св. Андреј, Матка (сл. 4) (Пиличкова 2013, 61).

Иако другите посведочени мијачки знамиња имаат круг во средината, ниедно нема просфора во средината. Трајчев бил просветен инспектор на Егзархијата во дебарскиот крај, но од неговата евентуална средба со мијачко знаме до излегување на книгата, веројатно поминале повеќе од 20 години.

Знамето на цртежот е правоаголно на бела основа во сооднос 7:5, од коприна или друг материјал, долго околу 1 м (сл. 5). Од фотографијата се гледа дека на платното се

a lion is the same as the Bulgarian flag which has been kept in the Debar area since the fall of Bulgaria to the Ottomans in 1395. Following the belief that each symbol on this flag should be someone's state symbol, Trajchev explains that the other charges symbolize the rule of Byzantium and Serbia (eagle), Albania (dragon), and Turkey (crescent with a star). Such an explanation forgets that it is a ritual wedding flag, instead giving it chronographic features with state elements of previous occupiers and "administrators". Vexillology knows no flag that represents all occupiers over ten centuries and yet



Сл./Fig. 4

is the identity flag of a given group!

Since it is a drawing, not a photograph, the question arises whether Trajchev really drew an actual flag he'd seen, or reconstructed it based on other descriptions and what he thought that flag should look like. The basic construction concept is identical to the fresco of St. Andrej, Matka (Fig. 4) (Пиличкова 2013, 61).

Although the other Mijak flags have a circle in the middle, there is no *prosphora*—the bread used in communion in the Orthodox Church—depicted in the center of this one. Trajchev was an educational inspector of the Bulgarian Exarchate in the Debar area, but probably more than 20 years had passed between his encounter with the Mijak flag and the publication of his book.

The flag in the drawing is a white rectangle in a 7:5 ratio, made of silk or other material, about 1 m long (Fig. 5).

The drawing shows that three colors were used on the fabric. The field is white, while the details are in two other colors, which here we will call light and dark. The flag is bordered with light-dark triangles, with 10 dark and 11 light triangles on the upper and lower sides of the frame, and 8 dark and 9 light triangles on the hoist and fly sides, with two light triangles touching the corners.

The dark triangles are turned outward and the light ones inward. There are pendants on the fly corners. In the middle of the flag is a

употребени три бои. Основата е бела боја, додека деталите се во други две бои коишто тука ќе ги нарекуваме светла и темна. Знамето е обрабено со светло-темни триаголници, при што на горната и долната страна во рамката има по 10 темни и 11 светли траголници, а на прикремената и слободната страна по 8 темни и 9 светли, при што на аглите се допираат два светли тријаголници.

Темните тријаголници се свртени кон надвор, а светлите кон внатре. На слободните агли има висулци.

Во средината на знамето е претставен круг со боја на платното, со раб по 21 тријаголник и тоа, светли – свртени од центарот и темни – свртени кон центарот и со светол безантски крст во средината (безант – златник; овој крст е исечен од круг и на средината повторно има круг). Меѓу краците се наоѓаат текстовите ИС ХС НИ КА (Исус Христос победник) со темна боја. Ова го претставува „агнецот“ централниот дел од просфората – лебот што се користи во причеста во православната црква. Во четирите агли стојат мали фигури во темна боја, коишто гледаат кон центарот на знамето. На прикремената страна горе е змеј, долу е двоглав орел без крилја, што на градите има крст со четири огнила, додека на слободната страна горе – лав (или волк), долу полумесечина, со роговите нагоре, со ѕвезда. На врвот на копјето коешто е обоено светло-темен превез (накосо), има лилјанест крст со безант. Ова знаме не е сочувано (Филипова 2005, 2).

Знаме со дизајн како реконструкција од Трајчев, се појавува развено во 1995 година, во дворот на црквата Св. Петар и Павле на Петровен во Тресонче, на одбележувањето на 150-годишнината од изградбата на црквата. За него ќе стане збор подолу.

Покрај ова најпознато знаме има други мијачки знамиња, коишто имаат некои аналогии, но и разлики, доволно да можат да се класифицираат како

white circle, edged by 42 triangles, alternating light turned from the center and dark facing the center, with a bright bezant cross in the middle (a bezant is a gold coin, this one has a cross cut from a circle and the center has another circle). In the four areas between the arms is the text ИС ХС НИ КА (Jesus Christ the Conqueror) in the dark color. This represents the “lamb”, the central part of the *prosphora*. In the four corners are small dark-colored figures facing the center of the flag. On the hoist side is a dragon (above) and a double-headed eagle without wings, with a cross with four furisons (fire steels) on its chest (below), on the fly side is a lion or wolf (above) and a crescent, with horns upward, with a star (below). Atop the staff, which is painted a light-dark (per bend), is a lily cross with a bezant. This flag has not survived (Filipova 2005, 2).

A flag of this design as reconstructed by Trajchev flew in the yard of the church of St. Peter and Paul on Petroven (St. Peter’s Day) in Tresonche on the occasion of the 150th anniversary of the construction of the church in 1995. This flag will be discussed later.

In addition to this most famous flag, other Mijak flags exist, with some similarities but also enough differences to classify them as another type. Two are held in the Museum of Macedonia in Skopje and one is kept by the Pandilov family in Australia. All are made of white fabric and have a circular element in the middle, surrounded by other elements along the sides and diagonals.

The first flag from the Museum of Macedonia is of the gonfanon type with three streamers (tails) (Fig. 6). The central field is a square of white fabric, lined with a red stripe on the three free edges. On the top and bottom edges is a horizontal black stripe embroidered with a small red cross. The red and black stripes,



Сл./Fig. 5

друг тип. Познати се две знамиња во Музејот на Македонија во Скопје, и едно што се чува кај Пандиловци. Сите се изработени од бело платно и се со кружен елемент во средината, околу којшто се наоѓаат други елементи по страните и дијагоналите.

Првото знаме од Музејот на Македонија е од типот хоругва со три пламеници (сл. 6). Основата е квадратно бело платно, коешто на трите слободни рабови е обрабено со црвено. Горе и долу има хоризонтална црна лента со извезен по еден мал црвен крст. Црвената и црната лента се со иста ширина од 1/8 од ширината на основното поле, коишто продолжуваат во горниот и долниот пламенец, додека централниот е црн. Во средината има розета од 19 парчиња разнобојно платно во три бои, наизменично поставени радијално: бела, црна и црвена. Околу розетата, горе, долу, лево и десно се поставени црни рамни (каде што вертикалниот крак е подолг од хоризонталниот, којшто пак се наоѓа на средина на вертикалниот) крстови, а на дијагоналите се поставени полумесечина и ѕвезда, каде што краците на месечината се свртени кон центарот на кругот. Во средината на крстовите и петокраките ѕвезди има црвена точка. Ракавот на знамето е поделен на 1/8 бела најгоре и најдолу и црно-бело-црно по 1/4 во средината.

Знамето што се чува кај Пандиловци во Австралија е од истиот тип (сл. 7). Тоа е изработено од бело платно со размер 10x8, коешто на сите четири страни е обрабено со црвено платно со ширина 1/8. Знамето е со димензии 1,30 x 0,70 м.

Во средината има розета од 8 одвоени парчиња, од коишто централните се изработени од дизајнирано жолто-бело платно, а дијагоналните од црвено и светло сино платно. Во центарот се наоѓа друга мала розета од темно платно. Од темното платно се изработени и апликациите во четирите агли на знамето: во агли на слободниот дел се два коњаника во пресрет, а во копјениот дел горе, мотив што повторно потсетува на цвет



Сл./Fig. 6

each 1/8 the width of the central field, continue into the upper and lower streamer; the central streamer is black. In the middle is a rosette of 19 pieces of colorful fabric in three colors—white, black, and red—alternating radially. Around the rosette, at top and bottom and left and right are black “flat crosses” (where the vertical arm is longer than the horizontal, which is in the middle of the vertical), and at the four diagonals are a crescent and a five-pointed star, with the horns of the moon turned toward the center of the circle. A red dot is in the middle of the crosses and the stars. The sleeve of the flag is 1/8 the width of the field and divided into five alternating sections of white and black.

The flag owned by the Pandilov family in Australia is of the same type (Fig. 7). It is made of white fabric in a 10:8 ratio, bordered on all four sides with red stripe 1/8 of the flag’s width. The flag is 130 x 70 cm.

In the middle is a rosette of eight separate segments, the four central ones are made of patterned yellow-white fabric, and the diagonal ones are made of alternating red and light blue fabric. In the center is another small rosette of dark cloth. Small images in dark fabric appear in the four corners of the flag: in the corners of the free part are two horsemen *combatant*, in the



Сл./Fig. 7

или сонце, а во долниот агол, апликацијата може да се протолкува како месечина и ѕвезда. Знамето завршува со три одвоени бели пламенци. Ракавот е бел.

Второто знаме од Музејот на Македонија е хоругва што завршува со 5 пламеника, крајните и средниот се црвени, а останатите се бели (сл. 8). Во основа е бело квадратно платно, обрабено црвено. Левата и десната петтина се изработени од црвено платно на коешто е



Сл./Fig. 8

аплициран по еден бел крст. Во централниот дел има голем круг, изработен од дезенирано платно со црвени и розеви пруги, поставени по левата дијагонала, со бел кружен центар во којшто има 4 празни листови, поставени по дијагонала. Во слободните рабови на знамето има црни престави на животно, слично на волк, што гони помало животно, веројатно јагне, а во прикренените агли има човечки фигури. Ракавот е од сосема друго платно и со сосема различен дизајн, којшто не е дел од дизајнот на знамето.

Зачувани се фотографии од мијачки свадби со уште најмалку три мијачки знамиња. Бидејќи знамињата се закачени на копје, не е можно да се види целото платно. Поради тоа не се земени во оваа анализа. Но од видливото може со сигурност да се заклучи дека и двете се со централни розети и крстови над/под нив, а третото со крст без розета. Двете со сигурност може да се каже дека се со три пламенци, а за третото не е можно да се утврди од фотографијата.

Освен мијачките знамиња, познати се и други свадбарски знамиња во Македонија. Познато е знамето, донирано на Крушевскиот музеј од семејството Томалевски (сл. 9). Тоа е нецелосно и се сочувани два дела. По аналогија со другите, може да се заклучи дека делот што недостасува најверојатно е симетричен на сочуваниот дел. Станува збор за хоругва со три пламенци.

upper hoist part a motif reminiscent of a flower or the sun, and in the lower hoist corner an image that can be interpreted as the crescent and star. The flag ends with three separate white streamers. The sleeve is white.

The second flag from the Museum of Macedonia is a gonfanon that ends with 5 streamers, the ends and middle are red and the other two white (Fig. 8). It is basically a white square cloth bordered

with red. The left and right fifths are made of red cloth on which a white cross is applied. In the central part is a large circle made of patterned fabric with red and pink stripes placed on the left diagonal, with a white circle in the center on which four blank leaves are placed diagonally. In the free corners of the flag there representations of an animal similar to a wolf chasing a smaller animal, probably a lamb, in black, and in the attached corners are human figures. The sleeve is made of a completely different fabric and with a completely different design, it is probably not part of the original flag.

Photos from Mijak weddings showing at least three more Mijak flags have been preserved. Because the flags are hanging on a staff, it is not possible to see the entire field. They are therefore not considered in this analysis, but from the visible parts it can be concluded with certainty that two also have central rosettes with crosses above and below them, and the third has a cross without a rosette in the center. Two clearly have three streamers while the other's streamers can not be determined from the photo.

Apart from the Mijak flags, there are other wedding flags in Macedonia. One flag was donated to the Krushevo Museum by the Tomalevski family (Fig.9). It is incomplete; two parts are preserved. By analogy with the others,

Централниот дел е од бело платно и на него во центарот има два црвени отпечатока од стапало. Меѓу стапалата има црна стилизирана фигура од човек, а под него и од двете страни има 3 жолти крста. Над страничните крстови има две фигури на ангели. Под стапалата има три зелени крста. Двата крајни дела се црвени и со по 2 жолти и 3 зелени крста. Ова знаме е мошне слично на свадбарско знаме од Барања, Хрватска, опишано од Дарио Бошњак (сл. 10)

(Heimer 2012). Знамето што потекнува од околу 1900 е од истиот тип, истите бои и скоро истите елементи, само без човечката фигура и ангели. Знамиња од овој тип се присутни и на други места низ Барања. Дури и китењето на знамето е исто. Нема одговор на прашањето каква е поврзаноста на знамињата од два региони оддалечени повеќе од 800 км.

Во колекцијата на фотографии од 1932 до 1933 од Јузеф Обрембски од Битово, Порече, денес општина Македонски Брод, има повеќе свадбарски знамиња, од коишто не може целосно да се реконструираат знамињата. Но две вакви знамиња се убаво развеани и може да се проучат (сл. 11) (Obrebski 1932).

Првото е хоругва од три полиња коишто завршуваат во полукружни пламенци. Првото поле е бело, и на него има 5 кружни мотиви коишто формираат крст и под него крст. На второто, веројатно светло сино поле има крст, а над него нешто што наликува на срце. На третото, веројатно црвено поле има бела фигура на ангел – човечка фигура, која наместо раце има крилја. Над ангелот има чаша и кружен мотив, а



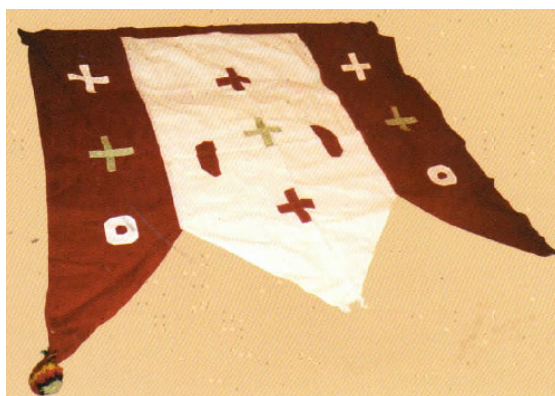
Сл./Fig.9

it can be concluded that the missing part is probably mirrored the preserved part. It is a gonfanon with three streamers. The central panel is made of white fabric and there are two red footprints in the center. Between the feet is a black stylized figure of a man and below it on both sides there are three yellow crosses. Above the side crosses are two figures of angels.

There are three green crosses under the feet. The side panel(s) are red with two yellow and three green crosses. This flag is very similar to the wedding flag from Baranja, Croatia, described by Dario Bosnjak (Fig. 10) (Heimer 2012). The flag, which dates from about 1900, is of the same type, with the same colors and nearly the same elements, only without the human figure and angels. Flags of this type are also present elsewhere throughout Baranja. Even the adornment of the flag is the same. The connection between the flags from two regions more than 800 km apart is unknown.

A collection of photographs from 1932–1933 taken by Juzef Obrebski in Bitovo, Poreche (today the municipality of Makedonski Brod), includes images of several wedding flags, from which the flags can not be completely reconstructed. But two such flags are well flown and can be studied (Fig. 11) (Obrebski 1932).

The first is a gonfanon of three vertical panels ending in semicircular streamers. The first panel is white and has 5 circular motifs



Сл./Fig. 10



Сл./Fig. 11

that form a cross, with a cross below it. The second panel is probably a light blue and has a cross, with something resembling a heart above it. The third panel is probably red and has a figure of an angel in white—a human figure with wings instead of arms; above the angel is a cup and a circular motif, and on the sides of the cup are a spear (knife) and a spoon,

од страните на чашата – копје (нож) и лажица, несомнени симболи на причест.

Второто знаме е хоругва, но истакнато на копје, повторно со три полиња. Во првото има ангел и кружен мотив, во второто крст, а веројатно третото го повторува првото поле.

Знаме од поинаков тип е тоа од с. Ранци, Кајларско, што се чува во Музејот на Македонија, подарено од Ангеле Бојаровски од Тетово (сл. 12). Тоа е црвено памучно платно, еднострано извезено со бели и жолти монистра, со димензии 71x65. Во средината има два бели лава во пресрет. Над главите на лавовите има две големи жолти круни. Композицијата е вrameна со бела флорална рамка, каде во аглиите се наоѓаат исти лавови, но со помал размер. Над рацете на двата главни лава стојат буквите „В“ и „А“, а под лавовите пишува 1903.

Токму присуството на лавот и годината 1903 ги навело истражувачите да го оценат ова како илинденско знаме. Знамето од сите страни е опшиено со друга црвена лента од 5 см, на коишто на задните страни има црни алки од конец, за да се закачи на сид.

Бидејќи целата композиција е блиску до работ на левата страна,

unmistakable symbols of communion.

The second flag is gonfalon but raised on a staff, again with three panels. On the first is an angel and a circular motif, on the second a cross, and the third, although obscured, appears to repeats the first.

A flag of a different type, originally from the village of Ranci, Kajljari, is held in the Museum of Macedonia, donated by Angele Bojarovski of Tetovo (Fig. 12).

It is a red cotton fabric embroidered on one side with white and yellow beads, 71 x 65 cm. Two white lions are in the middle. Above the lions' heads are two large yellow crowns. The composition is framed by a white floral frame; in the corners are the same lions, but on a smaller scale. Below the lower paws of the two large

lions are the letters “V” and “A”, and below the lions are “19” and “03”. The flag is edged on all sides with red ribbon 5 cm wide, on the back of which are black loops of thread to hang it on a wall. Since the entire composition is closer to the edge of the left side, it is assumed that the sleeve of the flag was there (Нинчовска 2009, 21–30).



Сл./Fig. 12

се претпоставува дека таму бил ракавот на знамето (Нинчовска 2009, 21 – 30). Но вакви знамиња, според достапните податоци, има и во периодот пред Илинденското востание. Во Националниот историски музеј во Букурешт има едно идентично знаме по композиција и начин на изработка, со таа разлика што годината е 1884, а буквите исто така кирилични: „А“ и „Ж“ (Сл. 13) (Тирон 2016).



Сл./Fig. 13

Затоа сметаме дека тоа најверојатно е обредно (свадбарско) знаме, а не револуционерно знаме.

Денес скоро целосно, улогата на свадбарското знаме ја зазема државното знаме. Но се појавуваат и нови тенденции на употреба на баш свадбарско знаме. Такво едно е употребено на свадба на Никола и Рената во дворот на ресторанот Куќа на Мијаците – под манастирот Св. Јован Бигорски во 2019 година. Освен неколкуте фотографии, нема податоци за знамето (Величествена свадба, 2019). Знамето одговара на типографијата на знамињата од Порече (сл. 14).

СИМБОЛИКА

Симболите што се употребени на фактичките знамиња (од музеј или од фотографии) се крстот, астрални – розета (сонце) и полумесечина и ѕвезда; антропоморфни – човек, стапало, рака, коњаник, ангел; животни – лав, волк.

Поради постојаната реинтерпретација на симболите со секоја генерација во рамките на еден социо-културен простор, толкувањето на тие симболи секогаш треба да се земе во општествено културниот и историски контекст, доколку е тоа можно, или во што е можно поблизок. Во недостаток на автентична интерпретација на симболите, тука ќе дадеме интерпретации од поширокиот македонски простор.

Крстот е еден од основните симболи, вкрстена хоризонтална и вертикална црта, којшто е користен од скоро сите култури, и во некои свои форми е соларен симбол. Тој во 4 век ста-

The presence of the lion and the year 1903 led researchers to consider it an Ilinden Uprising flag. But according to the available data, such flags existed in the period before the Ilinden Uprising. The National History Museum in Bucharest has an flag identical in composition and construction method, but the year is 1884 and the letters are Cyrillic: “А” and “S” (Fig. 13) (Tiron 2016).

That is why we think that it is probably a ritual (wedding) flag, and not a revolutionary flag.

Today, the state flag almost always serves in the role of the wedding flag. But there are also new trends in the use of the wedding flag. One was used at the 2019 wedding celebration of a couple named Nikola and Renata in the courtyard of the House of the Mijaks restaurant—below the monastery of St. Jovan Bigorski. Apart from a few photos, there is no information about the flag (Величествена свадба 2019). The flag corresponds to the typography of the flags from Poreche (Fig. 14).

SYMBOLISM

The symbols used on the actual flags (from a museum or photograph) are the cross; the astral—rosette (sun) and the crescent and star; and the anthropomorphic—man, foot, hand, horseman, angel; and animals—lion, wolf.

Due to the constant reinterpretation of the symbols in each generation within a socio-cultural space, the interpretation of those symbols should always be taken in the socio-cultural and historical context, if possible, or as close as possible. In the absence of authentic interpretation of the symbols, here we will give interpretations from the wider Macedonian area.

The cross is one of the basic symbols, a combination of a horizontal and a vertical line, which is used by almost all cultures, and in some of its forms it is a solar symbol. In the 4th century it became a symbol of the redemptive death

нува симбол на откупителната смрт на Исус Христос, и со тоа на христијанството. Неговото сотириолошко значење е празниот крст на воскреснатиот Господ. Тој се користи како реликвиски и магиски симбол којшто штити од зло. Но тој е и идентитетски симбол. Од богатството симболики, тој го поврзува материјалното и духовното (Велковски, 2013, 21). Крстот се јавува во многу форми и облици, но тие најверојатно го немаат идентитетскиот момент како во западниот свет. Најчесто се јавува тенкиот прав крст и безантскиот крст (Јоновски 2012, 28).

Кругот е универзален симбол, богат со значење. Во архаичните општества, кругот е еден од основните симболи на светот – космосот, но и на земјата. Тој е симбол на Сонцето и на небото, на небескиот – соларен циклус и лунарен круг. Апотропејската симболика на кругот е манифестирана и преку кружните објекти и слики – кружните мотиви во најразлични варијанти: круг со централна точка, круг со крст во центарот и розета (Пиличкова 2013, 61).

Полумесечината и ѕвездата е мошне стар симбол. Месечината со своите мени е симбол на промени. Полумесечината, младата или нова месечина, е симбол на нов почеток, нов развој. Нејзиното влијание на земјата е поврзано со земјоделството, и со тоа е симбол на плодноста (Вражиновски 2015, 86). Младата месечина е симбол на девственоста, па така, месечината со ѕвезда е симбол на Богородица. Тој е присутен на илирскиот грб од кованите римски пари. Може да се поврзе и со богомилите кои често ги претставувале на надгробните споменици. Присутен е и на градски грбови, често заедно со сонцето.

Култот за волкот бил тесно поврзан со култот на подземниот свет и со месечината. Тој е насилник, нескротлив, што на крајот од светот ги води душите на мртвите. Тој е олицетворение на демонските сили, но и нивен покорувач (Вражиновски 2015, 128).



Сл./Fig. 14

of Jesus Christ and thus of Christianity. Its soteriological meaning is the empty cross of the risen Lord. It is used as a relic and magic symbol that protects against evil. But it is also an identity symbol. From the wealth of symbolism, it connects the material and the spiritual (Велковски 2013, 21). The cross appears in many forms and shapes, but they probably do not have the identity role as in the western world. The most common on these flags are the thin straight cross and the Bezan cross (Jonovski 2012, 28).

The circle is a universal symbol rich in meaning. In ancient societies, the circle is one of the basic symbols of the world—the cosmos but also the earth. It is a symbol of the Sun and the sky, of the celestial—the solar and lunar circle. The apotropaic symbolism of the circle is also manifested through circular objects and images—the circular motifs in various variants: a circle with a central point, a circle with a cross in the center, and a rosette (Пиличкова 2013, 61).

The crescent and star is a very old symbol. The moon with its phases is a symbol of change. The crescent (the young or new moon) is a symbol of a new beginning, a new development. Its influence on the country is related to agriculture and thus is a symbol of fertility (Вражиновски 2015, 86). The new moon is a symbol of virginity, so the moon with a star is a symbol of the Mother of God. It appears on the Illyrian coat of arms on Roman coins. It can also be associated with the Bogomil sect, and often represented their members on tombstones. It is also present on city coats of arms, often together with the sun.

The cult of the wolf was closely associated with the cult of the underworld and the moon. A violent, untamable being who leads the souls of the dead to the end of the world, he is the embodiment of demonic forces, but also their subjugator. (Вражиновски 2015, 128).

Човечките фигури и делови од човековото тело, стапало или рака, веројатно се симболи на плодност. Ангелите се божјите гласници на земјата, но и заштитници на луѓето.

ИЗРАБОТКА И КИТЕЊЕ НА ЗНАМИЊАТА

Свадбарските знамиња се истакнувале само за време на големите семејни веселби и тоа секогаш за време на свадбите. Нема податоци дека некогаш се развејувани за време на други прилики, како литии и војни. Знамето на свадбите кај Мијачите има големо значење. Без да се накити бајракот, свадбите не почнувале. При китењето на бајракот се пееле пригодни песни за тој чин. Една од тие обредни свадбарски песни е:

ИЗРАСЛЕ МИ ЕСЕНИ ЈАСЕНИ

Израсле ми есени јасени.

Не ми биле есени јасени,

тук ми биле до три

побратими:

првиот е терзија во одаја,

вториот е мајстор на кафчија

треќиот е млади кувенжија.

Тој шо беше терзија во одаја,

да сошиет крстата бајрака;

Тој шо беше мајстор на кафчија

да направит сорок на бајракот;

Тој шо беше млади кувенжија

да направит крстот на бајракот (Јстребова 1886, 425).

Преку стиховите на оваа песна, а немајќи позначајни извори, дознаваме дека знамињата биле изработувани од три мајстори кои ги имале усвршено следниве занаети: кавчија, кувенџија и терзија. Терзијата го шиел платното на бајракот. Според досега познатите мијачки семејни бајраци, може да се заклучи дека тие биле изработени од „материјал наречен лен“. Ленот е тежок за изработка, но пред да се започне со негова обработка, треба да стои во вода 21 ден. Според Блажевски, жените од Мијачијата го изработувале – везеле бајракот (Блажевски, 2006). За обработка и за какво било понатамошно аплицирање на елементите на самиот текстилен материјал, единствено способни и квалификувани со мајсторско знаење

Human figures and parts of the human body (e.g., foot or arm) are probably symbols of fertility. Angels are God's messengers on earth but also protectors of humen.

MAKING AND DECORATING FLAGS

Wedding flags were displayed only during big family celebrations and always during the weddings. There is no record that they were ever flown on other occasions, such as religious services or military events. The wedding flag of the Mijaks has a great significance. Weddings did not start without the flag being “decorated” (arranged). During the decorating of the flag, appropriate songs were sung. One of those ritual wedding songs is:

MY AUTUMN ASH TREE HAS GROWN

My autumn ash tree has grown.

Those were not autumn ash trees,

Those were three friends:

the first is the tailor in the room,

the second is carpenter,

the third is young goldsmith.

He who was the tailor in the room

to sew the cross *bayrak*;

He who was the carpenter

to make a staff for the flag;

He who was a young goldsmith

to make the cross of the flag. (Јстребова 1886, 425)

Through the verses of this song, and having no other significant sources, we learn that the flags were made by masters in the following three trades: tailor, carpenter, and goldsmith. The tailor sewed the fabric of the flag. According to well-known Mijak family flags, it can be concluded that they were made of “a material called linen”. Linen is difficult to handle, so it should soak in water for 21 days before starting to work with it. According to Blazevski, the women from the Mijak region made and embroidered the flag (Блажевски 2006). For processing and for any further application of the elements of the textile material itself, only the tailors were capable and qualified with a master's knowledge and working tools. Then the carpenter made the staff for the flag, which was painted by turning the

и алати за работа биле само терзиите.

Кафцијата го изработувал копјето – дршката на знамето, којашто била бојадисувана со вртење на боите околу самото дрво. Кафцијата имал за задача да ја одреди должината, големината на јарболот, односно сорокот (со рока, рака – малореќански дијалект).

Кувенцијата ги владеел тајните на изработка на накит и украси од метали, и поради тоа е задолжен да го изработи крстот на врвот од копје, којшто најчесто бил сребрен или пак само друг метал, обложен со сребро.

По китењето на бајракот, по испуканите три куршуми од пушка – три туфеци (знаци), бајракот се поставувал од куќата на младоженецот со пеење пригодна песна и за овој обичај (Мажовски 1922, 19):

Што е врева во јунакови дворови,
се кренале високи бајраци,
над широки и високи чардаци,
дал јунак на војна ќе одит,
ил се готвит мома да си земат...

Штом бајракот бил накитен и поставен на видно место – на чардакот од куќата на младоженецот, свадбата можела да почне. Свадбарскиот бајрак се кител, односно се украсувал со босилок или друго цвеќе, јаболко и шамивче. За време на свадбата, за знамето бил задолжен бајрактарот. Бајрактарот на коњ одел на чело од свадбената поворка, со бајракот, кога се одело по невестата и кога се одело во црква на венчавање. Обичајот китење на знамето и денес можеме да го видиме за време на културната манифестација Галичка свадба. За време на манифестацијата, денес, семејниот крстат бајрак е заменет со македонското државно знаме.

Мијачките знамиња поради преставата на крст на врвот од јарболот се познати како крстат бајраци. Не секогаш, на самиот бајрак имаме престава на крст (на платното), но на дршката од бајракот на самиот врв, секогаш имаме престава на крст, што е накитен според народните свадбарски верувања.

Свadbите се одржуваа една недела од празник: Петровден, Илинден, Богородица, Преображение, во зависност од селската слава. Два дена пред почеток на свадбата, пред вечерното одење „на вода“, се кити или како што

colors around the wood itself. The task of the carpenter was to determine the length of the staff or the *sorok* (meaning with hand- in Malorekan dialect). The goldsmith knew the secrets of making jewelry and ornaments from metal and because of that he was obliged to make the cross on the tip of the staff, which was usually silver or just another metal coated with silver.

After decorating the flag, and firing three bullets from a rifle—three *tufecs* (signs), the flag was placed in the groom’s house by singing a song appropriate to this custom as well (Мажовски 1922, 19):

What is the noise in the hero’s yards,
high flags rose, over wide and high verandas,
whether a hero to war will go,
or get ready to take a girl ...

As soon as the flag was decorated and placed in a conspicuous place, the wedding could begin on the balcony of the groom’s house. The wedding flag was decorated with basil (or other flowers), an apple, and a handkerchief. The *bayraktar* (flag bearer) was in charge of the flag during the wedding. The *bayraktar* rode on horseback at the head of the wedding procession with the flag, when going for the bride and when going to the church for the wedding. The custom of decorating the flag can still be seen today during the cultural event called the Galichnik Wedding. During the annual event today, the family “cross flag” is replaced with the Macedonian state flag.

The Mijak flags are known as “cross flags” due to the representation of a cross atop the staff. While we do not always see a representation of a cross on the flag itself (on the fabric), a cross always forms the finial of the flagstaff, decorated according to the folk wedding beliefs.

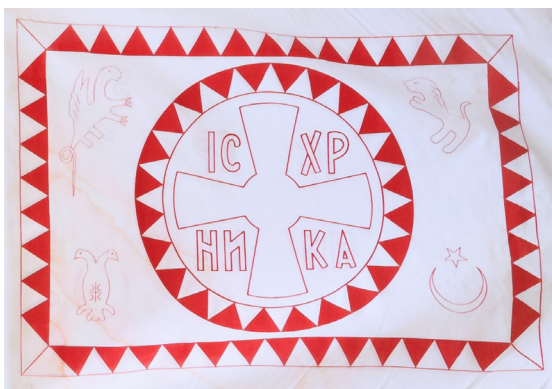
The weddings were held one week before a holiday: St. Peter’s Day, Ilinden (St. Elijah Day), the Mother of God Day, the Transfiguration Day, depending on the village *slava* (holiday). Two days before the beginning of the wedding, before the evening walk “to get water”, the flag is decorated or, as the old saying goes, “the flag is arranged”. The wedding flag is decorated with a cross on top of the staff, flowers, and an apple with four old coins pressed halfway into the apple, so as to be seen. Two days before the wedding,

велеле старите „се реди бајракот“. Свадбеното знаме се украсува со крст на врв од јаболот, цвеќиња и јаболко. Во јаболкото се втиснуваат до половина, за да се гледаат наоколу четири стари пари. Младо девојче „момале“, два дена пред свадбата, кое има живи мајка и татко, заминува од три градини, од три дворови да набере три цвета: трендафил, невен и босилок. Од цвеќињата се прави венец којшто заедно со крстот се врзува на дршката од бајракот. За време на китењето на бајракот се пеат пригодни песни што се придружени од музичка изведба на истите песни, свирени секогаш од зурли и тапани. Наредениот накитен бајрак потоа се поставува на видно место од куќата на младоженецот за да биде виден од сите, по што се фрла „туфек“ – се пука трипати од пушка (Гиневска 2020). За време на целата свадба, за бајракот е задолжен бајрактарот, кој на коњ со бајракот ја предводи секоја свадбена поворка.

ФЕНОМЕНОТ НА „СЕМИЈАЧКО ЗНАМЕ“

Односот кон символите се гради од секоја генерација која му дава нови значења и степен на важност. Тој однос и значење се создава под влијание на социо-економско политичките односи. Во текот на раните 1990 години, Македонија ги правеше првите чекори како независна држава, коишто ги дочека симболички неспремно. Знамето го доби на конкурс што започна дури во 1992 година и коешто мораше да го промени само три години подоцна. Тоа предизвика луѓето да се навратат на „древните“ симболи како симболи на идентитет на група (Јоновски 2019, 31).

Знаме – реконструкција на знамето на Трајчев за првпат е истакнато во 1995 година во Тресонче, на 150 јубилеј на црквата Св. Петар и Павле. Знамето е на бело платно со црвена боја, коешто се промовира како семијачко, како родово идентитетско знаме. Тоа следува од разбирањето на поимот знаме, како паралела со државното знаме, како идентитетски симбол на поширока заедница, потполно заборавајќи ја примарната



Сл./Fig. 15

a young girl, who has a living mother and father, visits three gardens to pick three flowers from three yards: rose, calendula, and basil. A wreath is made from the flowers,

which together with the cross is tied to the staff of the flag. During the decoration of the flag, appropriate songs are sung, accompanied by a musical performance of the same songs, always played on *zurli* and drums. The decorated flag is then placed in a place visible from the groom's house to be seen by everyone, after which a rifle is fired three times (Гиневска 2020). The flag bearer is in charge of the flag throughout the wedding, and leads each wedding procession on horseback with the flag.

THE “ALL-MIJAKS FLAG” PHENOMENON

Each generation gives the relationship to the symbol new meanings and importance. That relationship and meaning is created under the influence of socio-economic-political relations. During the early 1990s, Macedonia took its first steps as an independent state, for which it was symbolically unprepared. Its national flag was chosen in a 1992 competition, then it had to be changed only three years later. This led people to return to the “ancient” symbols as symbols of group identity (Јоновски 2019, 31).

A reconstruction of the wedding flag drawn by Trajchev was first displayed in 1995 in Tresonche on the 150th anniversary of the Church of Sts. Peter and Paul. The flag is red on a white field and has been promoted as an all-Mijaks symbol, as a tribal identity flag. This follows from the understanding of the term “flag” as a parallel with the state flag, as an identity symbol of a wider community, completely forgetting the primary role of a pure wedding flag (Fig. 15).

улога на чисто свадбарско знаме (сл. 15).

По 1995 година, скоро сите населби во Мала Река започнуваат да го истакнуваат ова знаме на селските слави во кругот на нивните цркви. Интересен за следење е и развојот на ова знаме од вексилотографски аспект од неговата појава во 1995 година, и промоција како севековно и сеплеменско мијачко знаме. Од првичната појава, ова знаме е изменето во три аспекта (сл. 16).

Првата промена е во однос на обескрилениот двоглав орел, чијашто внатрешност првично е прикажана со крст во којшто се видливи четири огнила. Внатрешноста (крстот и очилата) од двоглавиот орел е пополнета со црвена боја. Символот на крст со четири огнила во современ контекст се восприема како чисто српски национален симбол. Втората промена е во однос на додавањето трета боја, покрај белата основна и црвената – жолтата, за пополнување на некои бели елементи во знамето. Вметнувањето на жолтата боја е доближување на семијачкото знаме до националните бои од државното знаме на Македонија. Ова знаме како единствен мијачки симбол е претставен во 1995 година, но никако пред тоа. Веројатно достапноста на книгата на Трајчев го прави ова знаме популарно. Но втората редакција од знамето на Трајчев не треба да се нарече и мијачко колективно знаме, бидејќи Мијаци на нивната територија веќе нема. Или пак е само обично знаме коешто се вее на дел од една општина, каде што Мијациите живееле непрекинато до 1970 година.

Во својот опис, Мажоски пишува дека реканските села користеле знамиња (множина) и не споменува крст како симбол на тие знамиња. Крстот како централен симбол не се јавува на поголемиот дел на досега познатите мијачки свадбарски знамиња. Од друга страна, Мажоски наведува неколку за нас интересни симболи, коишто на досегашните знамиња не ги среќаваме, а тоа се мечката и раката како симболи во неговите знамиња.

Трајчев во својот запис не забележува дека претставеното знаме е само едно од многуте семејно-родови знамиња, сочувани до денес. Дали не знаел за други или пак целта му била да го претстави само она знаме на коешто има лав, поради реакцијата кон

After 1995, nearly all the settlements in Mala Reka began to display this flag in the yards of their churches during the village celebrations. The development of this flag and its promotion as an eternal flag of all Mijak tribes is interesting to follow from a vexillographic perspective. Since its initial appearance, this flag has been modified in three respects (Fig. 16).

The first change to the original Trajchev design is in the wingless double-headed eagle, whose



Сл./Fig. 16

interior was originally shown bearing a cross with four fire steels. The inside (cross and firesteels) of the double-headed eagle is filled with red. In the modern context, the symbol of the cross with four fire steels is perceived as a purely Serbian national symbol. The second change adds a third color, yellow, in addition to the basic white and red, to fill in some white elements in the flag. The use of yellow brings the family flag closer to the colors of the state flag of Macedonia. This flag was only introduced as the sole Mijak symbol in 1995, not before. The availability of Trajchev's book probably made this flag popular. But the second version of Trajchev's flag should not be called a Mijak-collective flag because Mijaks are no longer living permanently on their territory. Or it is just an ordinary flag that flies in a part of a municipality where the Mijaks lived continuously until 1970.

In his description, Mazhovski writes that the Reka villages used flags (plural) and does not mention a cross as a symbol on those flags. The cross as a central symbol does not appear on most of the previously known Mijak wedding flags. On the other hand, Mazoski lists some interesting

Стаматов. Овој пропуст и денес се провлекува дури и во науката, што оди во прилог на рedefинирањето на денешното значење на тоа знаме. Спорна е констатацијата и паралелата прикажана од Филипова во однос на староста и единствениот карактер на знамето, коешто го обработува во нејзината статија (Филипова 2005). Споменатите фермани, декрети не спомнуваат знаме, одредени родови или каква забрана за употреба. Ферманите се однесуваат на други права и обврски за населбите од Реканската каза. Ова го среќаваме и кај Филипова, и е преземено од Петар Поповски, кој пак своите гледишта ги базира на постари непотполни автори „во однос на знамињата и проблематиката за таканареченото општо мијачко знаме и паралелата што се прави со историски личности и настани од XV век до денес“ (Поповски 2009; 2018).

Денес се гради мит за историјата, општествените и културолошки карактеристики на Мијаците. Во тоа предничи Поповски (Поповски 2005, Поповски 2006) и Брковски (Брковски 2009). Најчесто се цитираат изјавите на Трајчев, дека Мијаците се од болјарско аристократско потекло. Одговор на тоа е даден од Мојсо Поповски (Поповски 2018). Во тој мит, семијачки прастар етнички идентитетски симбол игра огромна улога. Таа улога му се припишува на бајракот опишан од Трајчев или неговата втора реконструкција.

ЗАКЛУЧОК

Свадбарските знамиња се ритуални знамиња, со првенствена улога за комуникација со божественото, но и со другите учесници во ритуалот. Тие се обично семејни, родови, но не се користат како средство на идентификација, затоа што не се употребуваат за таква пригода. По Првата светска војна, полека нивната улога ја зазема државното знаме, особено по Втората светска војна. Има записи и фотографии за употреба на такви знамиња низ цела Македонија, но во очите на јавноста највеќе се мијачките знамиња, коишто стануваат популарни во текот на 1990-тите. Но такви знамиња имаме од Крушево и од Порече. Во овој текст се обидовме да ги разгледаме од вексилолошки и вексилографски аспект, при

symbols, the bear and the hand, which we do not find on the previous flags.

Trajchev did not mention that the flag he presented was just one of many family/tribe flags preserved to this day. Did he not know about others, or was his goal to present only the flag bearing a lion, in response to Stamatov? The conclusion and the parallel presented by Filipova regarding the age and the unique character of the flag that she describes in her article are disputable (Filipova 2005). The *fermans* (decrees) she describes do not mention a flag, a certain tribe, or any prohibition of use. The decrees refer to other rights and obligations for the settlements of the Reka area. This is also found in Filipova and is supported by Petar Popovski, who in turn bases his views on older incomplete works “in relation to the flags and the problem of the so-called all-Mijak flag and the parallel made with historical figures and events from the 15th century to today” (Поповски 2009; 2018).

Today Popovski (Поповски 2005, Поповски 2006), and Brkovski (Брковски 2009) are leading an effort to construct a myth about the history, social, and cultural characteristics of the Mijaks. Trajchev’s statements that the Mijaks are of boyar-aristocratic origin are quoted most often, drawing a response from Mojso Popovski (Поповски 2018). In that myth, an all-Mijaks ethnic identity symbol plays a huge role. That role is attributed to the flag described by Trajchev or its second reconstruction.

CONCLUSION

Wedding flags are ritual flags, with the primary role of communicating with the divine, but also with other participants in the ritual. They are usually used by a specific group, but are not used as a means of identification because they are only used for special occasions. After the First World War, the national flag slowly took over their role, more so after the Second World War. There are records and photos of the use of such flags throughout Macedonia, but in the eyes of the public they are mostly the Mijak flags that became popular during the 1990s. But we also see such flags in Krushevo and Poreche. In this article we have attempted to examine them from a vexillological and vexillographic aspect,

што беа типизирани според содржината и според формата на платното. Во последната деценија на 20 век, постои тенденција на давање друга димензија на свадбарските бајраци, идентитетска, што се гледа во феноменот на „семијачки“ бајрак, имено претставување на еден семеен бајрак за знаме на сите Мијаци, концепт непознат за времето кога свадбарските знамиња се користеле активно. ■

typifying them according to their content and the shape of the fabric. In the last decade of the 20th century there is a tendency to give another dimension to the wedding flags, identity, which is seen in the phenomenon of “family” flag, namely the representation of a family flag for all Mijaks, a concept foreign to the time when wedding flags actively were used. ■

СЛИКИ • FIGURES

1. Свадба во Струмица, 22-10-2017/ Wedding in Strumica. (Art Production Strumica)
2. Од Zoupan (разговор · придонеси); map by Sting (разговор · придонеси) and NordNordWest (разговор · придонеси) — File:North Macedonia relief location map.jpg, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=39847697>.
3. Невестинска носија од Лазарополе/ Wedding dress from Lazaropole (<http://lazaropolee.blogspot.com/2009/03/lazaropole.html?m=1>, http://lazaropolee.blogspot.com/2009/03/lazaropole_12.html?m=1)
4. Фреска од св. Андреј, Матка / Frescoes of St Andrew, Matka, Skorje (Пиличкова Јасминка Ристовска (2013) „Симболиката на кружните мотиви во македонската традиционална култура – генеза и развој“, *Патримониум* 5, Скопје, 61)
5. Мијачко знаме според Трајчев/ Mijaks flag according Trajchev (Трајчев Георги (1941) *Книга за Мијачитџ*, Софија: Печатница „П. Глушков“, 94)
6. Мијачко знаме, Музеј на Македонија, фото Јован Јоновски/ Mijaks Flag, Muzeum of Macedonia Photo Jovan Jonovski
7. Мијачко знаме од Пандиловци/ Mijaks Flag from Pandilovs (Филипова Снежана (2007) „Белешки за Мијачкото знаме – толкување на аплицираните мотиви“, *Македонски хералд* 2, Скопје.)
8. Мијачко знаме, Музеј на Македонија, фото Јован Јоновски/ Mijaks Flag, Muzeum of Macedonia Photo Jovan Jonovski
9. Свадебно знаме од Музеј на Крушево, фото Јован Јоновски /Wedding Flag, Muzeum of Krushevo, Photo Jovan Jonovski.
10. Свадебно знаме од Барања/ Wedding Flag from Baranja (Heimer Željko (2012) „Svadbena zastava iz Baranje“, *Grb I Zastava* 11, Zagreb, svibanj 2012.)
11. Свадебни знамиња од Битово / Wedding Flag from Bitovo (Obrebski Jozeph (1932) Weddings: Standard bearers and bagpipers, photograph, University of Massachusetts Amherst Libraries Special Collections and University Archives) <https://credo.library.umass.edu/view/full/mums599-b57-i499>
12. Знаме од Ранци, Каљарско / Flag from V. Ranci, Kajlari (Нинчовска Мирјана (2009) „Подготовките за илинденското востание во каљарско осведочени од едно знаме“, *Зборник историја*, бр. 3, Скопје: Музеј на Македонија)
13. Знаме од Музеј од Букурешт, фото испратено од Тудор-Раду Тирон/ Flag from Museum of Bucharest photo sent bt Tudor Radu-Tiron.
14. Модерно свадбарско знаме/ Modern wedding Flag (Величенствена свадба (2019) „Никола од Битола и Рената од Скопје во мијачки носии направил традиционална венчавка во Бигорскиот манастир“.) <https://infomax.mk/wp/галеријавеличенствена-свадба-никол/>
15. Мијачко знаме прва ревизија, Црквата во Лазарополе, Фото Мојсо Поповски/ Mijaks flag, first revision, Church in Lazaropole, photo Mojso Popovski
16. Мијачко знаме втора ревизија, с. Гари, Фото Мојсо Поповски/ Mijaks flag, second revision, Gari, photo Mojso Popovski

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

- Алексиев Арсени (1914) „Етнографски бџежки за полянитџ, мијачитџ и бџрсяцитџ“, *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, книга XXX, Софија.
- Блажевски Иван (2003) „Новооткриено мијачко знаме“, *Време*, бр. 644, 26.02.2006.
- Брковски Мелетие (2009). *Мијаци: приказни од западната страна*, Здружение пријатели на галеријата „Георгија Пулевски“.
- Величенствена свадба (2019) „Никола од Битола и Рената од Скопје во мијачки носии направил традиционална венчавка во Бигорскиот манастир“.
- <https://infomax.mk/wp/галеријавеличенствена-свадба-никол/пристапено/acessed.1.12.2020>
- Вражиновски Танас (2015) *Македонската народна религија*. Скопје: Силсон.
- Гижаровски Александар (2010) „Краток вовед во вексилологијата“, *Македонски хералд* 4,
- Гиневска Марица Поповска (2020) од Лазарополе, родена 1931 година интервју 21.5.2020.
- Григоровъ Марко (1907) „Говорџт на малорџканцитџ (мијачитџ) в Дебџрско“, *Извџстия на семинара по славјанска филологија*, книга II, за 1906 и 1907год. Софија: Университета вџ Софија.

- Икономов Васил, 1893. *Сборник от старо-народни песни и обичаи в Дебърско и Кичевско (Западна Македонија)*, София: Печатница Македонија.
- Јоновски Јован (2012) „Крст- Македонски хералдички терминологијски речник“, *Македонски хералд* 6.
- Јоновски Јован (2015) *Симболите на Македонија*, Скопје: Силсон.
- Јоновски Јован (2019) *Сонцето и лавот како симболи во хералдиката и вексилологијата на Македонија*, Скопје: Македонско грбословно друштво.
- Мажовски Исая Радев (1922) *Вжзпоминания*, София: Печатница на Ив. К. Божинов.
- Македонија като природно и стопанско цяло* (1945) София: Македонски научен институт.
- Матковски Александар (1991) *Македонија во делата на странските патописци 1371-1777*, Скопје: Мисла.
- Матковски Александар (1992) *Македонија во делата на странските патописци 1850-1864*, Скопје: Мисла.
- „Мијаци“ (1929) *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, II књ., Загреб.
- Наумава Марија (1991) „Обичаи околу раѓање, свадба и умирачка“, *Етнологија на Македонците*, Скопје: МАНУ.
- (Нацевски Иван) (2013) „Македонски вексилологијски терминологијски речник“, *Македонски Хералд* 7, Скопје.
- Нинчовска Мирјана (2009) „Подготовките за илинденското востание во кајларско осведочени од едно знаме“, *Зборник историја*, бр. 3, Скопје: Музеј на Македонија.
- Петровиќ Петар (1931) „Свадебни обичаји у Галичнику“, *Гласник етнографског музеја*, т.IV, Београд.
- Пиличкова Јасминка Ристовска (2013) „Симболиката на кружните мотиви во македонската традиционална култура – генеза и развој“, *Патримониум* 5, Скопје.
- Поповски Петар (2005) *Георгија Кастриот-Искендер: крал на Епир и Македонија и втор Александар Македонски: (660 години од раѓањето)*, Скопје: Аз-Буки.
- Поповски Петар (2006) *Мијаците: потомци на античките македонци и прастари жители на Матија (денешна Албанија)*, КАМ Галичник.
- Поповски Мојсо (2009) *Реканската каза во турските пописни дефтери од XV до XVI век*, <http://lazaropolee.blogspot.com/2009/08/xv-xvi.html>
- Поповски Мојсо (2018) *Болјарите и мијаците - само легенда*, http://lazaropolee.blogspot.com/2018/04/blog-post_14.html
- Пулевски Горѓија (2003) *Славјанско-македонска општа историја*, Скопје МАНУ.
- Смиљанић Тома (1921) „Пастирски обичаи код мијака“, *Гласник географског друштва*, свеска 5, Београд.
- Смиљанић Тома (1925) „Мијаци, Горна Река и Мавровско Поље“, *Српски етнографски зборник, Населба и порекло становништва*, кн.20, Београд: Српска краљевска академија.
- „Спорникъ Панајота Дъинобскога из села Галичника“ (1899) *Живая Старина*, Отдѣленія етнографіи, Императорского русского географического общества, Выпускъ I, С.Петербургъ, Отдѣль II,
- Тодоровски Глигор (1970) *Малореканскиот предел, - Општествено-економски и просветни прилики во периодот од 80-тите години на XIX век до крајот на Првата светска војна*. Скопје: ИНИ.
- Тирон Тудор-Раду (2016) комуникација со авторот, 6.10.2016. - communication with the author.
- Трайчев Георги (1941) *Книга за Мијацитъ*, София: Печатница „П. Глушков“.
- Филипова Снежана (2005) „Белешки за Мијачкото знаме“, *Македонски хералд* 1, Скопје.
- Филипова Снежана (2007) „Белешки за Мијачкото знаме – толкување на аплицираните мотиви“, *Македонски хералд* 2, Скопје.
- Јстребова И. С (1886) *Обычаи и пѣсни турецкихъ сербовъ*, С. Петербургъ.
- Hałas Elżbieta (2002) Ed., *Symbols, Power, and Politics (Studies in Sociology: Symbols, Theory, and Society)*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Heimer, Željko (2012) „Svadbena zastava iz Baranje“, *Grb I Zastava* 11, Zagreb, svibanj 2012.
- Heimer, Željko (2013) *Identitet oruženih snaga Republike Hrvatske iskazan zastavama vojnih postrojbi u Domovinskom ratu (dis)*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Obrebski Jozeph (1932) *Weddings: Standard bearers and bagpipers*, photograph, University of Massachusetts Amherst Libraries Special Collections and University Archives
- Smiljanić Tomo (1924) „Plemenske odlike Mijaka“, *Narodna starina*, Vol. 3 No. 7, 1924,73.
- Smith Whitney (1968) *Prolegomena to the study of political symbolism*, dissertation: Boston University Graduate School.
- Smith Whitney (2009) *Principles of Vexillology*, Proceedings of the 23rd International Congress of Vexillology, Yokohama, Japan.
- Spain Charles A. (2017) “Flag Study vs. Design”, *2017 spring newsletter*, Vexillology Ireland, https://issuu.com/gensocireland/docs/vibe_-_2017_spring_newsletter, visited 8.7.2017.
- Znamierowski Alfred (1999) *The World Encyclopedia of Flags*, London: Lorenz Books.

УЛОГАТА НА ХЕРАЛДИЧКАТА КОМИСИЈА ВО СОВРЕМЕНИОТ ХЕРАЛДИЧКИ ДИЗЈАН ВО ХРВАТСКА

Жељко Хајмер

Хрватско хералдичко и вексололошко
друштво

<https://orcid.org/0000-0003-1349-9704>

УДК 929.6(497.5)

Рецензирана статија

АПСТРАКТ

Трудот ги претставува улогата и регулативата во врска со таканаречената Хералдичка комисија во формирањето на современиот хералдички дизајн во Хрватска. Хералдичката комисија, основана во Министерството за администрација, има улога да обезбеди стручни проценки во процесот на одобрување општински грбови и знамиња, но исто така служи како советодавно тело на овие општини за изнаоѓање хералдички прифатливи дизајни. Трудот ги претставува законодавствата што ја регулираат областа. Од своето формирање во 1995 година, Комисијата одобрила повеќе од 400 општински грбови во Хрватска, обезбедувајќи им препознатлив хералдички стил и давајќи им соодветен хералдички опис во Хрватска, главно дизајниран за оваа намена. Така, Комисијата постави стандарди не само за општинска хералдика, туку и за хералдичката теорија и другите хералдички полиња во Хрватска. Трудот понатаму претставува неколку вообичаени елементи на хералдички принципи, видливи во одобрените дизајни и разни карактеристики што се типични за современата хрватска општинска хералдика.

Клучни зборови: општински грбови, хрватска хералдика, Хералдичка комисија, хералдички дизајн.

ROLE OF THE HERALDIC COMMISSION TO THE CONTEMPORARY CROATIAN HERALDIC DESIGN

Željko Heimer

Croatian Heraldic and Vexillologic
Association

<https://orcid.org/0000-0003-1349-9704>

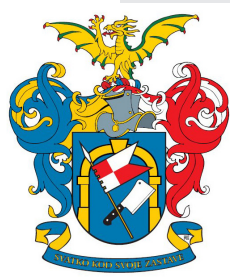
UDC 929.6(497.5)

Peer-reviewed article

ABSTRACT

The paper presents the role and regulations regarding the so-called Heraldic Commission in forming contemporary heraldic design in Croatia. Established in the Ministry of Administration, the Heraldic Commission provides expert evaluations in the process of approving municipal coats of arms and flags, but also serves as an advisory body to these municipalities to create heraldically acceptable designs. The paper presents the legislation regulating its work. Since its establishment in 1995 the Commission approved well over 400 municipal coats of arms in Croatia, providing them with a distinctive heraldic style and equipping them with a proper Croatian heraldic blazon, mostly devised for this purpose. Thus the Commission has set standards not only for municipal heraldry, but for heraldic theory and other heraldic fields in Croatia. The paper further presents some common elements of heraldic principles seen in the approved designs and various characteristics typical of contemporary Croatian municipal heraldry.

Keywords: municipal coat of arms, Croatian heraldry, heraldic commission, heraldic design.



Општинската хералдика во Хрватска има долга историја што може да се следи барем до 15 век, дури и ако се знае дека некои градови користеле хералдички печати дури и во 14 век. Повремените дарувања на грбови за градовите биле забележани од хабсбуршките владетели во 17 и 18 век, а уште повеќе општини добиле грбови во 19 век. До 1930-тите, Лашовски забележал 111 грба во употреба од општините на територијата на денешна Хрватска (Laszowski 1932), но бројот на новосоздадени општински грбови во јужнословенското кралство е минорен. Употребата на општинска хералдика опаднала во социјалистичкиот период, дури и ако одреден тип општински амблеми, некои делумно засновани на хералдички традиции, се појавиле повторно во 1970-тите и 80-тите (Хајмер 2019).

Нов поттик за развојот на општинската хералдика се случил со административната реформа во независната Република Хрватска во 1992/93, кога експлицитно било вклучено во законодавството правото на општините да имаат грбови и знамиња (*Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi*, 1992(a); *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, 1992(b)). Последователните минорни административни амандмани резултирале со создавање неколку општини, така што денес има вкупно 556 општини (*jedinica lokalne samouprave*, единица на локалната самоуправа е правен поим што се користи за сите поделби), од трите вида: 20 *жупаниии* (прво ниво на поделба, често се преведува како округ) коишто понатаму се поделени на две второстепени поделби, 127 урбани општини (град) и 429 рурални (општина).

Од своето основање, првиот Закон за локална самоуправа и администрација од 1992 година го пропишал правото на единиците да ги усвојуваат своите симболи – грб и знаме (чл. 9, *Zakon* 1992 (a)), а наскоро и процедурите и прописите биле развиени за нивното усвојување и дизајнирање, како што е опишано во Извештајот на Колановиќ, (Kolanović 2008) (види исто така Heimer 2009: 167 – 171). Првичните законски прописи наложувале усвоените симболи да бидат одобрени од централните државни власти дека дизајнот треба да биде „опишан во согласност

Municipal heraldry in Croatia has a long history that can be traced at least to the 15th century; some cities used heraldic seals as early as the 14th century. Occasional grants of arms to cities were recorded by Habsburg rulers in the 17th and 18th century and even more municipalities obtained coats of arms in the 19th century. By the 1930s, Laszowski recorded 111 coats of arms in use by municipalities in the territory of present-day Croatia (Laszowski, 1932), but the number of newly created municipal arms in the South-Slavic Kingdom was small. The use of municipal heraldry declined during the socialist period, although a particular type of municipal emblems, some based partially on heraldic traditions, emerged again in 1970s and 80s (Heimer 2019).

A new impetus for the development of municipal heraldry happened with the 1992/3 administrative reform in the independent Republic of Croatia, when legislation explicitly included the right of municipalities to have coats of arms and flags. (*Zakon o lokalnoj samoupravi i upravi*, 1992(a); *Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj*, 1992(b)) Subsequent minor administrative amendments resulted in the creation of several more municipalities, bringing the current total to 556 municipal entities (*jedinica lokalne samouprave*, unit of local self-government, a legal term used for all subdivisions) of three kinds: 20 *županija* (1st level subdivision, usually translated as “county”) further divided into two kinds of 2nd level subdivisions, the 127 urban municipalities (*grad*, “city”) and 429 rural (*općina*, “community”).

From its inception the 1992 *Law on Local Self-Government and Administration* prescribed the right for the units to adopt their symbols—a coat of arms and a flag (Art. 9, *Zakon*, 1992(a)), and soon the procedures and regulations on their adoption and design were developed, as described in a first-hand report by Kolanović, (Kolanović 2008) (see also Heimer, 2009:167-171). The original legislation required that the symbols be approved by the central state authorities and that the designs had to be “described in accordance with the rules of heraldry and depicted on a

со правилата на хералдиката и да биде прикажан на посебен документ, чијшто примерок треба да се чува во државните архиви“ (Пар. 2, чл. 9, *Zakon* 1992 година (а)). Било утврдено дека овие симболи можат да бидат доделени за употреба на физички и правни лица, доколку се утврди дека се во интерес на општината. Законодавството исто така опфаќаше причини за централните власти да го одбијат дизајнот, ако тој не одговара на историските или сегашните услови или ако тој не е доволно различен од грбот на друга општина.

Веднаш откако Законот станал валиден, општините, особено оние што веќе имале дизајн во употреба, започнале да испраќаат барања до надлежните централни органи (види Табела 1) за одобрување на нивните симболи.

Навистина, колку што било можно досега да се види, дека во почетниот период од август 1993 година до јуни 1994 година биле донесени вкупно 16 решенија за одобрување на грбовите и знамињата на општините (1 жупанија, 12 градови и 3 општини,

две од нив сега имаат статус на град) (Сл. 1). Две од нив (Чаковец и Имотски) биле само одобренија за грб без соодветно знаме, додека други вклучувале и грб и знаме. Сите последователни одобренија се за парот грб и знамиња, освен за едно (Чаковец во 1996 година), кога се одобрило знаме за грбот што бил одобрен во овој почетен период.

Во сите овие случаи, одлуките со коишто се одобрува дизајнот едноставно копираат каков било текст од описот што

separate document, a copy of which is to be held in the state archives.” (Line 2 Art. 9 *Zakon*, 1992(a)) These symbols could be granted for use by individuals, if that were found to be in the interest of the municipality. The legislation also covered reasons why the central authorities could reject a design—if it did not match historical or present conditions, or if it were not differentiated enough from a coat of arms of another municipality.

Immediately after the Law became valid, municipalities, especially those with designs in use, began sending requests to the competent central authorities (see Table 1) for approval of their symbols.

Indeed, as far as it was possible to find out so far, in the initial period from August 1993 to June 1994, a total of 16 decisions were made approving the coats of arms and flags to municipalities (1 county, 12 cities, and 3 communities, two of them now having the city status) (Fig. 1). Two of these (Čakovec and Imotski) were only approvals of coat of arms without a matching

Период/ Period	Надлежен централен авторитет/ Competent central authority	Одоб /appr
1990 – 1993	<i>Ministarstvo pravosuđa i uprave</i> Министерство за правда и администрација Ministry of Justice and Administration	0
1993 – 1999	<i>Ministarstvo uprave</i> Министерство за администрација Ministry of Administration	186
1999 – 2000	<i>Državno ravnateljstvo za državnu upravu i lokalnu samoupravu</i> Државен директорат за државна администрација и локална самоуправа State Directorate for State Administration and Local Self-Government	20
2000 – 2003	<i>Ministarstvo pravosuđa, uprave i lokalne samouprave</i> Министерство за правда, администрација и локална самоуправа Ministry of Justice, Administration and Local Self-Government	64
2003 – 2009	<i>Središnji državni ured za upravu Vlade Republike Hrvatske</i> Централна државна канцеларија за администрација на Владата на Република Хрватска Central State Office for Administration of the Government of the Republic of Croatia	113
2009 – 2020	<i>Ministarstvo uprave</i> Министерство за администрација Ministry of Administration	54
2020 –	<i>Ministarstvo pravosuđa i uprave</i> Министерство за правда и администрација Ministry of Justice and Administration	0

Табела / Table 1. Надлежни централни тела во кои Хералдичката комисија била организирана во различни периоди со бројот на (познати) издадени одобренија./The competent central authority in which the Heraldic Commission was organized in various periods with the number of (known) approvals issued.

општината го дава во нивните локални одлуки, бирократијата претпоставувала дека тие биле „описани во согласност со правилата на хералдиката“. Описите во локалните регулативи секако не биле во никој случај, хералдички описи, и во најдобар случај може да се сметаат за „административен опис“. Министерството немало хералдичка експертиза или какво било друго средство за контрола врз тоа што е прифатливо, а што не. Дури и ако неколку одобрени грбови во овој период се во согласност со подоцнежните наметнати хералдички норми, повеќето од нив вклучуваат карактеристики што ќе ги направат потоа неподобни за одобрување: елементи надвор од штитот (круни, панделки со натписи, поддржувачи, венци и ленти), невообичаени или недозволенни форми на штит, нехералдички бои, агломерации на бројни елементи, нехералдички елементи или стилизации итн. Само една од општините сметала дека е потребно да се добие нов дизајн и ново одобрување (Паг, ис-

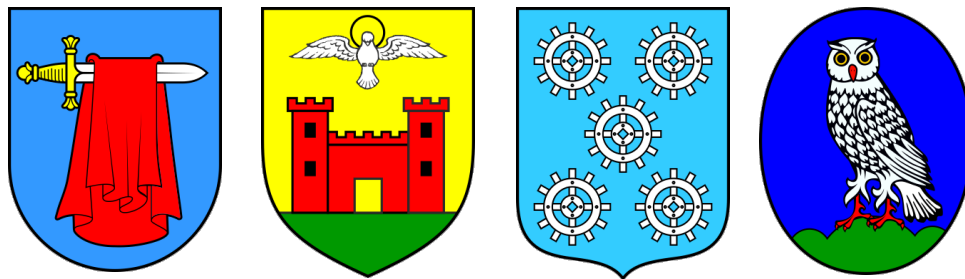
flag, while others included both a coat of arms and a flag. All subsequent approvals are for a coat of arms and a flag pair, except for one (Čakovec in 1996) approving a flag alongside the coat of arms approved in this initial period.

In all of these cases the decisions approving the designs, the bureaucracy simply copied the text of the descriptions provided by the municipalities, assuming that they were “described in accordance with the rules of heraldry”. The descriptions in local regulations were, of course, by no means, real heraldic blazons and at best may be considered “administrative descriptions”. The Ministry had no heraldic expertise or any other means of determining what was acceptable and what was not. Even if several of the approved coats of arms in this period conformed to the subsequently enforced heraldic norms, most of them include features that would make them otherwise ineligible for approval: elements outside the shield (crowns, ribbons with inscriptions, elements outside the shield (crowns, ribbons with inscriptions,



Сл./Fig. 1. Грбови одобрени пред основањето на Хералдичката комисија (со датум на одобрение) Иницијалите на авторот/Coats of arms approved before the establishment of the Heraldic Commission (with dates of approval) Initials of the author: Винковци/Vinkovci (3.8.1993)MM, Пореч/Poreč (30.8.1993)?, Вуковарско-сремска жупанија/Vukovarsko-srijemska županija (8.9.1993)DM, Осиек/Osijek (8.9.1993)?, Пожега/Požega (28.10.1993)?, Ѓаково/Đakovo (16.11.1993)ГТЈ, Жупања/Županja (16.11.1993)ИН, Новиград - Цитанова/Novigrad-Cittanova (16.11.1993)?, Вараждин/Varaždin (26.11.1993)?, Имотски/Imotski (16.12.1993)?, Умар/Umag (28.12.1993)?, Пар/Pag (29.12.1993)НАр, Чаковец/Čakovec (29.12.1993)Т, Пула/Pula (3.1.1994)?, Карловац/Karlovac (11.1.1994)ZZ, Блато/Blato (29.6.1994)РЃ.

тата содржина на штит во нов цртеж, без круната, одобрена во 1998 година), додека други остануваат на ставот дека имаат официјално одобрени симболи, и не се обиделе да се усогласат со современите хералдички стандарди.



Сл/Fig. 3. Облици на стандардни штитови на хрватската општина хералдика (примери)/Standard shield shapes of Croatian municipal heraldry (examples): шпански/semi-circular (Тисно/Tisno)НА, готски/heather shaped (Ѓуловац/Đulovac)BS, француски/rectangular (Суња/Sunja)НА, овален/oval (Крк/Krk)НАг.

Како и да е, во 1993 година, Државниот архив бил контактиран од овие и другите општини коишто сакале да ги добијат своите симболи, и директорот Јосип Колановиќ наскоро сфатил дека нешто треба да се стори (За животот и делото на Колановиќ [1938 – 2020], види Dobrica 2020). Тој иницирал разговори со Министерството и успеал да ги убеди властите дека треба да се создаде експертско тело за управување со процесот. За една година, тој успеал да го натера парламентот да усвои измени и дополнувања на Законот од 1992 година, додавајќи став во членот 9, во којшто се вели дека „министерот за администрација пропишува постапки во врска со усвојувањето на грбот, регистарот и другите прашања во врска со дизајнот и употребата на грбови и знамиња на единиците на локалната самоуправа“ (Чл. 1, *Zakon o izmjenama i dopunama* 1993). Ова било правна основа за создавање регулативи и формирање Хералдичка комисија. Тоа било средство да се запре бирократијата во Министерството, и да продолжи да издава „генерички“ одобренија (иако уште три се „протнаа“, два за време на деновите веднаш по донесувањето на новиот закон, но еден дури шест месеци потоа). Колановиќ добил задача да се подготват вакви регулативи за Министерството, и до крајот на следната година, таа навистина била усвоена. Како резултат, скоро една година како не било направено одобрување на општински симбол.

Регулативата за процедурите за одредување грб и знаме на единиците на локалната самоуправа од 1994 година (Pravilnik 1994), ги одредува процедурите за тоа како да се оцени

supporters, wreaths, and cartouches), unusual or unapproved shield shapes, non-heraldic colors, agglomerations of numerous charges, non-heraldic charges or stylizations, etc. Only one of the municipalities found it necessary to obtain a new design and a new approval (Pag, the same shield content in a new drawing, without the crown approved in 1998), while others have maintained that they have officially approved symbols and have made no attempt to conform to the contemporary heraldic standards.

Anyway, in 1993 the State Archives were contacted by these and other municipalities that wanted to obtain symbols and the director, Josip Kolanović, soon realized that something had to be done (On the life and work of Kolanović [1938–2020] see (Dobrica 2020)). He initiated talks with the Ministry and managed to convince the authorities that an expert body should be created to manage the process. Within a year he succeeded in getting Parliament to adopt amendments to the 1992 Law, adding a paragraph into the Article 9 stating that “The Minister of Administration shall prescribe procedures regarding the coat of arms adoption, the registry, and the other issues relating the design and use of coats of arms and flags of units of local self-government” (Art. 1, *Zakon o izmjenama i dopunama* 1993). This was the legal basis for creating regulations and forming a heraldic commission. It was also a way to stop the Ministry bureaucracy from continuing to issue “generic” approvals (although three more “slipped through”, two in the days immediately after the new law was adopted, but one even six months afterwards). Kolanović was given

грб, како да се чува записот за грбот и знамето, и некои други прашања коишто се однесуваат за општинските симболи (Чл. 1, *Pravilnik* 1994).

Така, било пропишано дека општините треба да побараат одобрување од Министерството, и барањето да го поднесе нивниот градоначалник (Чл. 2, *Pravilnik* 1994). Барањето вклучува „одлука на општинското собрание, што вклучува опис на грбот и знамето во согласност со хералдичките правила и услови и начини на нивна употреба“, два листа со боја на грбот и знамето, и „пишан документ од Хрватскиот државен архив којшто содржи податоци за историски грб и амблеми што ги користела општината“ (чл. 3, *Pravilnik* 1994).

Регулативата воведува комисија за да оцени дали поднесениот дизајн го претставува историскиот грб и знамето на таа општина и да оцени дали биле следени хералдичките правила и другите законски услови (Чл. 4, *Pravilnik* 1994). Комисијата е утврдена да биде составена од пет члена на овие специјалности: адвокат, хералдичар, архивар, уметник и историчар. Со него претседава членот кој го претставува Министерството и составот ќе биде исполнет од Министерството за управа. Комисијата првично требала да биде именувана од министерот со мандат од четири години. На овие членови и секретарот им бил обезбеден надоместок за нивната работа, финансиран од општините што бараа симболи (Чл. 5, *Pravilnik* 1994). Ова било појасно наведено во измените и дополнувањата на регулативата од 1995 година (*Pravilnik* 1995).

Задачите на Комисијата биле наведени како: проценка на грбот и знамето на општината, собирање и обработка на извори коишто се релевантни за проценката и стручна помош за општините во процесот на дизајнирање и усвојување на овие симболи (Чл. 6, *Pravilnik* 1994). Проценка била за: точноста на доставената документација, изборот и соодветноста на доставениот дизајн, усогласеноста со хералдичките правила, точноста на описот на символите и квалитетот на уметничкиот дизајн (Чл. 7, *Pravilnik* 1994). Врз основа на проценката, дадена од Комисијата, Министерството, разгледувајќи ги законските услови, издава или одбива одобрување на општината за поднесените

the task of preparing such regulations for the Ministry and by the end of the next year they were indeed adopted. As a result, almost a year passed when no municipal symbols were approved.

The 1994 *Regulations on Procedures for Determining Coat of Arms and Flag for Units of Local Self-Government* (*Pravilnik* 1994) determined the procedures for how a coat of arms would be evaluated, how the registry of coats of arms and flags would be kept, and some other issues regarding the municipal symbols (Art. 1, *Pravilnik* 1994).

Thus they required that municipalities request approval from the Ministry and that the request should be made by the mayor (Art. 2, *Pravilnik*, 1994). The request should include “the decision of the municipal assembly that includes the description of the coat of arms and the flag in accordance with heraldic rules and conditions and modes of their use”, two separate color pages for the coat of arms and the flag, and a “written document by the Croatian State Archives containing data on historical coat of arms and emblems used by the municipality” (Art. 3, *Pravilnik*, 1994).

The regulations established a commission to evaluate if a submitted design represented the historical coat of arms and flag of that municipality and to assess if the heraldic rules and other legal conditions were followed (Art. 4, *Pravilnik* 1994). The Commission would be composed of five members with these specialties: a lawyer, a heraldist, an archivist, an artist, and a historian. It would be chaired by the member representing the Ministry and staffed by a secretary from the Ministry for administrative tasks. Initially the Commission was to be appointed by the Minister for the term of four years. These members and the secretary were to be paid a fee for their work, financed from the municipalities requesting symbols (Art. 5, *Pravilnik* 1994). This was stated more explicitly in the 1995 amendments to the regulations (*Pravilnik* 1995).

The tasks of the Commission were listed as: evaluating the coat of arms and the flag of the municipality, collecting and processing of sources relevant for the evaluation, and

грб и знаме (Чл. 9, *Pravilnik* 1994).

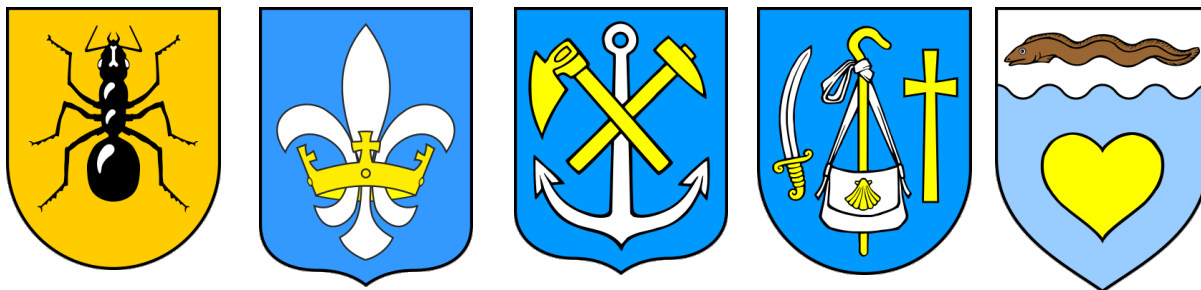
Неколку последователни написи се занимаваат со церемонијален документ, наречен Грбовница (матрикула), којшто бил замислен како можност да се направи по барање на општината, на свој трошок. Истата останала и во подоцнежната регулатива, но таков документ сè уште не бил изработен за ниту една општина, и останува само теоретска можност. Ова е, исто така потврдено од Колановиќ (Kolanović 2008, фус. 6).

Конечно, прописите го пропишуваат форматот на регистарот на одобрени грбови и знамиња, во форма на книга што содржи основни податоци за секој документ што го издава одобрението: редниот број, името на општината и името на местото на нејзиното седиште на администрација, административниот број на документот за издавање одобрение, датум на одобрување, датум на издавање грбовница и белешки (Чл. 13, *Pravilnik* 1994). Според информациите, достапни за авторот, таквата матична книга никогаш не била функционално воспоставена или доколку била, не била пополнувана редовно. Затоа, не постои единствен авторитетен список на сите издадени одобренија, и затоа не е познат вкупниот број одобрени грбови. Се обидовме да се реконструира ваквиот запис, собирајќи документи за одобрување од одделни општини, објавувајќи ги резултатите на неговата мрежна страница (Heimer 1996) и во неговите трудови (како што се Heimer 2016 и 2019), но останува јасно дека некои општини добиле одобрување, но не можеле или не би произвеле доказ. Марко Витез, кој исто така истражувал на ова прашање, му помогнал на авторот (в. Vitez 2017). Архивата на Министерството засега е недостапна и може да остане така сè додека на крајот не се достави до Државниот архив. Затоа, сите податоци за бројот на одобрени дизајни во овој труд треба да се сметаат за приближни и според моментално познатата состојба на истражувањето на авторот. Како и да е, службениците во Министерството биле доста љубезни за да му дадат на авторот бројни вакви одобренија од архивите на Министерството, секогаш кога тоа било возможно.

providing expert assistance to municipalities in the process of design and adoption of these symbols (Art. 6, *Pravilnik* 1994). The elements for evaluation included: correctness of submitted documentation, choice and appropriateness of the submitted design, conformance with heraldic rules, correctness of the symbols' description, and the quality of artistic design (Art. 7, *Pravilnik* 1994). Based on the evaluation by the Commission and considering legal requirements, the Ministry then approves or denies approval of the municipality's proposed coat of arms and flag (Art. 9, *Pravilnik* 1994).

Several subsequent articles deal with a ceremonial document called the *Grbovnica* (armorial patent), envisioned as a possible option to be produced at the request of the municipality at its own expense. It was retained in subsequent regulations, but no such a document has ever been produced and it remains a only theoretic possibility. This is, also, confirmed by (Kolanović 2008, ftn 6).

Finally, the regulations prescribe the format of the registry of approved coats of arms and flags, in the form of a book containing the basic data from each document issuing the approval: ordinal number, municipality name and place name of its seat of administration, administrative number of the document issuing the approval, date of the approval, date of issue of the armorial patent and notes filed (Art. 13, *Pravilnik* 1994). According to information obtained by the author, such a registry book was never functionally established, or if it was it has not been recorded in regularly. Therefore there is no single authoritative list of all issued approvals and thus the total number of approved coats of arms is unknown. The author attempted to reconstruct such a record by gathering approval documents from individual municipalities, publishing the results on his web site (Heimer 1996) and in his papers (such as Heimer 2016 and 2019), but it remains clear that some municipalities obtained approval, but could not or would not produce substantiation. Marko Vitez, who also researched on the issue (cf. Vitez 2017), helped the author's effort. The archive of the Ministry is unavailable for the time being and may well



Сл./Fig. 4 Полиња и амблеми (примери)/Fields and charges (examples): еден елемент/single charge (Мајур/Majur)?, два елемента/two charges (Подстрана/Podstrana)HA, три елемента/three charges (Селца/Selca)HA, повеќе елемента/multiple charges (Бибиње/Bibinjе) HA, чело/chief (Долна Мотичина/Donja Motičina)HA.

Во јуни 1998 г., Министерството усвоило нова верзија на Регулативата, со што малку се променило името за поточно да опише за што е: *Регулатива за процедурите за задавање одобренија за грбови и знамиња на единиците на локалната самоуправа (Pravilnik 1998)*. Ова ги вклучило главно истите регулативи како во 1994 година, но проширени со некои подробности. Така, некои основни принципи на дизајнот на симболите биле вклучени во член 2 и 3. Покрај принципот дека грбот треба да се изработи по хералдичките правила, сега се додава дека грбот се состои од штит и содржини само во него, дека не може да го содржи државниот грб или негови делови, и дека општината, по правило, го презема својот историски грб, само штитот и неговата содржина (Член 2, *Pravilnik 1998*). За знамињата се дозволуваат само пет бои: бела, сина, жолта, зелена и црвена. За знамињата на окрузите било пропишано да користат, по правило, две бои, додека градовите и општините една боја, со својот грб во средишниот дел или кон прицврстениот дел. Размерот на знамето се определил на 1:2 (Член 3, *Pravilnik 1998*).

Останатите регулативи во врска со Комисијата останале од збор до збор исти, додавајќи само дека, доколку Комисијата утврди дека доставените симболи имаат недостатоци, ќе ѝ достави на општината стручни упатства за нивно коригирање (Чл. 10, *Pravilnik 1998*).

Прописите во врска со теоретската грбовница и регистарот остануваат непроменети, со само значително додавање на најосновните принципи за истовремено прикажување на знамето: општинско знаме десно од државното знаме; градско или знаме на заедницата десно од

remain so until it is eventually transferred to the State Archives. Therefore all data on numbers of approved designs in this paper should be considered tentative and reflecting the current state of the author's research. Nevertheless, Ministry officers were most kind in providing the author with many such approvals from the Ministry archives, whenever possible.

In June 1998 the Ministry adopted a new version of the Regulations, changing the Commission's name slightly to describe it more precisely: *Regulations on Procedures of Granting Approval to Coat of Arms and Flag of Units of Local Self-Government (Pravilnik 1998)*. This mostly included the same regulations as in 1994, but broadened them with some specifics. Thus some basic principles of the symbols' design were included in Art. 2 and 3. So, besides the principle that the coat of arms should be made following heraldic rules, it added that the coat of arms consists of a shield and only the contents within it, that it may not contain the state coat of arms or its parts, and that a municipality, as a rule, assumes its historical coat of arms in the shield and its contents only (Art. 2, *Pravilnik 1998*). For the flags' fields only five colors were allowed: white, blue, yellow, green, and red. As a rule, it allowed the flags of counties to use two colors and cities and communities a single color, each with its appropriate coat of arms set in the center of it or offset to the hoist. The flag's aspect ratio was set to 1:2 (Art. 3, *Pravilnik 1998*).

The remaining regulations regarding the Commission stayed the same, word-for-word, adding only that, if the Commission determined that the proposal submitted had flaws, it should

околузното знаме; и ако сите три се прикажани тогаш, од лево кон десно – округ, држава, град/заедница, сите гледани од улицата (Чл. 18, *Pravilnik* 1998).

Единствената последователна промена во Регулативата е направена во 2004 година. Овие главно се поврзани со терминолошките промени во административната структура во Хрватска. Општинското тело коешто може да одобри употреба на неговите симболи се менува од собрание во магистрат (поедноставување на постапките); сепак, можноста за доделување на симболите на физичките лица е укината. Веројатно најважната промена била отстранување на мандатот од 4 години на Хералдичката комисија, сега назначен за неодредено, односно до следното назначување (*Pravilnik* 2004).

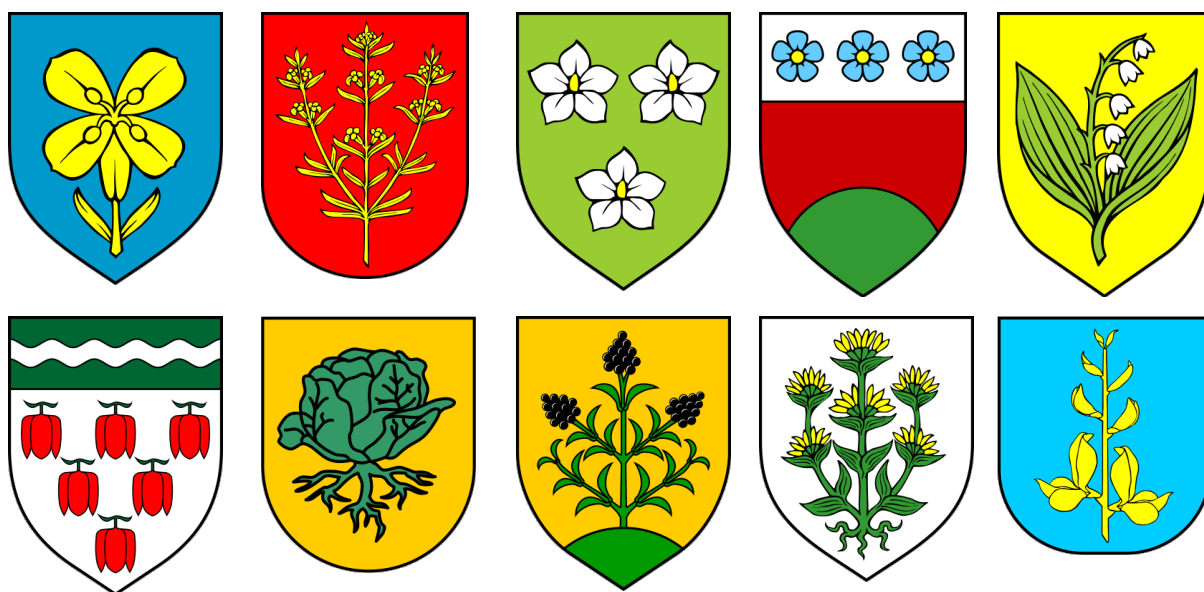
Првата комисија била назначена по овие регулативи од министерот Даворин Млакар на 12 јануари 1995 (*Rješenje*, 1995). Претседател бил Мира Мартинец, помошник министер, и членовите: Маја Бејдиќ – конзерватор, хералдички службеник во Хрватскиот државен архив; д-р Јосип Колановиќ – постар архивар, директор на Хрватскиот државен архив;

provide the municipality with expert advice on how to correct them (Art. 10, *Pravilnik* 1998).

The regulations regarding the theoretical armorial patent and the registry remained unchanged, with the only significant addition being the basic principles for concurrent flag display: municipal flag to the right of the state flag, city or community flag to the right of the county flag, and if all three are displayed: left-to-right county, state, city/community, as viewed from the street (Art. 18, *Pravilnik* 1998).

The only subsequent changes in the regulation were made in 2004. They were mostly covered terminology relating to changes in the administrative structure in Croatia. The municipal body which may grant use of its symbols was changed from the assembly to the magistrate (simplifying the procedures); however, the possibility to grant the symbols' use by physical persons was revoked. Probably the most important change was removal of the four-year mandate of the Heraldic Commission, it now being appointed indeterminately, i.e. until the next appointment (*Pravilnik* 2004).

After these regulations, the first Commission



Сл./Fig. 5. Некои оригинални растителни елементи/Some original floral charges: Личко-сењска жупанија/Ličko-senjska županija (Велебитска дегенија, *Velebit degenia*, *Degenia velebitica*)HA, Ловреќ/Lovreč (планински чај, winter savory, *Satureia illirica* or *Satureia montana* L.)HA, Белица/Belica (компир, potato, *Solanum tuberosum* L.)HA, Горичан/Goričan (незаборавка, forgetmenots, *Myosotis scorpioides* L.)HA, Марушевец/Maruševac (момина солза, lily-of-the-valley, *Convallaria majalis* L.)HA, Трновац Бартоловечки/Trnovac Bartolovečki (коцкарка, fritillary/checkered lily, *Fritillaria meleagris* L.)HA, Видовец/Vidovec (зелка, cabbage, *Brassica oleracea* L.)KČ, Калиновац/Kalinovac (прасика, wild privet, *Ligustrum vulgare* L.)HA, Ланишке/Lanišće (линџура, gentian, *Gentiana lutea* L.)HA, Лижњан/Ližnjan (брнистра, Spanish broom, *Spartium junceum* L.)DD

проф. Здравко Тишљар – академски сликар и графичар, професор на Академијата за уметности при Универзитетот во Загреб; д-р Анте Гулин – историчар при Одделот за историја на Хрватската академија на науки и уметности; и Мира Хорват – правник, шеф на Одделот за политички систем и јавни услуги на Министерството, била назначена за секретар на Комисијата, од Министерството. Комисијата, оставена именувана во Регулацијата, за првпат е тука именувана како „Комисија за давање мислење при процесот за одобрување грб и знаме за единиците на локалната самоуправа“ (*Povjerenstvo za davanje ocjene o grbi i zastavi jedinice lokalne samouprave*). Ова име било донекаде подоцна модифицирано, но разговорно се именувала едноставно како Хералдичка комисија (пр. Колановиќ во 2008 го користи поимот Поверенство за хералдика).

Нова одлука на Хералдичката комисија била усвоена на 14 јуни 1998 (*Rješenje 1998*), задржувајќи ги истите членови. Ова било набрзо променето со ново формално име *Комисија за давање мислење при процесот на одобрување грбови и знамиња за единиците на локалната самоуправа* (*Povjerenstvo za davanje mišljenja u postupku odobrenja grba i zastave jedinici lokalne samouprave*).

Понатамошна одлука за назначувања била донесена во 2003 година (*Rješenje 2003*), и повторно во 2004 година (*Rješenje 2004*), последната со неодреден мандат на своите членови. Одлуката од 2004 година го изоставила Колановиќ од членството поради неговото пензионирање на позицијата директор на Хрватскиот државен архив.

Одлуките за именување биле споменати во одобренјата за симболи, издадени на општините до 2010 година, кога практиката на нивната формулација малку се сменила, така што деталите за документот за назначување повеќе не се вклучени. Назначувањата на Хералдичката комисија остануваат јавно непознати од 2010 година. Авторот е свесен дека Бејдиќ и Тишљар сè уште биле активни членови во 2019 година, но останатите членови остануваат неоткриени.

Комисијата развила неколку внатрешни

was appointed by Minister Davorin Mlakar on 12 January 1995 (*Rješenje 1995*). The chair was Mira Martinec, assistant minister, and members Maja Bejdić, conservator, heraldry clerk in the Croatian State Archives; Dr. Josip Kolanović, senior archivist, director of the Croatian State Archives; Prof. Zdravko Tišljar, academic painter and graphic artist, professor at the Academy of Fine Arts of the University of Zagreb; and Dr. Ante Gulin, historian at the History Department of the Croatian Academy of Sciences and Art. Mira Horvat, lawyer, head of Political System and Public Services Department of the Ministry, was appointed the Commission secretary from the Ministry. The Commission, left unnamed in the Regulation, was named for the first time as the “Commission for Providing Opinion in the Process of Approval of a Coat of Arms and a Flag to a Unit of Local Government” (*Povjerenstvo za davanje ocjene o grbu i zastavi jedinice lokalne samouprave*). This name would later be somewhat modified, but colloquially it is simply called the Heraldic Commission (e.g. Kolanović 2008 uses the term *Povjerenstvo za heraldiku*).

A new decision on the Heraldic Commission was issued on 14 June 1998 (*Rješenje 1998*), retaining the same members. This was soon amended with the new formal name: the *Commission for providing Opinion in the Process of Approval of Coat of Arms and Flag to the Units of Local Self-Government* (*Povjerenstvo za davanje mišljenja u postupku odobrenja grba i zastave jedinici lokalne samouprave*).

A further decision on appointments was made in 2003 (*Rješenje 2003*), and again in 2004 (*Rješenje 2004*), the last one with an indeterminate mandate for its members. The 2004 decision removed Kolanović from the membership due to his retirement as Croatian State Archives director.

These appointment decisions were mentioned in the approvals of symbols issued to municipalities until 2010, when the practice of their wording changed slightly, so the details of the appointment document were no longer included. The appointments to the Heraldic Commission since 2010 thus remain publicly

упатства и принципи за дизајнирање грбови и знамиња, но тие никогаш не биле објавени во интегрална форма, туку презентацијата на процедурите за усвојување општински симболи била објавена во (Бејдиќ 1994). Делови од „правилата“ и принципите може да се видат во преписката и комуникацијата на општините со Комисијата, Министерството, архивите и медиумите, и може да се реконструираат со набљудување и проучување на усвоените дизајни.

Во секој случај, од крајот на април 1995 година, Министерството продолжило да издава одобренеја, сега со правилен хералдички опис и вексиллошки точни описи на знамињата. Без оглед на описите, дадени во локалната одлука, Хералдичката комисија обезбедила свој хералдички опис и опис на знамето. Авторот ги собрал и анализираше овие, докажувајќи дека описите остануваат прилично конзистентни и систематски, оттогаш обезбедувајќи основа за современата хрватска хералдичка и вексиллошка синтакса (Heimer 2016).

Неколку такви типични описи се дадени тука како примери, со датум на одобрување, проследено со буквален и посоодветен хералдички превод (Сл. 2):

Може да се забележат неколку карактеристики на хрватскиот опис, создаден од Хералдичката комисија:

Користење двојно значење на хералдичките бои – злато и сребро, како „образовна алатка“ за да спречат општинските претставници да инсистираат на користење златна и сребрена боја во емблационите.

Позадинската боја е опишана главно со користење на определената придавка без именката „поле“, иако понекогаш се додава и именката, а понекогаш е искористена и неопределена форма.

Елементите се опишани како неопределени именки.

Односот меѓу елементите е опишан со користење регуларна хрватска синтакса.

Применети се и некои традиционални хрватски хералдички поими (пр. „грџа“ за појас).

Хрватските зборови за „десно“ (desno) и „лево“ (lijevo) се користат во нивната хералдичка смисла, од гледна точка на носителот на штитот, односно значењето на dexter и sinister.

Онаму каде што се утврдило дека постоеле ис-

unknown. The author is aware that Bejdić and Tišljar were still active members in 2019, but the remaining members remain undisclosed.

The Commission developed some internal guidelines and principles for the design of coats of arms and flags, but these were never formally published, although a presentation of procedures for the adoption of municipal symbols was published in (Bejdić 1994). Glimpses of these principles and “rules” could be observed in correspondence and communication of municipalities with the Commission, Ministry, Archives, and media, and could be reconstructed by observing and studying the designs adopted.

In any case, since late April 1995 the Ministry continued to issue approvals, now with proper heraldic blazon and vexillologically correct flag descriptions. Whatever the descriptions were provided in the local decision, the Heraldic Commission now provided its own blazon and description of the flag. The author gathered and analyzed these, proving that the descriptions have remained fairly consistent and systematic ever since, providing a basis for modern Croatian heraldic and vexillological syntax (Heimer 2016).

Several such typical blazons are provided here as examples, with the approval dates, followed by a literal and a more proper heraldic translation (Fig. 2):

Several characteristics of the Croatian blazon, as in the examples above devised by the Heraldic Commission, may be observed:

The use of dual naming of heraldic tinctures Or and Argent, as an “educational” tool to prevent overzealous municipal officials from insisting on expensive golden and silver coloring in depictions.

The background color is described mostly by using the definite adjective form without the noun “field”, although sometimes the noun is added and occasionally an indefinite form is used.

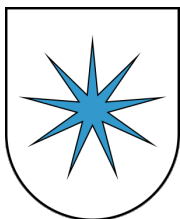
The charges are described as indefinite nouns.

The relations between charges are described



БЛАЗОН/BLAZON

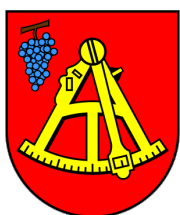
U zelenome zlatni/žuti jelen u skoku iznad valovite srebrne/bijele grede. (Jelenje)
На зелено златен/жолт елен во скок над брановидна сребрена/бела греда.
 Зелено, златен елен во скок, сребрен брановиден ремен во основа.
In the green a golden/yellow stag jumping over a wavy silver/white beam.
 Vert a deer salient Or and in base a bar wavy Argent.



U srebrnome/bijelome plava devetokraka zvijezda. (Mala Subotica)
На сребрено/бело, сина деветкрака ѕвезда.
 Сребрено, сина деветкрака ѕвезда.
In the silver/white a blue nine-pointed star.
 Argent a mullet of nine Azure.



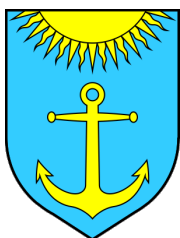
Na plavome zlatna/žuta školjka nad zelenim trobrijegom. (Koprivnički Bregi)
На сино златна/жолта школка над зелен тробрег.
 Сино, златна школка, тробрег во основа.
At the blue golden/yellow shell over a green triple hill.
 Azure a scallop Or and in the base a triple mount issuant Vert.



U crvenome zlatni/žuti sekstant, u gornjem desnom kutu plavi grozd grožđa. (Orebić)
На црвено златно/жолт секстант, во горниот десен агол син грозд на грозје.
 Црвено, златен секстант, син грозд во кантон.
In the red a golden/yellow sextant, in the top right corner a blue bunch of grapes.
 Gules a sextant Or and in the canton a bunch of grapes Azure.



U crvenome zlatna/žuta kula, gore desno srebrni/bijeli ključ, gore lijevo srebrni/bijeli srp. (Ozalj)
На црвено златна/жолта кула, горе десно сребрен/бел клуч, горе лево сребрен/бел срп.
 Црвено златна кула меѓу сребрени клуч и срп во чело.
In the red a golden/yellow tower, top right a silver/white key, top left a silver/white sickle.
 Gules a tower Or and in the chief dexter a key Argent in pale wards down to dexter and in the chief sinister a sickle of the same in pale blade to sinister.



U plavom polju zlatno/žuto sidro, iz vrha štita izrasta zlatno/žuto sunce. (Ploče)
На сино златно/жолто сидро, од врвот на штиот израстува златно/жолто сонце.
 Сино, златно сидро, златно сонце изгрева од горе.
In a blue field a golden/yellow anchor, from the top of the shield raises a golden/yellow sun.
 Azure an anchor Or and a sun in splendor of the same issuant from the chief.



U srebrnome/bijelome polju crvenu prominsku kapu nadvisuje plavi grozd s dva zelena lista. (Promina)
На сребрено/бело поле црвена проминска капа надвисена од син грозд со два зелени листови.
 Сребрено, црвена проминска капа, во чело син грозд со два зелени лисја.
In the silver/white field a red Promina hat is topped with a blue bunch of grapes with two green leaves.
 Argent a Promina hat Gules and in the chief a bunch of grapes Azure with two leaves Vert.

Сл./ Fig. 2. Официјалните хрватски блазони за грбови/The official Croatian blazons for coats of arms

Буквален превод на македонски јазик/ literal translations to Macedonian//Хералдичка терминологија /Heraldic terminology in Macedonian

Буквален превод на англиски јазик/ literal translations in English//Блазони на Англиски/ blazons in English:

Јелење/Jelenje (13.5.1995)HA, Мала Суботица, Mala Subotica (18.4.1996)DH, Копривнички бреги/Koprivnički Bregi (25.2.1997)DJE, Оребиќ/Orebić (19.5.2000)Z, Озалј/Ozalj (25.9.2003)HA, Плоче/Ploče 10.7.2013)HA, Промина/ Promina 29.7.2019)ZH.

ториски грбови, нивната содржина имала предност во однос на современите норми – со тоа се дозволувало исклучоци од правилата што спречуваат вклучување на државните грбови, поделби на полето, вклучување пејзажи и нестилизирани градби итн. Барањето за освежување на уметничкото дело во современ стил, усогласување со стандардните форми на штитот, исклучување елементи надвор од штитот итн., сепак биле спроведувани.

Гледајќи во корпусот на одобрени грбови од 1995 година до денес, со не помалку од 421 пример (според 29 јуни 2020 година), систематската анализа е далеку од опсегот на таквиот труд. Сепак, може да се споменат некои заеднички карактеристики, како што може да се смета како хералдички принцип што Хералдичката комисија го спроведува врз дизајнот. Овде се претставени накратко, без посебен редослед:

Прифатени се само неколку форми на штит, ограничени на шпански штит, готски (триаголен штит во форма на срце); француски (со закривени долни агли и точка од центарот на долниот раб); во сите случаи, горниот дел на штитот формира правоаголен облик со прав раб. Како исклучок

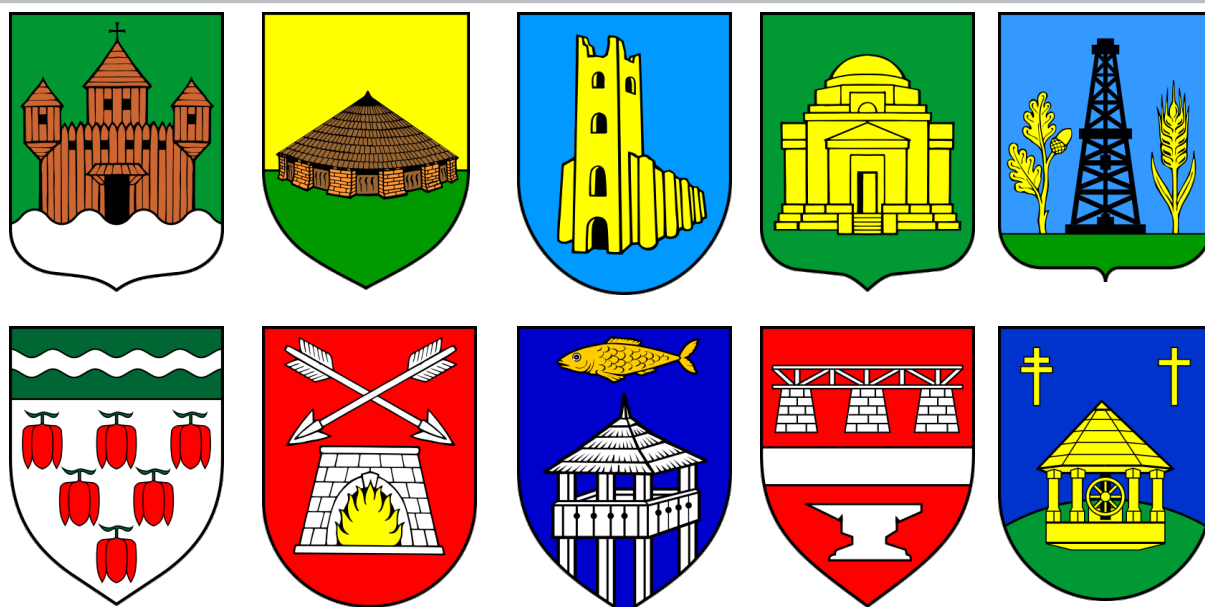
using regular Croatian syntax.

Some traditional Croatian heraldic terms are employed (e.g. *greda* “beam” for bar).

The Croatian words for right (*desno*) and left (*lijevo*) are used in their heraldic sense, from the viewpoint of the shield bearer, i.e. meaning *dexter* and *sinister*, respectively.

Where historical coats of arms are found to have existed, their contents are given precedence to the modern norms—thus allowing exceptions to the rules preventing inclusion of the state arms, field divisions, inclusion of landscapes and non-stylized buildings, etc. The requirement to refresh the artwork to contemporary style, conforming to standard shield shapes, exclusion of elements outside the shield, etc. was nevertheless still enforced.

A systematic analysis of the body of coats of arms approved from 1995 to today (at least 421 examples at 29 June 2020) falls well beyond the scope of such a paper. However, some common characteristics may be mentioned, as well as what may be considered as heraldic principles the Heraldry Commission is enforcing on designs. These are presented here briefly, in no particular order:



Сл./ Fig. 6. Некои позначајни згради како елементи /Some distinctive buildings charges: Коториба (дрвена тврдина) Kotoriba (wooden fort) HA, Оток [блиску Винковци] (сувара) / Otok [near Vinkovci] (suvara horse-powered millhouse) BV, Кијево (разрушена црква од 9ти в.) / Kijevo (ruined church, 9th c.) HA, Ружик (мавзолеј) / Ružić (mausoleum) HA, Магаденовац (нафтена кула) / Magadenovac (oil derrick) HA, Пунитовци (бунар) / Punitovci (shadoof well) IB, Подцрковље (печка) / Podcrkavlje (lime stove) HA, Стара Градишка (ловечка кула) / Stara Gradiška (hunting sentry tower) HA, Фуџине (железнички мост) / Fužine (railroad bridge) HA, Клоштар Иваниќ (павилјон) / Kloštar Ivanić (well pavilion) MT

прифатена е овална форма, ограничена на оние приморски заедници со такви традиции (Сл.3).

Освен во случаи на историски грбови со хералдичка поделба, поделбите на полето се избегнуваат, што резултира со поголем дел од грбовите со единствена боја на поле. Елементите се претпочита да се ограничени на една фигура или две, до максимум три фигури, во тој случај често вкрстени. Понекогаш е присутно чело во различна боја, носејќи дополнителен амблем (Сл.4).

Иако не се целосно избегнати, брановидни ленти не се препорачани и се заменети со прави едноставни елементи.

Елементите се појавуваат и како стојат на рид, троен рид или основа (односно земја или море), како што е традиционално за хрватско-унгарската хералдика, и оние што стојат слободно како што е обичај за другите хералдички системи.

Додека голем број новосоздадени хералдички елементи првпат се појавуваат во хералдиката, тие се правилно хералдички стилизирани (Сл.7) и се избегнува природно прикажување. Некои примери за хералдички стилизирани флорални амблеми види Сл. 5. Зградите се стилизираат како општи идеални згради од одреден тип и покрај склоноста да се презентира карактеристична доминантна зграда во општи-

Only certain shield shapes are accepted: semi-circular shield, heather shaped (heart shaped triangular shield), rectangular (with curved lower corners and a point from the center of the bottom edge)—in all cases the top part of the shield forms a straight-edged right-angled shape. As an exception an oval shape is accepted, limited to those littoral communities with such a tradition (Fig. 3).

Except in cases of historical coats of arms with heraldic divisions, field divisions are avoided, resulting in a majority of coats of arms with a single background color. Charges are preferably limited to a single figure or two, to a maximum of three figures, in which case they are often arranged in saltire. Sometimes the chief is present in a different color carrying an additional charge (Fig. 4).

Although not entirely avoided, wavy bars (fesses etc.) are discouraged and replaced with simple straight line ordinaries.

Charges standing on a mound, triple mound, or a base (being ground or sea), traditional in Croatian-Hungarian heraldry, and those free-standing as usual in other heraldic systems, both appear.

While a number of newly created heraldic



Сл. /Fig. 7. Некои други невообичаени елемент/Some other unusual charges: Славонски Шамац (сплав)/Slavonski Šamac (ferryboat) HA, Плитвички Езера (водопад)/Plitvička jezera (waterfalls) HA, Иванска (оган)/Ivanska (bonfire)HA, Брезнички хум (пумпа)/Breznički Hum (water pump) HA, Раша (рудничка ламба)/Raša (miner's lamp) HA, Хрваце (сач)/Hrvace (baking bell)HA, Бошњаци (дрвен сад со жито)/Bošnjaci (wooden bin with wheat) HA, Билице (лебед)/Bilice (buoy)?, Трибуњ (рајба со риби)/Tribunj (fish crate)HA, Ернестиново (дрво со изделкана женска глава)/Ernestinovo (girl's head/chiseled log)HA.

ната (Сл.6).

Вклучувањето релативно чест приказ на фигури на светец и нивните атрибути (Heimer 2012).

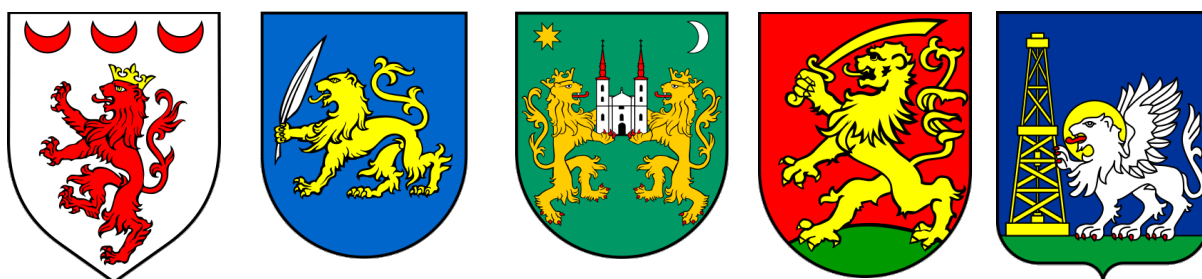
Документите за одобрување, првично, од 1995 година, вклучуваа индикации дали одобрениот грб е историски. Забележани се 59 вакви одобренија со белешка за историскиот грб што е одобрен, пред описот. Сепак, бидејќи бројот на одобрениот историски дизајн станал сè поредок кон крајот на 90-тите, почесто се случувало да се одобруваат историски грбови без никакво такво назначување. Последното познато одобрение на историскиот грб што е јасно наведено, го носи датумот 28 април 2002 година (за истарската жупанија). Можеби затоа што од тој датум, биле новосоздадени долга низа одобрени грбови, можеби до моментот кога требало да се одобри друг историски, обичајот бил заборавен. Така, на пример, одобрението за грбот на Вис од 2 јуни 2010 година, што е всушност несомнено историски, не носи такво укажување ниту пак кое било одобрение што да следи.

Може да се забележи дека никаде во овој процес не се споменуваат дизајнерите,

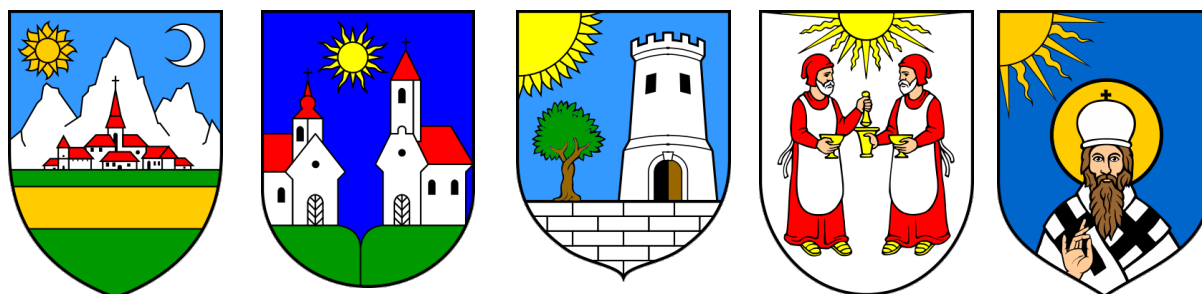
charges first appear in heraldry, they are properly heraldically stylized (Fig. 7), and natural depiction is avoided. Some examples of heraldically stylized floral charges see Fig. 5. Buildings are stylized as general ideal buildings of certain type in spite of tendency to present a characteristic dominant edifice in a municipality (Fig. 6).

Relatively frequent inclusion of depictions of saints and their attributes (Heimer 2012).

Starting in 1995, approval documents initially included an indication if the approved coat of arms was a historical one. There are recorded 59 such approvals with a note referring to a historic coats of arms preceding the blazon, however, as the number of approved historical designs became ever more infrequent by the late 1990s, it happened more often that historical coats of arms were approved without any such an indication. The last known approval with a historical coat of arms explicitly mentioned is dated 28 April 2002 (for the Istria County). It is possible that since most of the coats of arms approved since then were newly devised, the custom of noting any historical basis was forgotten. Thus, for example, the 2 June 2010 approval for the coat of arms of Vis (beyond any doubt a historical one) bears no such indication,



Сл./Fig. 8. Лавот во хрватската месна хералдика/Lions in the Croatian municipal heraldry: Оточац/Otočac (HA), Перушиќ/Perušić (HA), Преграда/Pregrada (VBS), Вуковар/Vukovar (?r), Селица/Selnica (DH)



Сл./Fig. 9. Сонцето во историските грбови/The sun in historical coats of arms: Равна Горе/Ravna Gora (A), Нашице/Našice (KN), Тар-Вабрига/Tar - Vabriga (HAr), Ластово/Lastovo (HAr), и новодизајнираниот грб на Шодловци/Newly devised coats of arms: Šodolovci (HA)

уметниците кои ги дизајнирале симболите или дури и оние кои дале идеи за тоа што треба да се вклучи. И основачите на идејата за дизајнот и извршителите (уметниците) на дизајнот, доколку не се едно те исто, се уредно запишани во хералдички дела и регистри/архиви што се занимаваат со општинска хералдика во бројни европски земји. Може да се спомене како еден од најголемите пропусти во процесот на усвојување на општинските грбови е што не вклучило никакво барање за евидентирање на овие лица. Тие не се споменуваат во локалните регулативи или во архивските документи ниту во одобрувањата на Министерството, оставајќи им ја празнината на идните истражувачи. Откриените податоци за дизајнерите се дадени во (Heimer 1996).

ЗАКЛУЧОК

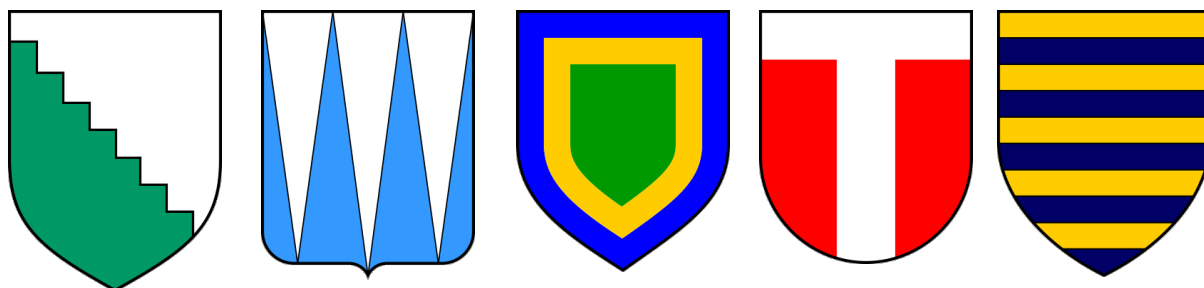
Улогата на Хералдичката комисија, формирана од Министерството за администрација за надгледување и водење на процесот на усвојување и одобрување на општинските грбови и знамиња, неизненадувачки е клучна во развојот на хрватската општинска хералдика. Сепак, Хералдичката комисија одиграла исто така важна улога и во развојот на хрватската хералдичка теорија, терминологија и синтакса во описот (блазон) на грбовите и знамињата што поминува надвор од општинската хералдика и има големо значење за хрватското хералдичко наследство, обезбедувајќи стандарден јазик и општи упатства за тоа што вклучува добар хералдички дизајн. ■

nor do any approvals that follow.

It may be noted that nowhere in this process there is a mention of the designers, artists who designed the symbols or even those who provided ideas for what to be included. In many European countries the originator of the idea for the design—and the executors (artists) of the design, if they are not one and the same—are duly recorded in heraldic works and registries/archives dealing with municipal heraldry. Failing to record these individuals constitutes a major omission in the adoption process of Croatian municipal coats of arms. They are not mentioned in the local regulations, or in the archive documents, or in the ministry approvals, leaving a gap for future researchers. Nevertheless, data discovered on designers is provided in (Heimer 1996).

CONCLUSION

The role of the Heraldic Commission established by the Ministry of Administration to oversee and guide the process of adoption and approval of municipal coats of arms and flags has been, not surprisingly, pivotal in the development of the Croatian municipal heraldry. However, the Heraldic Commission also played an important role in the development of Croatian heraldic theory, terminology, and syntax in the description (blazon) of coats of arms and flags that goes beyond municipal heraldry and has an important influence on Croatia's heraldic heritage, providing a standard language and general guidelines for good heraldic design. ■



Сл./Fig. 10. Ординарии во хрватската муниципална хералдика во говорни грбови/Ordinaries in the Croatian municipal heraldry in canting arms: Доња Стубица (стуби-скали: по скалест лев превез)/Donja Stubica (stube - stairs: per bend dancety)HA, Клинча Села (клин: три клина)/Klinča Sela (klin - wedge: piles)HA, Млет (зелен остров со златен брег во морето: двојна бордура)/Mljet (a green island with golden coast in the sea: double border)?, Тординци (tau крст: споени чело и столб)/Tordinci (tau cross throughout for T: a chief and a pale conjoined)?, Децимо (лат. Знак за 10 миљи: поле 9кратно пресечено)/Dicmo (name from Latin "at 10 miles mark": Barry of ten)BK.

Запишани автори на дизајнот (не нужно уметниците кои го извршуваат крајниот дизајнот) или уметници кои го интерпретираат историскиот дизајн (редизајн).

Recorded authors of the design (not necessarily the artists executing the final design), or artists reinterpreting historical design (redesign).

? непознат/ unrecorded

A Arbi d.o.o. (redesign)

BKBožo Kokan

BS Berislav Schejbal

BV Branko Vujanović

DD Danilo Dragosavac

DH Daniel Hampamer

DJE Draženka Jalšić Ernečić

DM Dubravko Mataković (redesign)

FP Frane Paro (redesign)

HA Heraldic Art, Mladen Stojić

HAr Heraldic Art Rijeka (redesign)

IB Ivan Balta

IH Ivan Herman

ITJ Ivan Tuna Jakić (redesign)

KČ Krunoslav Čolo

KK Krunoslav Kovač (redesign)

KN Krunoslav Nikšić (redesign)

MM Mate Medvedović

MT Marijan Trut

PČ Pero Čimbur

T Tabor Čakovec

VBS Vladimir Buzolić-Stegu

ŽH Željko Heimer/

ZŽ Zoran Živković (redesign)

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

Хајмер Жељко (2019) „Воведни белешки за хрватската општинска хералдика и вексилологија“ *Македонски Хералд*, Скопје, 13:16–29.

Bejdić Maja (1994) “Značenje grba i zakonska regulativa u donošenju grba općine, grada i županije”, *Informator*, Zagreb, br. 4158. od 12. siječnja 1994.:12–13.

Dobrica Ladislav (2020) “In memoriam Josip Kolanović (1938. – 2020.)”, *Grb i zastava*, Zagreb, 27: 33.

Heimer Željko (1996), *The Flags and Arms of the Modern Era | Zastave i grbovi modernog doba*, <http://zeljko-heimer-fame.from.hr>, since 1996.

Heimer Željko (2008), *Grb i zastava Republike Hrvatske*, Zagreb: Leykam International.

Heimer Željko (2012) “Neke značajke suvremene hrvatske municipalne heraldike”. In: Galović, Tomislav and Holjevac, Željko (ed.): *IV. kongres hrvatskih povjesničara 2012. – Sloboda : 1–5.10.2012. : zbornik sažetaka*. Zagreb: Hrvatski nacionalni odbor za povijesne znanosti; Društvo za hrvatsku povijesnicu; Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu:82–83. [zbornik u pripremi]

Heimer Željko (2016) *Sintaksa suvremenog hrvatskog heraldičkog blazona grba i veksilološkog opisa zastava. Analiza službenih opisa grbova i zastava suvremenih jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj kao temelj za izgradnju i formalizaciju sintaksnih pravila heraldičkog blazona grba i veksilološkog opisa zastava*, Split: Redak.

Heimer Željko (2019) „Some Introductory Notes on Croatian Municipal Heraldry and Vexillology“, *Macedonian Herald*, Skopje, 13:16–29.

Kolanović Josip (2008) “Grbovi jedinica lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj”, *Grb i zastava*, Zagreb, 3:8–14.

Kolanović Josip (2008) „Coats of Arms of Units of Local Self-Government in the Republic of Croatia”, *Grb i zastava*, Zagreb, 3:8–14.

Laszowski Emilij (1932), *Grbovi Jugoslavije*, Zagreb: Kava Hag.

Vitez Marko (2017), “Heraldika u službenim glasnicima hrvatskih županija”, *Grb i zastava*, Zagreb, 27:21–22

Vitez Marko (2017), „Heraldry in Official Gazettes

of Croatian Counties”, *Grb i zastava*, Zagreb, 27:21–22

Legislation (in chronological order)

Zakon (1992a) o lokalnoj samoupravi i upravi, 30.12.1992, *Narodne novine*, 90/1992(a). 30.12.1992.

Zakon (1992b) o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, 30.12.1992, *Narodne novine*, 90/1992(b), 30.12.1992.

Zakon (1993) o izmjenama i dopunama Zakona o lokalnoj samoupravi i upravi, 31.12.1993, *Narodne novine*, 117/93, 31.12.1993.

Pravilnik (1994) o postupku za utvrđivanje grba i zastave jedinica lokalne samouprave, 11.10.1994, *Narodne novine*, 80/1994, 02.11.1994.

Rješenje (1995) Ministarstva uprave, KLASA: 017-01/95-01/1, URBROJ: 515-03-02/1-95-2 od 12.01.1995.

Pravilnik (1995) o dopuni Pravilnika o postupku za utvrđivanje grba, i zastave jedinice lokalne samouprave, 11.04.1995, *Narodne novine*, 26/1995, 20.04.1995.

Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, 23.01.1997, *Narodne novine*, 10/1997, 30.01.1997.

Pravilnik (1998) o postupku davanja odobrenja grba i zastave jedinici lokalne samouprave, 29.06.1998, *Narodne novine*, 94/1998, 10.07.1998.

Rješenje (1998) Ministarstva uprave, KLASA: 017-01/98-01/27, URBROJ: 515-01-98-1 od 14.07.1998.

Zakon (2001) o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi, 10.04.2001, *Narodne novine*, 33/2001, 11.04.2001.

Rješenje (2003) Ministarstva pravosuđa, uprave i lokalne samouprave, KLASA: 017-01/03-01/8, URBROJ: 514-09-02-03-1, od 11.06.2003.

Pravilnik (2004) o izmjenama Pravilnika o postupku davanja odobrenja grba i zastave jedinici lokalne samouprave, 21.05.2004, *Narodne novine*, 68/2004, 26.05.2004.

Rješenje (2004) Središnjeg državnog ureda za upravu, KLASA: 017-01/04-01/24, URBROJ: 515-10/06-04-1, od 21.10.2004.

Zakon (2006) o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj, 19.07.2006, *Narodne novine*, 86/2006, 28.07.2006.

МАКЕДОНСКИОТ ВОЈНИК И ПЕТОКРАКАТА 1941-1992

Роберт Мишевски

Новинар и фалерист
<https://orcid.org/0000-0002-8440-7259>

УДК 355.11:003.62(497.7)“1941/1992“
Рецензирана статија

АПСТРАКТ

Петокраката ѕвезда во црвена боја, како антифашистички симбол опстојува на капата на македонскиот војник од почетокот на Втората светска војна па сè до крајот на 1992 година. Де факто, Армијата на Република Македонија беше последната воена сила во Европа, којашто гордо ја носеше како свој знак за припадност во турбулентниот период на стекнувањето независност, и месеците потоа. Големата шареноликост и типска разновидност и бројчаност (над стотина варијации по периоди, рангови и производители), во овој текст се систематизирани, датирани и идентифицирани претставени со димензии и маса.

Даден е фототабеларен преглед на петокраките во периоди од 1951 до 1992 година за офицерски, подофицерски и војнички капа и шапка, како и преклопување на воените со безбедносните кокарди и за современите копии.

Клучни зборови: Македонски партизани, црвена петокрака ѕвезда, партизанска кокарда.

MACEDONIAN SOLDIER AND THE RED FIVE- POINTED STAR 1941-1992

Robert Mitevski

Journalist and Phalerist
<https://orcid.org/0000-0002-8440-7259>

UDC 355.11:003.62(497.7)“1941/1992“
Peer-reviewed article

ABSTRACT:

The five-pointed star in red as an anti-fascist symbol persisted on the hat of the Macedonian soldier from the beginning of the Second World War until the end of 1992. De facto, the Army of the Republic of Macedonia was the last military force in Europe that proudly carried it as a sign of affiliation in the turbulent period of gaining independence and the months that followed. The great diversity in type and number (over a hundred variations

by periods, ranks, and manufacturers) in this text are systematized, dated, and identified represented by dimensions and weight.

A photo-tabular overview of the five-pointed star in the periods from 1951 to 1992 is given of Officers, non-commissioned officers and soldiers for hats and visor hats, as well as overlapping military with security cords and modern copies.

Keywords: Macedonian partisans, Red five-pointed star, partisan cockade



Црвената петокрака ѕвезда како антифашистички симбол опстојува на капата на македонскиот војник од почетокот на Втората светска војна сè до ноември 1992 година. Де факто, Армијата на Република Македонија беше последната воена сила во Европа што гордо ја носеше како свој знак за припадност во турбулентниот период на стекнувањето независност и месеците потоа. Македонскиот војник носи ѕвезда петокрака, најнапред како припадник на Народноослободителната војска и партизанските одреди на Македонија/ Југославија (НОВ и ПОМ/ ПОЈ, 1941 – 1944 година), Југословенската армија (ЈА, 1945 – 1951 година), Југословенската народна армија (ЈНА, 1951 – 1991 година), Територијалната одбрана (ТО) и Армијата на Република Македонија (АРМ, 1992).

Во овој текст ќе бидат претставени црвените петокраки ѕвезди како кокарди (стручен назив за воена ознака за припадност, што се носи на капа, иако на нашите простори терминот погрешно се врзува со воениот амблем на Кралството Југославија). Ќе биде даден краток осврт на почетоките на носењето на кокардата на антифашистичките борци во Македонија, како дел од Југославија. Тој период е надалеку истражуван и публикуван од многу автори, но за другите делови на Југославија (Бабац 2014; Bogdanović 2018; Švajncer 2012), и нема потреба за дополнително повторување. За македонските партизани и воени единици има сосема малку истражувања на оваа тема, иако таа е директно врзана со историјата на ДФ/НР/СР/Р Македонија. Даден е и табеларен преглед на типовите, видовите и варијантите на петокраките на воените сили на Македонија, како дел од Југославија (1951 – 1992), коишто мошне често отстапуваат од описите од официјалните правни акти за нивниот изглед и употребна вредност.

Првите партизански петокраки се изработени од најразлични материјали, но најчесто станува збор за црвено платно, текстил, чоја, кожа, а постојат и метални кокарди. Тие се изработуваат во мали количества од илегални работилници, а делумно има и снабдување од позадинските органи. Димензиите варираат од 30 на 30 мм, па сè до 90 на 90 мм.

Со развојот на антифашистичката вооружена

The red five-pointed star as an anti-fascist symbol persisted on the hat of the Macedonian soldier from the beginning of the Second World War until November 1992. De facto, the Army of the Republic of Macedonia was the last military force in Europe that proudly carried it as a sign of affiliation in the turbulent period of gaining independence and the months after. The Macedonian soldier wore a five-pointed star, first as a member of the People's Liberation Army and the Partisan Units of Macedonia / Yugoslavia (NOV and POJ/ POM 1941–44), the Yugoslav Army (JA, 1945–51), the Yugoslav People's Army (JNA, 1951–91), and the Territorial Defense (TO) and the Army of the Republic of Macedonia (ARM, 1992).

This paper will present the red five-pointed stars as cockades (the name for a military insignia, which is worn on a hat, although in this region the term is incorrectly associated with the military emblem of the Kingdom of Yugoslavia). A brief overview will be given of the beginnings of wearing the cockades of anti-fascist fighters in Macedonia as part of Yugoslavia. That period has been extensively researched and published by many authors, from other parts of Yugoslavia (Бабац 2014; Bogdanović 2018; Švajncer 2012), and there is no need for further repetition. For the Macedonian partisans and military units there is very little research on this topic, although it is directly related to the history of DF / NR / SR / R Macedonia. A tabular overview is given of the kinds, types and variants of the five-pointed star of the Macedonian military forces, as part of Yugoslavia (1951–1992), which often deviate from the descriptions of the official legal acts for their appearance and use value.

The first partisan five-pointed stars were made of various materials, but most often it is red cloth, textile, leather, and there were also metal cockades. They are made in small quantities by illegal workshops, and there is a partial supply from the background organs. The dimensions vary from 30 by 30 mm up to 90 by 90 mm.

With the development of the anti-fascist armed struggle, formation and technical workshops for the repair of weapons were formed. There is such an organizational unit

борба се формираат и формациски технички работилници за поправка на оружје. Во рамките на Врховниот штаб постои таква организациона единица. Токму во таа работилница, според кажувањата на очевидците (Prva proleterska 1962), биле направени стотина петокраки, наменети за делегатите на Второто заседание на АВНОЈ, во Јајце во 1943 година, и за високите воени команданти. Како материјал за изработка послужила сребрена монета од 50 динари, од 1938 година на Кралството Југославија.

Нашите петокраки се познати во светот под прекарот – кралска комунистичка петокрака или југословенски рубини. Прекарот нема каква било врска со тоталитарни или монархистички аспирации, туку поради квалитетот и скапата технологија на изработка. Металот од којшто се направени и топлиот црвен емајл во боја на рубин (ги носат и обични војници), секаде надвор од Југославија се користи исклучиво за изработка на одличја и ордени. Така, редовно големите офицерски петокраки на ЈНА се третираат во ранг на одличја. Токму затоа, нашата петокрака е редовно баран предмет од учените, колекционерите, фалеристите и љубителите на убавите војнички инсигнии низ целиот свет, подеднакво како од Истокот така и од Западот. Постои голема недоумица околу датирањето на примероците и дали станува збор за оригинални или фантазерски изданија. Самата шареноликост, типска разнообразност и бројчаност (над стотина варијации по периоди, рангови и производители), сами по себе го поставуваат прашањето за нивна систематизација и идентификација. Разноликоста со инсигниите во ЈНА е усогласена дури во 1989 година. Досега нема посериозен истражувачки труд за ова тема. Иако периодот за време и непосредно по Втората светска војна е истражен, периодот од 1953 до 1992 година, т.е. ЈНА во Федеративна Народна Република Југославија и Социјалистичка Федеративна Република Југославија, како да е препуштен на заборавот.



within the Supreme Headquarters. Exactly in that workshop, according to eyewitnesses (Prva proleterska 1962) five hundred five-pointed stars were made, intended for the delegates of the Second Session of AVNOJ, in Jajce in 1943, and for the senior military commanders. The material for making it was a 1938 silver 50-dinar coin from the Kingdom of Yugoslavia.

Our five-pointed stars are known in the world under the nickname “Royal Communist five-pointed stars” or “Yugoslav Rubies”. The nickname has nothing to do with totalitarian or monarchist aspirations, but because of the quality and expensive manufacturing technology. The metal from which they are made and the warm red enamel in the color of ruby (worn by ordinary soldiers), everywhere outside Yugoslavia this is used exclusively for making medals and orders. Thus, the big five-pointed stars for officers of the JNA are regularly treated in the rank of decoration. That is why our five-pointed star is

a regularly sought-after subject by scholars, collectors, phalerists, and lovers of beautiful military insignia around the world, both from the East and the West. There is a lot of doubt about the dating of the specimens and whether they are original or fictional

editions. The diversity of type and number (over a hundred variations by periods, ranks, and manufacturers) raise the question of their systematization and identification. The diversity with the insignia in the JNA was not harmonized until 1989. So far, there is no more serious research work on this topic. Although the period from and immediately after the Second World War are explored, the period from 1953 to 1992 of the JNA in the Federal People’s Republic of Yugoslavia and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia seems to have been forgotten.

The JNA has issued three service rules that formalize the appearance and use and wearing

Во ЈНА се издадени три правила на службата, во коишто се формализира изгледот, употребата и носењето на петокраката. Првото е од 10.10.1955 година (Pravilo 1955). Во 1970 година е направено сериозно ревидирање и дополнување на правилото од 1955 година. (Pravilo 1970) Дел од наредбата за стапување во сила на измените е објавен во Службен воен лист, бр. 12/70 и 9/71. И последното е од 1.1.1989 година. (Pravilo 1989)

Во меѓувреме, правните празнини со новите униформи и опрема на коишто мора да се носи единствениот знак за припадност се пополнуваат со одредени подзаконски акти на ниво на армии, корпуси и управи, надлежни за целата ЈНА. Од друга страна е економијата и тешко откажување од старите модели што ги има во големи залихи. Па така, тие инсигнии се провлекуваат со децении, иако одамна се отпишани со службени акти.

РАЃАЊЕТО НА ПАРТИЗАНСКАТА ПЕТОКРАКА И СТАЛИНОВОТО „НЕ“ (1941 – 1945 ГОДИНА)

На 4 јули во Белград, престолнината на окупираното Кралство Југославија, донесена е одлука за почеток на борбата против фашистичките окупатори во форма на герила, а црвената петокрака ѕвезда е утврдена како единствен знак за припадност на борците. На 22 јули 1941 година, Коминтерната преку радиограм, упатува до политбирото на ЦК КПЈ, барање за помош на СССР во форма на антифашистичка вооружена борба, но не социјалистичка револуција.

Петокраката сè уште се држи, зашто антифашистите сметаат дека одлуката е во дух со августовското барање на Москва за сесловенска солидарност со СССР. Користењето на симболот на Црвената армија до 1944 година постојано е предмет на негодување и притисок на Москва, мотивиран од тогашната меѓународна политичка состојба. Познати се голем број преписки и факсимили од телеграмите, упатени кон Тито, каде постојано е укажувано да се тргне од главата на партизаните и доброволните одреди присвоената советска петокрака под велот на како што кажуваат – обидите на партизанското движење за советизација на Југославија (Telegrama 1942).

Наспроти тоа, за врховниот командант

of the five-pointed stars. The first is from 10.10.1955 (Pravilo 1955). A major revision of the 1955 rule was made in 1970. (Pravilo 1970). Part of the order for entry into force of the amendments were published in the Official Military Gazette, No. 12/70 and 9/71. And the last one is from January 1, 1989. (Pravilo 1989).

In the meantime, the legal gaps with the new uniforms and equipment on which the only sign of affiliation must be worn are filled with certain bylaws at the level of armies, corps, and administrations responsible for the entire JNA. On the other hand is the economy and the difficult abandonment of the old models that are in large stock. So these insignia have persisted for decades, even though official acts had long made them obsolete.

THE BIRTH OF THE PARTISAN FIVE-POINTED STAR AND STALIN'S "NO" (1941-45)

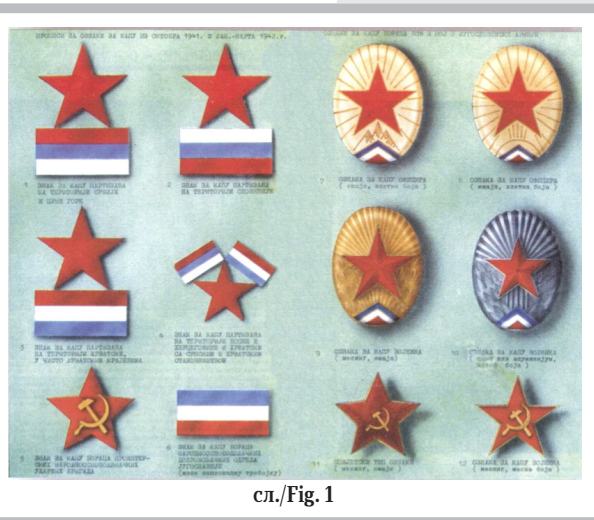
On July 4, 1941, in Belgrade, the capital of the occupied Kingdom of Yugoslavia, a decision was made to begin the fight against the fascist occupiers in the form of guerrillas, and a red five-pointed star was established as the only sign of the fighters' affiliation. On July 22, 1941, the Comintern sent a radiogram to the Politburo of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia asking for help from the USSR in the form of an anti-fascist armed struggle, but not a socialist revolution. The five-pointed stars is still holding on, because the anti-fascists believe that the decision is in line with Moscow's August request for all-Slavic solidarity with the USSR. The use of the symbol of the Red Army until 1944 was constantly the subject of indignation and pressure from Moscow, motivated by the then international political situation. Numerous correspondences and facsimiles are known from the telegrams addressed to Tito, where it is constantly instructed to remove from the head of the partisans and the volunteer detachments the appropriated Soviet five-pointed star under the veil of what they say, attempts of the partisan movement for Sovietization of Yugoslavia (Telegrama 1942).

на НОВ и ПОЈ, Јосип Броз - Тито, ова е момент и за револуција и за антифашистичко востание. Сталин не сака да ги расипе односите со западните сојузници кај кои е пребегана и Кралската влада на Југославија. А револуционерниот симбол постојано ги иритира Британците, па Москва интензивно препорачува партизанското раководство да ја смени одлуката за носење ѕвезда петокрака.

На седницата или советувањето во Столице 26/27 септември 1941 година, сепак петокраката како антифашистички знак останува во игра, со назнака да се изостави српот и чеканот (Билтен 1941a). Згора на тоа, на 1 октомври 1941 година, во Билтенот на Врховниот штаб е прецизиран изгледот на инсигниите. Имено, под петокраката ѕвезда треба да има знаменце со димензии 30 на 15 мм со националното знаме на антифашистичкиот борец или знаме во црвена боја (Билтен 1941b) (Сл. 1).

По формирањето на првите пролетерски единици кон крајот на 1941 година, Врховниот штаб донесува Статут на пролетерските народноослободителни ударни бригади, во којшто ги одредува карактерот и функцијата на овие единици. Во точката 11 од Статутот пишува: борците на овие единици на капата носат ознака – црвена ѕвезда петокрака со срп и чекан во жолта боја во средината. Кај пошироката публика дома и во светот, постои едно погрешно мислење оти српот и чеканот во црвената ѕвезда петокрака е атрибут за комунист. Ова не е точно. Експертите за балканската фалеристика и стручните кругови се едногласни дека кокардата со срп и чекан вметната во црвена петокрака, е симбол на, со сегашен речник кажано, елитна воена формација. Во тоа време, оваа кокарда ја носат мултиетнички единици со голема борбена моќ, при што голем дел од припадниците не

On the contrary, for the supreme commander of the NOV ad POJ, Josip Broz—Tito, this is a moment for both revolution and anti-fascist uprising. Stalin did not want to spoil relations with the Western allies to whom the Royal Government of Yugoslavia had fled. And the revolutionary symbol constantly irritates the British, so Moscow strongly recommends that the partisan leadership change its decision to wear red five-pointed star. At the session or conference in Stolice on September 26–27, 1941, however, the five-pointed stars remains in play as an anti-fascist sign, with the indication to omit the sickle and hammer (Билтен 1941a). Moreover, on October 1, 1941, the appearance of the insignia was specified in the Bulletin of the Supreme Headquarters. Namely, under the five-pointed star there should be a flag with dimensions of 30 by 15 mm with the national flag of the anti-fascist fighter or a flag in red (Билтен 1941b) (Fig. 1).



сл./Fig. 1

After the formation of the first proletarian units at the end of 1941, the Supreme Headquarters adopted the Statute of the Proletarian People's Liberation Strike Brigades, which determines the character and function of these units. Point 11 of the Statute reads: the fighters of these units wear a red five-pointed star with a sickle and a yellow hammer in the middle. There is a misconception among the general public at home and in the world that the sickle and hammer in the red five-pointed star is an attribute of a communist. This is not true. Experts in Balkan phaleristics and professional circles are unanimous that the cockade with a sickle and hammer inserted in a red five-pointed star is a symbol of an elite military formation in the current vocabulary. At that time, this cockade was worn by multiethnic units with great combat power, and many of the members were not communists but patriots. In the then Soviet Union, this insignia was somewhat treated as a communist symbol, but

биле комунисти туку патриоти. Во тогашниот Советски Сојуз оваа инсигнија донекаде и била третирана како комунистички симбол, но тоа не било случај кај нас. И токму затоа, овој симбол на капите на патризанските пролетерски единици го изиритирал и самиот Сталин. Тој го изразил своето незадоволство првично со една телеграма во зимата 1942 година, упатена до Тито, во којашто кусо пишува: „зошто има потреба од формирање пролетерски единици во НОВ и ПОЈ?“ (Telegrama 1942). Упатените сметаат дека токму составот на борците и старешините се движел од пролетери преку селани, работници, интелектуалци, па сè до свештеници кои никако не се вклопувале во сликата на Сталин да го злоупотребуваат „неговиот“ симбол.

Во повоената ЈА и ЈНА, овој знак можеа да го носат само гардиските единици и војниците и старешините кои ги негуваа традициите на пролетерските бригади. Стануваше збор исто така за обични војници кои немаа дотуркано подалеку во своите политички амбиции од титови пионери. Носењето беше забрането дури и за таканаречените политички комесари надвор од овие единици, односно тоа беше регулирано со Правилата на служба за униформите на ЈНА. Лично сум сведок во осумдесеттите години на минатиот век, кога еден војник доби неколкудневен војнички притвор затоа што беше виден на свечено дефиле со петокрака со срп и чекан, којашто ја ставил најверојатно за да се пофали дека е кандидат за влез во тогашната Комунистичка партија, но не беше дел од елитните единици.

Генералот Велимир Терзиќ, кој во 1944 година оди како некој вид воено аташе во Москва, е разочаран зашто југословенскиот одред во СССР треба да носи кокарда со југословенска тробојка, на шпански штит со кралскиот орел во средина (Сталинов одговор на партизанската кокарда). Пак следува компромис. Се прифаќа амблем којшто нема да ги налути сојузниците, па се прави еден вид кралска инсигнија со благо освездување за да се скрие намерата за социјалистичка револуција. Орелот е исфрлен, а на средината е

that was not the case in Yugoslavia. And that is why this symbol on the hats of the partisan proletarian units irritated Stalin himself. He expressed his dissatisfaction initially with a telegram in the winter of 1942 addressed to Tito in which he wrote briefly: why there is a need for the formation of proletarian units in the NOV and POJ. (Telegram 1942). Insiders believe that it was the composition of fighters and officers that ranged from proletarians to peasants, workers, intellectuals to priests who did not fit into Stalin's image to abuse "his" symbol. In the post-war JA and JNA, this sign could only be worn by the guards units and the soldiers and officers who follow the traditions of the proletarian brigades. They were also ordinary soldiers who had not been pushed further in their political ambitions by Tito's pioneers. Wearing it was forbidden even for the so-called political commissars outside these units, ie it was regulated by the Service Rules for JNA uniforms. I am a personal witness in the 1980s, when a soldier was detained for several days for being seen at a ceremonial parade with a five-pointed star with sickle and a hammer, which he probably boasted of being a candidate for the Communist Party, but was not part of elite units.

General Velimir Terzic, who in 1944 went to Moscow as a kind of military attaché, was disappointed that the Yugoslav detachment in the USSR was to wear a cockade with a Yugoslav tricolor on a Spanish shield with the royal eagle in the middle. (Stalin's response to the partisan cockade). A compromise again followed. An emblem is accepted that will not anger the allies, so

a kind of royal insignia is made with a slight embellishment to hide the intention of a socialist revolution. The eagle is thrown out and a small red five-pointed star is placed in the middle (Izveštaj 1944, 226) (Fig. 2) It is an Independent Yugoslav detachment in the USSR formed by captured Yugoslavs sent as part of the German, Hungarian or Romanian units on the eastern



сл./Fig. 2

ставена мала црвена петокрака (Izveštaj 1944, 226) (Сл. 2). Станува збор за Самостојниот југословенски одред во СССР, формиран од заробени Југословени, упатени во состав на германските единици на источниот фронт или во состав на унгарските или романските единици на истото боиште. Прифатената инсигнија е издејствувана по усни дипломатски разговори, а ги потврдува Терзиќ во посочениот извештај. Во него меѓу другото пишува: „По одобрување на маршалот Сталин и Вашата согласност, единицата е целосно опремена со униформи и оружје, и станува дел од НОВ на Југославија под називот Прва бригада НОВЈ во СССР“. На 30 октомври 1944 година, единицата доаѓа на југословенска територија и влегува во состав на 23-тата ударна дивизија на НОВЈ.

Притисокот попушта во 1944 година. Идејното решение на авторот Ѓорѓе Андреевиќ-Кун, петокрака аплицирана на подлошка што наликува на кралска воена кокарда е прифатено од двете страни (Сл. 3). Вреди да се споменат два документа во коишто претставниците во СССР го информираат Тито за тешкотиите за изработка на кокардата, и бараат одобрување дали може да се изработат кокардите без емајл, во стил на црвеноармејските воени петокраки, затоа што посочената инсигнија не е убава, а потребно е и многу време за емајлирање (Telegram 1944). Одговорот стигнува експресно, во којшто Тито сака час поскоро да се изработат кокарди без емајл (Treća 1944). Можеби токму оваа преписка укажува дека поради факторот време, не баш мал број инсигнии од овој вид биле испорачана во Југославија без колорит (Сл. 4). (Алуминиум, 30 x 21,5мм, висина 4,5 мм).

Најверојатно на оваа инсигнија, боењето со мрсна фарба за почеток го прават и самите борци, а по ослободувањето на Белград се активира домашно производство за нејзина изработка. Но и тогаш

front. The accepted insignia was obtained after oral diplomatic talks, and Terzić confirms them in the indicated report. It says, among other things: After the approval of Marshal Stalin and your consent, the unit is fully equipped with uniforms and weapons and becomes part of the National Liberation Army of Yugoslavia under the name First Brigade NOVJ in the USSR. On October 30, 1944, the unit came to Yugoslav territory and became part of the 23rd Attack Division of the NOVJ.



сл./Fig. 3

The pressure eased in 1944. The conceptual design of the author Gjorgje Andrejević-Kun, a five-pointed star applied on a base that resembles a royal military cockard is accepted by both parties (Fig. 3). It is worth mentioning two documents in which the representatives of the USSR inform Tito about the difficulties of making the cockards and ask for approval whether the cockards can be made without enamel in the style of the Red Army five-pointed star because the indicated insignia is not beautiful and takes a long time for enameling (Telegram 1944). The answer arrives expressly in which Tito wants the cockades soon even enamel-free (Treća 1944). Perhaps this correspondence indicates that due to the time factor not a small number of insignia of this type were delivered to Yugoslavia without color (Fig. 4). (Aluminum, 30x21.5mm, height 4.5mm).



сл./Fig. 4

Probably the painting on this insignia is with oil paint was initially done by the fighters themselves, and after the liberation of Belgrade, domestic production was activated for its production. But even then there was no mass acceptance among partisanship the Yugoslav partisans and it finally disappeared from the scene in the early 1950s as a result of Tito's 1948 dispute with Stalin. (Fig. 5)

On April 25, 1944, the

нема масовност кај југословенските партизани, и конечно исчезнува од сцена во раните педесетти години, како резултат на спорот на Тито со Сталин во 1948 година. (Сл. 5)

Врховниот командант на НОВ и ПОЈ, на 25 април 1944 година издава наредба со којашто сака да стави каков таков ред со капите и ознаките на нив, со издавање прописи за нивна употреба. Но условите не дозволуваат популарната капа титовка веднаш да влезе во строј. Едвај во варијанти ќе се унифицира дури во 1945/46 година, но ознаката за припадност – петокраката, дури децении подоцна.



сл./Fig. 5

Supreme Commander of the NOV and POJ issued an order wishing to put such an order in the hats and their markings by issuing regulations for their use. But conditions did not allow the popular titovka hat to enter the marching lines immediately. It will hardly be unified in variants until 1945–46, but the five-pointed star does not come until decades later.

МАКЕДОНСКАТА ПЕТОКРАКА СО ТРИ ЗНАКА

Со актот од 1 октомври 1941 година, публикуван во Билтенот на Врховниот штаб во којшто под петокраката треба да има знаме, се споменуваат сите можни национални знамиња и партиското, освен македонското. Можеби токму тука изиритираните македонски партизани, затоа што се запоставени или премолчено присилувани за анационалност, се решаваат на радикален чекор. Тие повикувајќи се на слободарските борбени традиции под петокраката, ставаат црвеното парче текстил како асоцијација на националното знаме или на метална плочка го вметнуваат слоганот од Илинденското востание од 1903 година, „слобода или смрт“. Дилемата сè уште виси во воздух.

Една народна песна од 1943, создадена во Македонија нè става во недоумица:

На глава носат, ах мила мамо,
Титовска шапиња.
На шапиња, ах мила мамо,
Звезда петокрака,
На петокрака, ах мила мамо,
До два-три знака.
На знаците пишува, ах мила мамо,
Смрт или слобода,
Смрт или слобода, ах мила мамо,
За Македонија. (Николић 1962, 80 – 83)
Прашањето останува отворено и до денешен

MACEDONIAN FIVE-POINTED STAR WITH THREE SIGNS

The act of October 1, 1941, published in the Bulletin of the Supreme Headquarters in which there should be a flag under the five-pointed star, mentions all possible national and party flags, except the Macedonian one. Perhaps this is where the irritated Macedonian partisans, because they are neglected or tacitly forced for nationalism, decide to take a radical step. Referring to the freedom fighting traditions, they put a red piece of textile under the five-pointed star as an association with the national flag or insert the slogan from the Ilinden Uprising of 1903 “freedom or death” on a metal plate. The dilemma still hangs in the air.

A folk song from 1943 created in Macedonia puts us in a quandary,

They wear on their heads, oh dear mom,
Tito's hats.
On the hats, oh dear mom,
Five-pointed star,
At star, oh dear mom,
Up to two or three signs.
The signs say, oh dear mom,
Death or freedom,
Death or freedom, oh dear mom,
For Macedonia. (Николић 1962, 80–83)

The question remains open to this day whether

ден, дали станува збор за слободна поетска интерпретација на постара песна или пак реални факти. Повеќе реномирани автори и сојузни институции ја имаат апсолвирано детално разноврсноста на употребата на петокраката во сите останати делови на поранешна СФРЈ. Дали за тоа е виновен македонскиот партизански ерес? За македонските одреди има само една срамежлива реченица (Љумовиќ 1996, 271) според којашто македонските првоборци под петокраката носат српска тробојка. Тврдењето не е поткрепено со никаков факт, доказ или пак каков било писмен документ или усмена изјава. Реалноста е повеќе од јасна, дека постоењето петокрака во тие први денови на востанието во Македонија е неспорно. И во тоа време како насекаде во Југославија, првите петокраки се изработуваат од прирачни материјали: чоја (Сл. 6), платно, текстил во црвена боја; по лични барања има и везени петокраки на капите од црвен конец; а некаде илегални работилници изработуваат и метални кокарди. Според Српската академија на науки и уметности во шеесеттите години на минатиот век, во депото на Историскиот музеј во Крушево се наоѓа алат за отсекување петокраки, изработен во метал од ковачот Марко Христовски, кој правел ѕвезди петокраки со срп и чекан за одредот Питу Гули. Ниту збор за алатот со којшто се кроело знаменцето (Николиќ 1962, 80 – 83) (Сл. 7).

Но истата петокрака на национална македонска шубара ја носи и првоборецот и народен херој Трајко Бошкоски - Тарцан. И на двете фотографии, под петокраката може да се види правоаголник што секако дека не е српското тробојно знаме. Прашањето е дали е ова црвено парче коешто го симболизира македонското национално знаме или пак метална плочка врз којашто е испишано слобода или смрт. Во прилог на дилемата зборува и изјавата на генерал полковникот

it is a free poetic interpretation of an older song or real facts. Several renowned authors and federal institutions have explained in detail the diversity of the use of the five-pointed star in all other parts of the former SFRY. Is Macedonian partisan heresy to blame for it? There is only one shy sentence about the Macedonian detachments (Љумовиќ 1996, 271) according to which the Macedonian first fighters under the five-pointed star wear a Serbian tricolor. The



сл./Fig. 6

claim is not supported by any fact, evidence or any written document or oral statement. The reality is more than clear. It is indisputable that there were five-pointed star in those first days of the uprising in Macedonia. At that time, as everywhere in Yugoslavia, the first five-pointed star were made of materials at hand like textile (Fig. 6), canvas, red textiles, at personal request there are embroidered with red thread on hats,



Сл. 13. Знак на шубари, партизан из Македоније 1942.

сл./Fig. 7

and somewhere illegal workshops are made of metal. According to the Serbian Academy of Sciences and Arts in the 1960s in the depot of the History Museum in Krushevo there is a tool for cutting five-pointed stars in metal made by blacksmith Marko Hristovski who made five-pointed stars with a sickle and hammer for the Pitu Guli detachment. Not a word about the tool with which the flag was cut (Николиќ 1962, 80–83) (Fig. 7).

But the same five-pointed stars on the Macedonian national hat also was worn by the first fighter and national hero Trajko Boshkoski—Tarcan. In both photos, under the five-pointed stars, you can see a rectangle that is certainly not the Serbian tricolor flag. The question is whether this is a red piece that symbolizes the Macedonian national flag or a metal plate on which is written freedom or death. The dilemma is supported by the statement of Colonel General Todor Atanasovski who was

Тодор Атанасовски, кој бил еден од активните учесниците во почетокот на антифашистичкото востание во 1941 година, во Кавадаречко.

„Јас присуствував на една заклетва на селска чета во селото Ресаво. Денес нè обвинуваат дека сме биле анационални. Заклетвите тогаш беа на вкрстен пиштол и кама, исто како комитите кога полагале заклетва за време на Илинденското востание. На капите носевме петокрака ѕвезда, но на градите црно-бел триаголник на којшто пишуваше смрт или слобода. Тоа досега не го забележува никој – генерал Тодор Атанасовски“ (Атанасовски 2008).

КРСТОТ И ПЕТОКРАКАТА РАКА ПОД РАКА

Со наредба на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ, со важност и за тогашните доброволни одреди кои токму во тој период ќе исчезнат како такви, од 23 јуни 1942 година се пропишува воспоставување на функцијата верски референт на ниво на бригада. Донесувањето на наредбата е мотивирано од постоењето свештени лица од разни конфесии во партизанските единици, кои носеле крст или полумесечина на капите и пушка во рака. Со истата наредба се пропишува и овие личности да носат петокрака ѕвезда на капата. Добивањето на функциите за нив се смета како дипломатски начин за ставање на петокраката на нивните капи. Во исто време, на левиот ракав во делот на подлактицата, пропишано е тие да носат еден или два црвени ширита со крст или полумесечина над нив (Еден ширит е за баталјонски, а два за бригаден референт). Сепак, тврдата наредба поради нивната заслуга во борбите не се применува строго, туку како да им се прогледува низ прсти, па многумина од нив продолжуваат да носат крст и петокрака една над друга на капите, сè до завршувањето на

one of the active participants in the beginning of the anti-fascist uprising in 1941 in Kavadarci.

“I attended a taking an oath of allegiance of a village detachment in the village of Resava. Today we are accused of being nationalistic. The oaths were then on a revolver and dagger in saltire just like the comities (Ilinden uprisal of 1903 fighters) when they took the oath during the Ilinden Uprising. We wore a five-pointed star on our hats, but a black and white triangle on our chests that read Death or Freedom. So far no one notices” —General Todor Atanasovski (Атанасовски 2008).

THE CROSS AND THE FIVE-POINTED STARS HAND IN HAND

By order of the Supreme Headquarters of the NOV and POJ, the establishment of the function of religious officer at the brigade level is prescribed for the then voluntary detachments, which will disappear as such from June 23, 1942. The issuance of the order was motivated by the existence of clerics from various denominations in the partisan units who carried a cross or a crescent on their hats and a rifle in their hand. The same order prescribes that these persons wear a five-pointed star on their hat. Obtaining the functions for them is considered as a diplomatic way to put the five-pointed stars on their hats. At the same time on the left sleeve in the forearm it is prescribed that they wear one or two red stripes with a cross or a crescent above them. (one stripe is for a battalion and two for a brigade referent) However, the strict command due to their merit in the fights is not applied strictly but as if blind eye turned, so many of them continue



сл./Fig. 8

воените дејства во 1945 година, на територијата на тогашна Југославија. Постои доказ дека попот Блажо Марковиќ, чијшто портрет го нацртал уметникот Пиво Караматиевиќ во 1943 година (Воен музеј, Белград), има шубара на главата на којашто носи петокрака од црвен текстил со извезен жолт крст во неа. Според мислењето на експертите од горенаведениот музеј, во еден текст во којшто ја обработува детално оваа проблематика, станува збор за изолиран случај кај референтите. Но, очигледно е дека свештените лица ја носат религиозната инсигнија и петокраката на капа иако не се верски референти туку заземаат и многу други високи звања во војничката хиерархија. Таков е случајот и со поп Методи Јованов Габер од беровското село Русиново, кој е заменик командант на македонскиот Струмичко-брегалнички корпус во 1944 година, а како еден од поедуцираните е неофицијално советник во ранг на политички комесар на единицата (Сл. 8).



сл./Fig.9

ДФЈ-ЈА-1 МАРТ 1945 – 22 ДЕКЕМВРИ 1951 ГОДИНА

Во периодот на завршните операции за ослободување на земјата, освен „куновите“, се носат и советски тип кокарди (Сл. 9 и 10). Во спомен куќата на Тито во Кумровец се чува една од воените капи на Врховниот командант на НОВ и ПОЈ. Станува збор за петокрака, рачно изработена, зашто се гледа дека српот и чеканот се посебно вметнати како одвоен сегмент од штитот на кокардата и наликува на советски тип инсигнија (Сл. 11).

Кога на 29.11.1945 исчезнуваат сите причини за криење на борбата за уривање на кралскиот режим во Југославија, под превезот на антифашистичката борба, со наредба број 75 од 24 април 1946 година, Врховниот командант на Југословенската армија и министер за народна одбрана маршалот Јосип Броз - Тито ја



сл./Fig.10

to wear a cross and five-pointed stars on top of each other until the end of the war in 1945 on the territory of then-Yugoslavia. There is evidence that the priest Blazho Markovic, whose portrait was painted by the artist Pivo Karamatievic in 1943 (Belgrade Military Museum), has a hat on his head on which he wears a five-pointed stars of red textile with an embroidered yellow cross inside. In the opinion of the experts from the above-mentioned museum, in a text in which it deals in detail with this issue, it is an isolated case of the clerks. But it is obvious that the clergy wear the religious insignia and the five-pointed stars on hat, although they are not religious referents, but hold many other high positions in the military hierarchy. Such is the case with the priest Metodi Jovanov Gaber from the Berovo village Rusinovo, who was the deputy commander of the Macedonian Strumica-Bregalnica Corps in 1944, and as one of the educated he is unofficially an advisor in the rank of political commissar of the unit (Fig. 8).

DEMOCRATIC FEDERAL YUGOSLAVIA- JA-1 MARCH 1945-22 DECEMBER 1951

In the period of the final operations for the liberation of the country, in addition to the Kun type, cockades of the Soviet type are also worn (Figs. 9, 10). In the memorial house of Tito in Kumrovec is kept one of the military hats of the Supreme Commander of NOV and POJ. The five-pointed star is a hand-crafted, because it can be seen that the sickle and the hammer are inserted as a separate segment from the cockade shield and resembles a Soviet type of insignia (Fig. 11).

When on November 29, 1945, all the reasons for hiding the struggle to overthrow the royal regime in Yugoslavia under the guise of the anti-fascist struggle disappeared. By Order No. 75 of April 24, 1946, the Commander-in-Chief of the Yugoslav Army and Minister of National Defense,

пропишува Уредбата за облеката на Југословенската армија со којашто официјално на капите на војниците, подофицерите, офицерите и генералите на војската и на Корпусот на Народна одбрана се усвојува метална петокрака ѕвезда, емајлирана со црвен емајл, а иста таква со срп и чекан во средината за припадниците на пролетерските единици и гардата (Уредба 1946). Амблемите за капа, дизајнирани од Кун, полека почнуваат да исчезнуваат. Во исто време и домашната индустрија почнува со производство на петокраки, како и многу занаетчиски мануфактури. Како прва фабрика којашто почнува да изработува петокраки (зашто помошта од Црвената армија во петокраки не го задоволува бројот) е тогашната Ковница АД Београд, подоцна позната под името ЗИН Ковница. Станува збор за кокарди од ламарина, месинг или бел метал со едноставна и лита изработка.

Средината на инсигнијата има слаб емајл или масна боја и отсуствува штраф на задната страна. Овие примероци се закачуваат на капата со две метални траки. Генералската инсигнија е промовирана во 1949 година, а во 1953 г., офицерите за шапка добиваат ѕвезди, аналогни на генералската, но без флорални елементи околу неа (Сл. 12).

Шаренилото во Југословенската народна армија продолжува сè до 1955 година, кога се носат прописи за изедначување на знакот, но во реалноста тоа ќе потрае дури до седумдесеттите години на минатиот век.

Како ознака за припадност, во ЈНА, секое воено лице носи на капата и шапката црвена петокрака ѕвезда, односно амблем... (глава 3, т. 22)... на средината на металната ѕвезда, пролетерските единици и единиците на гардата имаат срп и чекан од истиот материјал од којшто е направен оквирот на петокраката (т. 23). Ѕвездата за капа на повисоките и нижите офицери и војните службеници од седма до прва класа од копнената војска и военото воздухопловство е метална еднадвор, црвено емајлира-



сл./Fig. 11

Marshal Josip Broz Tito, prescribes the Decree on the Clothing of the Yugoslav Army, which officially puts on the hats of soldiers, non-commissioned officers, officers and generals of the Army and Corps of the People's Defense adopts a metal five-pointed star enameled with red enamel,

and the same one with a sickle and hammer in the middle for the members of the proletarian units and the guard units (Уредба 1946). Hat emblems designed by Kun are slowly disappearing. At the same time, the domestic industry starts with the production of five-pointed stars as well as many small craft manufactures. As the first factory that starts to make five-pointed stars (because the help from the Red Army in five-pointed stars does not meet the needs) is the then Kovnica AD Belgrade, later known as ZIN Kovnica. These are cockades of sheet metal, brass or white metal with simple and rough workmanship.

The middle of the insignia has a weak enamel or greasy color and no screw on the back. These specimens are attached to the hat with two metal straps. The General Insignia was promoted in 1949, and in 1953 officers received a hat

star analogous to the General, but without floral elements around it (Fig. 12).

The color variation in the Yugoslav People's Army continued until 1955, when regulations were passed to equalize the symbol, but in reality it did last until the 1970s.

As a sign of affiliation to the Yugoslav People's Army, every military person wears a red five-pointed star or emblem on his hat and visor hat ... (Chapter 3, p. 22) ... in the middle of the metal star the proletarian units and the guard units have a sickle and a hammer from the same material from which the frame of the five-pointed star is made. ... (p. 23). The star for hat of senior and lower-ranking officers and seventh- to first-class clerks of the Army and Air Force is metallic on



сл./Fig.12

на, вооквирена во златно-жолта боја и малку испакната, а на другата страна е нитувана на метална подлошка во оловна боја. Големината на ѕвездата е 28 милиметри, сметајќи од врвовите на спротивните врвови на краците... (Правило 1955, 10 – 14)

Во 1963 година, земјата се проименува во СФРЈ, а следната година доаѓа до поголема реформа на униформата. Еталозинираниот тип на инсигнии останува ист како правилото од 1955 година, а кокардите добиваат штраф на задната страна, поквалитетна изработка и сферен топол емајл.

Во јуни 1970 повторно има измени на униформата и израмнување на офицерската и подофицерската облека. Со наредбата, подофицерите ги носат истите кокарди како и офицерите (Правило 1970).

Датирањето на петокраките на ЈНА и денес претставува голем предизвик. Колекционерите имаат едно решение. Колку е потемн емајлот и наликува на вистински рубин толку е постара петокраката. Во принцип, постојат три основни типа петокраки – војнички мали, офицерски и подофицерски за капа, таканаречени средни и големи за шапка. Следуваат генералските за капа и шапка, а тука се и амблемите за шапка за воената морнарица и военото воздухопловство, но последните две се надвор од темата. Петокраките најчесто од задната страна се зацврстуваат со штраф, а ѕвездата е поврзана со подлошката со двојна метална лента или по принципот на нитување. Производителите своите фабрички логоа ги ставаат на матицата, а изработувани се од месинг, бел метал, метална легура и плех. Техниката на изработка е: ковање, леиње, топло емајлирање, брегување, позлатување, никелување и полирање.

Вообичаено постојат три главни фабрики што ги изработувале официјалните петокраки на ЈНА. Станува збор за ИКОМ ЗАГРЕБ – Индустриска ковница Орешковиќ Марко од Загреб, Ауреа од Цеље и Ауromетал од Суботица. Меѓутоа постојат и многу матици без ознаки на производител. Тие се врзуваат за наменската

the outside, red enameled gold-plated and slightly protruding, and on the other side is riveted on a metal base in lead colour. The size of the star is 28 millimeters counting from the tips of the opposite ends of the arms ... (Правило 1955, 10–14)

In 1963 the country was renamed SFRY, and the following year there was a major reform of the uniform. The standardized type of insignia remains the same as the 1955 rule, and the cockades get a screw on the back, better workmanship and a spherical hot enamel.

In June 1970 there were again changes to the uniform and leveling of officer and non-commissioned officer uniforms. With the order, the non-commissioned officers wear the same cockades as the officers (Правило 1970).

Dating the five-pointed star of the JNA is still a big challenge today. Collectors have one solution. The darker the enamel and the more like a real ruby, the older the five-pointed star. In principle, there are three basic types of five-pointed star:

military small, officer and non-commissioned officers' hat, so-called medium and large for visor hat. Next are the hat and visor hat generals, and there are hat emblems for the Navy and Air Force, but the last two are not part of this paper. The five-pointed star are usually fastened from the



back with a screw, and the star is connected to the base with a double metal strip or by the bolt. The manufacturers put their factory logo on the nut, and they are made of brass, white metal, metal alloy and tin. The technique of making is forging, casting, hot enameling, shining, gilding, nickel plating and polishing.

There are usually three main factories that made the official five-pointed star of JNA. It is IKOM ZAGREB (Industrial Mint Oreskovic Marko from Zagreb), Aurea from Celje and Aurometal from Subotica. However, there are many stars without manufacturer's labels. All goldsmith factories from all over the former Yugoslavia were in reserve, and there are well-founded indications that even Zlatara Krushevo

индустрија на ЈНА, кај којашто била нарачана навртката поради теснец со рокот на испорака. Како резервни се споменуваат и сите златарски фабрики од цела бивша Југославија, а постојат основани индиции дека дури и Златара Крушево има изработувано петокраки, но најверојатно за разни чуварски, шумарски и други слични служби, коишто се надвор од воените единици, но морале да ја носат инсигнијата на униформите.

Заедничка карактеристика на петокраките е следна: Иако правилата на служба предвидуваат испакнатост на петокраките, постојат и целосно рамни, благо испакнати и сериозно испакнати; Емајлот варира од темно до светлоцрвен по различни периоди, а познати се и варијации во бојата и дебелината на српот и чеканот, материјалот на основата, дебелината на ивиците и отстапувања во димензиите и тежината во просек до плус/минус 2,5 мм (Просекот е направен по мерењата на повеќе од 200 разновидни егземплари од колекцијата на Митевски).

Конечно, целосното изедначување на кокардите на ЈНА се прави со Правилото на служба за униформите на вооружените сили на СФРЈ од 1989 година (издание на Сојузниот секретаријат за Народна одбрана), во коешто најдетално се прикажани димензиите, материјалот и употребната вредност на петокраките (Сл. 13).

Глава 7, алинеја 1, точка 182 – 184 се однесува за војничката петокрака:

Воените лица на капата, беретката, шапката, шлемот и слично, го носат единствениот знак за припадност – црвена ѕвезда петокрака, односно амблем со црвена ѕвезда петокрака.

За војничката капа и беретка, ѕвездата петокрака е метална, малку испакната, еднадвор црвено емајлирана, со метална сребреникава или патинирана ивица. Растојанието меѓу спротивните краци на ѕвездата петокрака е 25 мм.

Петокраката на зимската капа може да биде извезена со црвен конец и е иста големина како и металната.

Ѕвездата петокрака за капа и шапка на војниците на пролетерските и гардиските единици е иста како и претходно опишаната, но

has made five-pointed star, but probably for various guard, forestry and other similar services, which are outside the military units, but had to carry as insignia of the uniforms.

A common feature of the five-pointed star is the following. Although the rules of service provide for the protrusion of the five-pointed star there are also completely flat, slightly protruding and severely protruding. Enamel varies from dark to light red in different periods, and variations in the color and thickness of the sickle and hammer, the base material, the thickness of the edges and deviations in dimensions and weight on average up to plus or minus 2.5 mm are known. (the average is made after measuring more than 200 different specimens from Mitevski's collection)

Finally, the complete equalization of the JNA cockades is done with the Rule of Service for the Uniforms of the Armed Forces of the SFRY from 1989 (published by the Federal Secretariat of National Defense), which shows in detail the dimensions of the material and the use value of the five legs (Fig. 13).

Chapter 7 line 1 item 182–184 refers to the military five-pointed star.

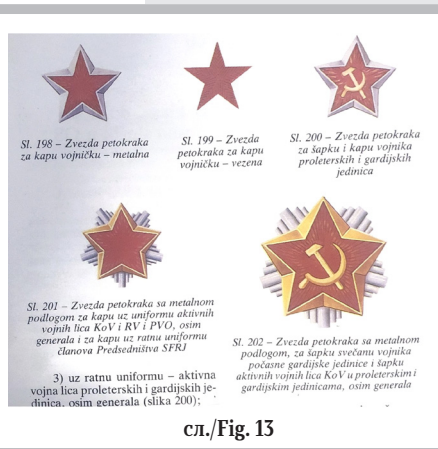
Military persons on the hat, beret, visor hat, helmet, etc. wear the only sign of affiliation: red five-pointed star or emblem with red five-

pointed star.

For the military hat and beret, the five-pointed star is metal, slightly protruding, red enamelled on the outside, with a metallic silver or patinated edge. The width between the opposite arms of the five-pointed star is 25mm.

The five-pointed star of the winter hat can be embroidered with red thread and is the same size as the metal one.

The five-pointed star for the hat and visor hat of the soldiers of the proletarian and guard units is the same as previously described, but with a crossed sickle and hammer in the middle.



сл./Fig. 13

со вкрстен срп и чекан во средина.

Глава 7, алинеја 1, точка 185 – 189 се однесува за старешини во ранг од водник до полковник и членовите на претседателството на СФРЈ.

Свездата петокрака за капа на активните воени лица во копнената војска и военото воздухопловство е метална, малку испакната, емајлирана со топол црвен емајл, со метална златно-жолта ивица, поставена на метална подлошка во сребрено-оловна боја, со растојание меѓу спротивните краци од 28 мм.

Свездата петокрака за шапка на активните старешини до полковник од копнената војска и членовите на претседателството е како погоре опишаната, со тоа што распонот меѓу краците на свездата е 37 мм.

Свездата петокрака за свечената шапка на воените лица на пролетерските и гардиските единици е иста како претходно опишаната, но во средината има вкрстен срп и чекан во златно-жолта боја.

Глава 7, алинеја 2, точка 190 – 191 се однесува за инсигнијата за капа на генералите на копнената војска и военото воздухопловство:

Амблемот за капа на генералите (Сл. 14 горе) е црвена звезда петокрака, метална подлога и две лоровови гранчиња. Оквирот и лорововите гранчиња се од златно-жолта боја, а подлошката е оловно-сива боја. Амблемот е метален или везен. Има ширина од 32 мм и висина од 27 мм, а тежи 9,7 грама.

Амблемот за шапка на генералите на копнената војска е ист како опишаниот во претходниот став (Сл. 14 долу), само има ширина од 50 мм, висина од 43 мм и тежина од 13 грама. Инсигниите се изработени со брегување, топло емајлирање и позлата. Црвената петокрака со нитување е прицврстена за бела пентагонална подлошка, којашто има стилизација на сончеви зраци. Амблемот е вооквирен со вкрстени лоровови гранчиња со златно-жолта боја. Токму оваа петокрака, издвоена сама за себе, претставува еталон за изработка на првите офицерски кокарди, а кон средината на педесеттите, на неа се додава и подлошката.



сл./Fig.14

Chapter 7 line 1 item 185–189 refers to elders in the rank of sergeant to colonel and members of the SFRY presidency.

Five-pointed star for hat for active military personnel in the Army and Air Force is metal, slightly protruding, enameled with warm red enamel, with metallic gold-yellow edge, placed on a metal base in silver-lead color with a span between the opposite arms of 28mm.

The five-pointed star for the hat of the active officers to a colonel from the ground army and the members of the presidency is as described above with the fact that the span between the arms of the star is 37 mm.

A five-pointed star for the ceremonial hat of the military men of the proletarian and guard units is the same as previously described, but in the middle there is a crossed sickle and a hammer in golden-yellow color.

Chapter 7 line 2 item 190–191 refers to the hat insignia for Generals of the Army and Air Force

The emblem of the generals' hat (Fig. 14 above) is a red five-pointed star, a metal base and two laurel twigs. The frame and laurel twigs are golden yellow and the base is lead gray. The emblem is metal or embroidered. It has a width of 32mm and a height of 27mm. It weighs 9.7 grams.

The visor hat emblem of the generals of the Land Army is the same as described in the previous paragraph (Fig. 14 below). It only has a width of 50 mm and a height of 43 mm. Weight of 13 grams. The insignia are made of shingles, hot enamel, and gilding. The red five-pointed thread is attached to a white pentagonal base that has sunlight styling.

The emblem is framed with crossed laurel branches with golden yellow color.

Exactly this five-pointed star stand is a standard for making the first officer's cockades, and in the middle of the fifties the base is added to it. These late-stage specimens in small and large form described in detail below become unified hat and visor hat markings for JNA officers and NCOs. The general's cockade was established in 1949 and did not change

Овие примероци во доцната фаза, во мала и голема форма опишани детално подолу во текстот, стануваат унифицирани ознаки за капа и шапка на офицерите и подофицерите на ЈНА. Генералската кокарда е востановена во 1949 и не се менува до 1991 година.

Вреди да се дополни дека војниците кои беа работно ангажирани по договор кон крајот на осумдесеттите и деведесеттите години на минатиот век во ЈНА, а не се споменуваат во Правилото на служба, иако немаа војнички, подофицерски или офицерски чинови, носеа петокрака што е наменета за старешинска капа.

Петокраката како ознака за припадност продолжува и по распадот на ЈНА во 1992 година во Македонија. На 21 февруари 1992 година, претседателот Глигоров и претставниците на федералната армија потпишуваат договор за дислокација на ЈНА од Македонија, со краен рок до 15 април. Македонските војници, организирани во Територијална одбрана, успешно го извршија преземањето и обезбедувањето на границите и воените објекти. На 11 март, територијална единица од Крива Паланка ја презема караулата „Рамна нива“ на македонско-бугарската граница. По завршувањето на сите подготовки за прием на првата генерација македонски војници, на 14 април во касарните во Скопје, Битола, Штип и Охрид е примена првата генерација млади војници, со што и започнува формирањето на Вооружените сили на земјава. Униформа М-77 на ЈНА и ТО, петокраката како знак за припадност заедно со знамето на тогашната СРМ на левата рака се првите официјални инсигнии на АРМ. На 16 мај 1992 година е заклетва на којашто македонски војник носи војничка петокрака на ЈНА и знаме на СРМ на ракавот (Сл. 15). Петокраката официјално згаснува пред новата 1993 година, кога на капите е ставен знакот на АРМ.

ЗАКЛУЧОК

Македонскиот војник ја носи петокраката ѕвезда во црвена боја како кокарда на капата од почетокот на Втората светска војна па сè крајот на 1992 година. Армијата на Република Македонија

until 1991.

It is worth noting that soldiers under contract who were employed in the late 1980s and 1990s in the JNA, and are not mentioned in the Rules of Service, although they did not have military, non-

commissioned officer or officer ranks, wore a five-pointed star for officer hat.

The five-pointed star mark as a sign of affiliation continues after the collapse of the Yugoslav People's



сл./Fig. 15

Army in 1992 in Macedonia. On February 21, 1992, President Gligorov and representatives of the Federal Army signed an agreement for the dislocation of the JNA from Macedonia with a deadline of April 15. Macedonian troops organized in the Territorial Defense successfully took over and secured the borders and military facilities. On March 11, a territorial unit from Kriva Palanka took over the “Ramna niva” barracks on the Macedonian-Bulgarian border. After completing all the preparations for the admission of the first generation of Macedonian soldiers, on April 14 in the barracks in Skopje, Bitola, Shtip and Ohrid, the first generation of young soldiers was admitted, which begins the formation of the Armed Forces of the country. Uniform M-77 of the JNA and TO, the five-pointed star as a sign of affiliation together with the flag of the then SRM on the left hand are the first official insignia of the ARM. On May 16, 1992, an oath was taken on which a Macedonian soldier wore a five-pointed star JNA soldier and an SRM flag on his sleeve (Fig. 15). The five-pointed star officially disappears before the new 1993, when the ARM mark is placed on the hats.

CONCLUSION

The Macedonian soldier wore a five-pointed red star as a cockade on his hat from the beginning of World War II until the end of 1992. The Army of the Republic of Macedonia was the

беше последната воена сила во Европа, којашто ја носеше како знак за припадност. Во овој текст се претставени петокраките по тип, период, ранг и производител. Тие се систематизирани, датирани и идентификувани, претставени со димензии и маса по периоди, 1951–1992.

Сите, офицерски, подофицерски и војнички инсигнии за капа и шапка како и преклопување на воените со безбедносните кокарди и за копии се од збирката на фалеристот Роберт Митевски (освен ако не е поинаку нотирано). ■

last military force in Europe to carry it as a sign of affiliation. This text presents the five-pointed star by type, period, rank, and manufacturer. They are systematized, dated, and identified represented by dimensions and weight by periods: 1951–1992.

All, officer, non-commissioned officer, and military insignia for hat and visor hat as well as overlapping military with security cords and for copies are from the collection of the phalerist Robert Mitevski (unless otherwise noted). ■

СЛИКИ • FIGURES

- 1 Богдановић (2002) *Два века полиције у Србији*, МУП РС, Београд. Илустрација (стр 128).
- 2,3 Збирка Ненад Бјелош, Панчево/ Collection of Nenad Bjelosh, Panchevo, Serbia.
- 4,5 Колекција на Роберт Митевски /Collection of Robert Mitevski
- 6 Збирка Ненад Бјелош, Панчево/ Collection of Nenad Bjelosh, Panchevo, Serbia.
- 7 Николић (1962) „Прилог проучавања капа и знака у НОР-у“, САНУ -Зборник Радова (стр 84)
- 8 Методи Габер (Лево) 1944 година (Фото сопственост на неговиот внук Ванчо Габер)
- 9,10 Колекција на Роберт Митевски /Collection of

- Robert Mitevski
- 11 Во спомен куќа на Тито во Кумровец.
- 12 Колекција на Роберт Митевски /Collection of Robert Mitevski
- 13 *Pravilo o vojnim uniformama Oruzanih Snaga SFRJ*, Beograd:SSNO, 1989.
- 14 Колекција на Роберт Митевски /Collection of Robert Mitevski
- 15 Заклетва на македонски војник кој носи војничка петокрака на ЈНА и знаме на СРМ на ракавот, Штип 16 мај 1992 година (Фото Игор Шегавиќ)/ Oath of a Macedonian soldier wearing a five-pointed JNA star and a SRM flag on his sleeve, Shtip May 16, 1992 (Photo by Igor Shegavic).

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

- Атанасовски Тодор (2008) Глобус број 74 од 16.9.2008
- Бабац Душан (2014) *Војне ознаке у Србији 1845-1945*, Београд: Завод за издаву уџбеника.
- Билтен (1941а) главног штаба народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије, 10 VIII 1941, број 1, 1.
- Билтен (1941б) главног штаба народно-ослободилачких партизанских одреда Југославије, 1 XI 1941, број 7 и 8.
- Богдановић Бранко (2002) *Два века полиције у Србији*, МУП РС, Београд.
- Николић Десанка (1962) „Прилог проучавања капа и знака у НОР-у“, САНУ -Зборник Радова.
- Љумовић Павле (1996), „Ознаке, звања, чиновни у Народно ослободилачкој Војсци и партизанских одреда Југославије“, Београд, Зборник Историског музеја Србије број 29-30/1995-1996, 269-297.
- Уредба (1946) о служби официра, генерала, адмирала и војних чиновника ЈА, Београд
- Bogdanović Branko (2018) *Kokarde NOV-JA 1944-1946*, Oruzjeonline.com *Pravilo (1955) o odeci Jugoslovenske narodne armije*, Beograd:SSNO
- Izveštaj (1944) šefa Vojne misije NOV u SSSR-u Velimira Terzića od 1. juna 1944. vrhovnom komandantu, *Zbornik dokumenata i podataka o*

- narodnooslobodilačkom ratu, Dokumenti CK KPJ i Vrhovnog Štaba NOVJ, knjiga 13 - 1. maj - 31. avgust 1944., tom 2.*
- Pravilo (1970) o odeci Jugoslovenske narodne armije, drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje*, Sluzbeni vojni list, бр 12/70 и 9/71
- Pravilo (1989) o vojnim uniformama Oruzanih Snaga SFRJ*, Beograd:SSNO.
- Prva Proleterska (1963), Beograd: Vojno Delo“
- Telegrama (1942) Komunisticke Intenacionale - Josipu Brozu Titu, 5 mart 1942. J. B. Tito, Sabrana djela (1982) Fond CK KPJ — KI, br. 1942/34 Glava 9; стр 224,
- Telegram (1944) Br. 3 Maršalu Titu, 21 maj 1944, Knjiga poslatih depeša Vojne misije NOVJ u SSSR-u Arhivu V II, ANOR-a, k. 57/4, f. 1, br. reg. 1/3 Obaveštenje predstavnika NKOJ-a u SSSR-u Milovana Đilasa i šefa vojne misije NOVJ u SSSR-u Velimira Terzića Maršalu Titu.
- Treća (1944) Knjiga primljenih depeša Vojne misije NOVJ u SSSR-u Sifrovani telegram br. 3. од 11. 6. 44.- Uputstvo sefu vojne misije u SSSR-u Velimiru Terzicu o izradi amblema i odlikovanja za NOV.
- Švajncер J. Janez (2012) *Odlikovanja nasih partizanov*, Logatec: Vojni Muzej.

ОФИЦЕРСКИ, КОПНЕНА ВОЈСКА ЈНА/ OFFICER, GROUND FORCES JNA

Офицерски за шапка тенки модели без подлошка рани педесетти години, а по 1955 носени од подофицири и други неармиски униформирани служби некаде до 1964 / Officer for hat thin models without pad in the early fifties, and after 1955 worn by NCO and other non-military uniformed services until 1964

Офицерски за шапка 1953-1955, подофицири до 1970, до средина на 1960 ти модели без подлошка и штраф (Милиција 1946-1976) / Officer for hat 1953-1955, NCO until 1970, used until the mid-1960s models without base and screw (Militia 1946-1976)



1 - 1-рамна в. АУРЕА / flat v.-AUREA
Т/М 7,3 gr; Ш/В 29,7mm; В/Н 1,8 mm



2 - 2-рамна в.- ИКОМ Загреб/ flat v.- IKOM Zagreb
Т/М 6,7 gr; Ш/В 29,5mm; В/Н 3,2 mm



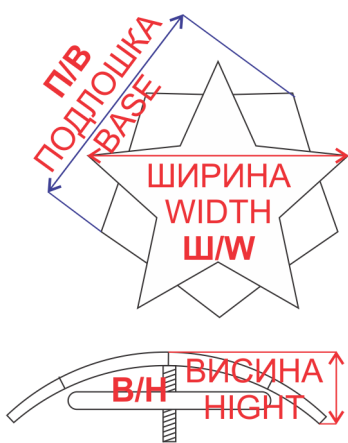
3 - 3- рамна в. -АУРЕА/ flat v.-AUREA
Т/М 8 gr; Ш/В 27,3mm; В/Н 3,6 mm



4- 1 рамна в. 1946/ flat v.
Т/М 11,7 gr; Ш/В 36mm; В/Н4 mm; П/В 34 mm



5- 2 испакната в./ protruding v.
Т/М 11 gr; Ш/В 36mm; В/Н4,7 mm; П/В 34,4 mm



Т/М
ТЕЖИНА СО НАВРТКА
MASS WITH THE NUT

Варијанти на разновидноста на апликацијата со срп и чекан од Иком Загреб / Variants of the application of the application with a sickle and a hammer by Ikom Zagreb

Офицерски за пролетерски, гардиски единици од 1970-91/ Officer for proletarian, guard units from 1970-91

ОФИЦЕРСКИ ЗА ШАПКА КОПНЕНА ВОЈСКА/ 1970-1992/ OFFICER FOR VISOR HAT GROUND ARMY



6-1. Аурумметал Суботица в. со екстремно испакнување/ Aurometal Subotica v. with extreme protrusion
Т/М 25 gr; Ш/В 36,3mm; В/Н 9,6 mm; П/В 38,5 mm



7- 2. ИКОМ Загреб најчест тип/ ICOM Zagreb most common type
Т/М 23,5 gr; Ш/В 36mm; В/Н 6,2 mm; П/В 40 mm



8- 3. Ауреа Целје / Aurea Celje
Т/М 26,4 gr; Ш/В 36,3mm; В/Н 5,8 mm; П/В 39,2 mm



9- в. 1 со широка апликација/ v. 1 with wide application
Т/М 27 gr; Ш/В 37,1mm; В/Н5,7 mm; П/В 40 mm



10 - в. 2 со средно широка апликација/ v. 2 with medium wide application
Т/М 25 gr; Ш/В 36,9mm; В/Н5,5 mm; П/В 40 mm



11- в. 3 со тенка апликација/ v. 3 with a thin application
Т/М 19,7 gr; Ш/В 36,3mm; В/Н 5,7 mm; П/В 40 mm

Забелешка Од сите примероци постојат два типа од овој вид, без и со апликација на срп и чекан во неа, како и варијанти на испакнатост, боја на емајл и дебелина на рабовите.

Note From all samples there are two types of this type, without and with the application of a sickle and hammer in it, as well as variants of protrusion, enamel color and thickness of the edges.

ОФИЦЕРСКИ ЗА КАПА СО ПОДЛОШКА / OFFICER FOR CAP WITH BASE



12- 1. Испакната варјанта модел 1955 година/ The protruding variant model 1955
Т/М 14,4 gr; Ш/В 27,7mm; В/Н 5,4 mm; П/В 30 mm



13- 2.Офицерски за капа со подлошка 1955 - 1970 рамна в. / Officer for cap with pad 1955 - 1970 flat v.
Т/М 15,4 gr; Ш/В 27mm; В/Н4,1 mm; П/В 29,6 mm



14- 3. Испакната в. 1970-1991 / The protruding v, 1970-1991
Т/М 13 gr; Ш/В 26,5mm; В/Н 4,7 mm; П/В 29,8 mm



15- 4. (Пролетерски тип) 1970-1991 / (Proletarian type) 1970-1991
Т/М 15 gr; Ш/В 27,1mm; В/Н 4,7 mm; П/В 29,5 mm

ВОЈНИЧКИ/PRIVATE



16- Војнички 1. Голема в. 1955-1970 (т.н 28-ца) носена и од подофицери / Military 1. Large v. 1955-1970 (so-called 28) worn by non-commissioned officers
Т/М 8,4 gr; Ш/В 28mm; В/Н3,6 mm



17- 2 Регуларна стар модел (т.н. 25-ка) 1950ти-1980ти (широк раб/ Regular old model (so-called the 25) 1950s-1980s (wide edge)
Т/М 7,3 gr; Ш/В 24,6mm; В/Н3,45 mm



18- 3 Регуларна стар модел (т.н. 25-ка) -тенок раб / Regular old model (so-called the 25) -thin edge
Т/М 7,3 gr; Ш/В 24,6mm; В/Н3,45 mm



9- 4 Модел (пролетерска 25-ка) 1960ти-1990ти / Model (proletarian 25) 1960s-1990s
Т/М 7,5 gr; Ш/В 24,7mm; В/Н3,5 mm



20- 4 Модел (пролетерска 25-ка бела) -1970-1992 / Model (proletarian 25 white) -1970-1992
Т/М 7 gr; Ш/В 25mm; В/Н 3 mm



21- 5 Регуларна доцен модел 1985 (25-ка) / Regular Late Model 1985 (the 25) Т/М 6,2 gr; Ш/В 24,3mm; В/Н 1,95 mm

Од збирката на Роберт Митевски
From the collection of Robert Mitevski

МИЛИЦИЈА/MILITIA



22- 1. Испакната в. голема, модел 1955; милиција 1976-1992/ The protruding v. model 1955 (Militia 1976-1992)
Т/М 27,6 gr; Ш/В 36,4mm; В/Н 5,5 mm; П/В 39,2 mm



23-2- Испакната в. мала, модел 1955; милиција 1976-1992/ The protruding v. model 1955 (Militia 1976-1992)
Т/М 15,5 gr; Ш/В 27,2mm; В/Н 4,5 mm; П/В 30 mm



24- 1. Копија на војничка в. од средина на осумдесетите, Рамна , метал замак 5 и црвен епоксид наместо емајл. The protruding v. model Т/М 3,45 gr; Ш/В 23,1mm; В/Н 1 mm



25-2. Копија на војничка в. со срп и чекан, од осумдесетите. Рамна, метал замак 5 и црвен епоксид наместо емајл/ The protruding v. model Т/М 3,45gr; Ш/В 23,12mm; В/Н 1 mm;

ПЛАКЕТИ И НАГРАДНИ ЗНАЧКИ НА АРМ 1992-2019

Трајче Трајков

Македонско грбословно друштво
<https://orcid.org/0000-0001-8184-5512>

УДК 355.1:351.856.2(497.7)“1992/2019“
Рецензирана статија

АПСТРАКТ

Во статијата се опишани и претставени плакетите и значките на Армијата на Република Македонија согласно правилниците од 2003 и 2012 година, донесени од Претседателот на државата. Со Правилникот од 2003 година се пропишани три плакети на Армијата (мала, средна и голема) и една значка на Армијата. Правилникот од 2012 година, донесен во пресрет на 20-тиот роденден на АРМ, претставува значајно проширена и концепциски добро осмислена целина на воени награди – една тристепена плакета (мала, средна и голема) и три тристепени значки (бронзена, сребрена и златна значка на Армијата; бронзена, сребрена и златна значка на Армијата за партнерство, координација и соработка; бронзена, сребрена и златна значка за долгогодишна служба во Армијата), коишто се доделуваат на цивилниот и воениот персонал на служба во АРМ, како и на граѓани, институции и организации заслужни за соработка, поддршка и промоција на Армијата. Со Правилникот од 2012 година значајно се надгради и прошири македонскиот воено-фалеристички систем, и со тоа се пополни празнината што постоеше во однос на воените одликувања во Република Македонија.

Клучни зборови: награда, значка, плакета, рибон, лента, Република Македонија, Армија на Република Македонија.

PLAQUES AND AWARD BADGES OF THE ARM 1992-2019

Trajce Trajkov

Macedonian Heraldic Society,
<https://orcid.org/0000-0001-8184-5512>

UDC 355.1:351.856.2(497.7)“1992/2019“
Peer-reviewed article

ABSTRACT

The article describes and presents the plaques and badges of the Army of the Republic of Macedonia (ARM) in accordance with the Rulebooks of 2003 and 2012 adopted by the President of the country. The 2003 Rulebook prescribes three Army plaques (small, medium and large) and one Army badge. The Rulebook from 2012, adopted on the eve of the 20th birthday of the ARM, is a significantly expanded and conceptually well-conceived set of military awards— one three-level plaque (small, medium, and large) and three three-level badges (Bronze, Silver, and Gold Badge of Army; Bronze, Silver, and Gold Badge of the Army for partnership, coordination and cooperation; Bronze, Silver, and Gold Badge for long service in the Army) awarded to civilian and military personnel serving in the ARM, as well as to citizens, institutions, and organizations honored for cooperation, support, and promotion of the Army. The Rulebook of 2012 significantly upgraded and expanded the Macedonian military-phaleristic system and thus filled the gap that existed in terms of military decorations in the Republic of Macedonia.

Keywords: award, badge, plaque, ribbon, Republic of Macedonia, Army of the Republic of Macedonia



Воените награди се појавиле мошне одамна и се доделувале на поединци или на воени единици за храброст и постигнати успеси во борбата. Најпрво, во римската војска се доделувале *фалери* (phalerae) – округли златни, сребрени или бронзени дискови коишто се закачувале на оклопот; потоа златни гривни што се носеле околу вратот, *Hasta Pura* или „Чисто копје“ – сребрено копје без острица, доделувано за убиство на непријателот; армила (armilla) – позлатени траки што се носеле завиени околу раката. Келтите добивале, исто така, гривни, а Дајациите носеле тетоважи. За време на раниот среден век се давале ѓердани и белегии, коишто постепено еволуирале во големи ѓердани богати со скапоцени камења, често прикачени со приврзок. Со формирањето на современите национални држави и модерни воени родови и формации, воените награди се претвориле во модерни одликувања што биле помали, покомпактни и попрacticalни за носење – ордени или медали, најчесто изработувани од позлатен или посребрен материјал, коишто се носеле на униформата прикачени со лента. Најпрво ја имале формата на крст, под влијание на витешките крстови прикажувани на витешката облека и штитовите, а потоа се изработувале и во други форми со различни додатни апликации (мечеве, предмети, ликови на владетели и сл.). Подоцна се појавиле и награди во форма на метални значки, коишто покрај тоа што биле симбол на родот или единицата, се доделувале и за одредени заслуги, а се носеле прикачени на градите со игла или штраф. Во средината на XV век во Италија, почнале да се доделуваат и плакети како награди, коишто се задржале до денешно време. Денес воените одликувања и награди (ордени, медали, значки, плакети, пофалници, подароци во вид на оружје или парични награди, отсуства...) најчесто се доделуваат за покажана храброст и херојство во војна и мир, за спасување човечки животи, за пожртвувана служба, за примерно и професионално извршување на задачите и обврските, за долго-годишно професионално работење, за учество во разни операции и мисии, по повод пензионирање или посети на странски армии и сл.

И во Армијата на Република Македонија,

Military awards appeared long time ago and were awarded to individuals or military units for bravery and achieved success in a battle. Initially, the Roman army awarded *phalerae*—round Gold, Silver, or Bronze discs that were attached to the armor, then gold bracelets worn around the neck, *Hasta Pura* or “pure spear”—a silver spear without the tip that was awarded for killing of the enemy, *armilla*—gilded ribbons worn wrapped around the arm. The Celts, also, received bracelets, while the Denyes wore tattoos. During the early Middle Ages, necklaces and bracelets were given, which gradually evolved into large necklaces rich in precious stones, often attached with a pendant. With the formation of modern nation states and modern military ranks and formations, the military awards have turned into modern decorations that were smaller, more compact, and more practical for wearing—orders or medals, usually made of gilded or Silver-plated material worn on a ribbon attached to the uniform. First they had the shape of a cross, under the influence of the knightly crosses displayed on the cloaks and shields, and later they were made in other forms with various additional applications (swords, objects, images of rulers, etc.). Later, awards in the form of metal badges appeared, which in addition to being a symbol of rank or unit, were also awarded for certain merits, and were worn on the chest attached with a pin or screw. In Italy in the middle of the 16th century, plaques began that have survived to the present day. Today, military decorations and awards (orders, medals, badges, pins, plaques, commendations, gifts in the form of weapons or monetary rewards, time off...) are usually awarded for demonstrated bravery and heroism in war and peace, for saving human lives, for sacrificing service, for exemplary and professional execution of tasks and responsibilities, for long-term professional work, for participation in various operations and missions, on the occasion of retirement or visits to foreign armies, etc.

In the Army of the Republic of Macedonia, the Law on Service in the ARM regulates that “military personnel may be awarded decorations, plaques, badges, awards and commendations for

Законот за служба во АРМ регулира дека „на воено лице може да му се доделат одликувања, плакети, значки, награди и пофалници за постигнат исклучителен успех во службата“ (Службен 2002, 3). Прописите за доделување на предвидените одликувања и награди ги донесува Претседателот на Република Македонија и Врховниот командант на вооружените сили. Првиот Правилник за доделување на плакети, значки, награди и пофалници на воени и цивилни лица на служба во АРМ го донесе Претседателот на РМ на 24 јули 2003 година (Службен 2003, 45, 46). Право да добијат плакета, значка, награда и пофалница имаат воените старешини – офицери и подофициери, професионални војници, војници на служење воен рок, питомци на Воената академија, лица на стручно оспособување и усовршување за офицери и подофициери, воени обврзници во резервниот состав на АРМ и цивилни лица во служба на АРМ, за постигнат исклучителен успех во службата, како и на странски воени делегации во Република Македонија, на претставници на странски држави во Република Македонија и на правни лица од Република Македонија со кои Армијата на Република Македонија остварила успешна соработка.

Плакети, значки, награди и пофалници на Армијата се доделуваат по повод Денот на Армијата – 18 Август, денот на единиците на Армијата, државни празници, јубилеи, заминување во пензија и други значајни настани. Плакети, значки, награди и пофалници на Армијата можат да се доделат и посмртно, на некој од членовите од потесното семејство на наградениот.

Плакети на Армијата на Република Македонија се: Голема плакета, Средна плакета и Мала плакета (сл. 1).

Големата плакета се изработува на основа во правоаголна форма, со димензии 180 x 130 x 18 мм, а симболот со димензии 135 x 75 мм. Големата плакета се предава и се чува во кутија. Средната плакета се изработува на основа во правоаголна форма, со димензии 150 x 85 x 15 мм.

exceptional success in the service.” (Службен 2002,3). The regulations for awarding the planned decorations and awards are adopted by the President of the Republic of Macedonia and Commander-in-Chief of the Armed Forces. The first Rulebook on awarding plaques, badges, awards, and commendations to military personnel and civilians serving in the ARM was adopted by the President of the Republic of Macedonia

on 24 July 2003 (Службен 2003,45,46). Eligible to receive a plaque, badge, award, and commendation are military senior officers and non-commissioned officers, professional soldiers, soldiers in military service, cadets of the Military Academy, people providing professional training and development for officers and non-commissioned

officers, conscripts in the reserves of ARM, and civilians in the service of the ARM, for exceptional success in the service, as well as foreign military delegations in the Republic of Macedonia, representatives of foreign countries in the Republic of Macedonia, and legal entities from the Republic of Macedonia with which the Army of the Republic of Macedonia has successful cooperation .

Plaques, badges, awards and commendations of the Army are awarded on the occasion of the Army Day—18 August, the day of the Army units, public holidays, anniversaries, retirement, and other important events. Plaques, badges, awards, and commendations of the Army can be awarded posthumously, to one of the members of the immediate family of the awarded person.

The plaques of the Army of the Republic of Macedonia are the Large Plaque, the Medium Plaque, and the Small Plaque (Fig.1).

The Large Plaque has a 180x130x18mm rectangular base with a 135x75mm symbol. The large plaque is presented and stored in a box. The Medium Plaque has a 150x85x15mm rectangular base. The symbol is 95x55mm with an attachment mechanism on the back. The Small Plaque has a



сл./Fig. 1

Симболот е со димензии 95 x 55 мм и на задната страна има механизам за закачување. Малата плакета се изработува на основа во правоаголна форма, со димензии 100 x 60 x 10 мм. Симболот е со димензии 65 x 40 мм и на задната страна има механизам за закачување (Се состои од две иглички со навртки за закопчување).

Големата, Средната и Малата плакета се изработуваат од дрво – варена бука. Симболот на плакетите е стилизиран цвет од сончоглед, изработен од метал во златно-жолта боја. Цветот го претставуваат дванаесет листови со златно-жолта боја, обвиени со две лоровови гранчиња со златно-жолта боја во полукруг, а во средината е црвено поле со кружен облик, на коешто е испишан текстот „АРМ“. Под цветот од сончоглед се наоѓа плоскиот меч во вертикална положба, така што почетокот на венцот започнува од ограничувачот на дршката на мечот, а завршува на првата третина од горниот дел на сечивото. Симболот е изработен во форма на овал со релјеф. Основата врз којашто е изведен симболот е од пластифициран материјал со сјајна црвена боја и во облик на елипса.

Голема плакета се доделува на воените и цивилните лица на служба во Армијата, за повеќегодишни остварени особени резултати во обуката и севкупната дејност во изградбата на борбената готовност и оспособувањето на Армијата. Во знак на признание за исклучително успешно работно ангажирање во изградбата на Армијата, Голема плакета може да се додели и на припадници од постојаниот состав на Армијата, на кои службата им престанува по основ на пензионирање. Голема плакета се доделува во знак на признание за исклучително успешно остварена соработка на министри за одбрана, началници на Генералштаб и генерали – команданти на високи команди.

Средна плакета се доделува на воените и цивилните лица на служба во Армијата, за остварени особени резултати во обуката и севкупната дејност во изградбата на борбената готовност и оспособувањето на Армијата. Средна плакета може да се додели и на припадници од

100x60x10mm rectangular base. The symbol is 65x40mm with an attachment mechanism on the back (two pins and a fastening nut).

Large, Medium, and Small plaques are made of wood—boiled beech. The symbol of the plaques is a stylized sunflower made of metal in golden yellow. The flower is represented by twelve golden yellow leaves wrapped by two laurel branches in golden yellow in a semicircle, and in the middle is a circular red field on which “ARM” is written. Below the sunflower is a flat sword in a vertical position, so that the beginning of the wreath starts from the limiter of the handle of the sword and ends at the first third of the upper part of the blade. The symbol is an oval with relief. The base is an ellipse made of plasticized material in a shiny red.



сл./Fig. 2

The Large Plaque is awarded to military persons and civilians in the service of the Army for achieved special results in training and overall activity in building combat readiness and training of the Army on a long-term basis. As a sign of recognition for exceptionally successful work in the building of the Army, the Large Plaque can be awarded to members of the permanent composition of the Army whose service is terminated upon retirement. The Large Plaque is awarded as a sign for recognition of the extremely successful cooperation of Defense Ministers, Chiefs of Staff, and Generals—Commanders of senior commands.

The Medium Plaque is awarded to military personnel and civilians in the service of the Army for achieved special results in training and overall activity in building combat readiness and training of the Army. The Medium Plaque can be awarded to members of the permanent composition of the Army in recognition of work engagement in the building of the Army after 20 years of service or for extremely high results in training and combat building of the Army prior to 20 years of service. The Medium Plaque is awarded as a sign of recognition of the

постојаниот состав на Армијата, во знак на признание за работно ангажирање во изградбата на Армијата по поминати 20 години служба или за остварени исклучително високи резултати во обуката и борбената изградба на Армијата и пред поминати 20 години служба. Средна плакета се доделува во знак на признание за исклучително успешно остварена соработка на заменици министри за одбрана, генерали, државни секретари и амбасадори (сл. 3).

Мала плакета се доделува на воените и цивилните лица на служба во Армијата за остварени особени резултати во обуката и севкупната дејност во изградбата на борбената готовност и оспособувањето на Армијата. Мала плакета може да се додели и на припадници од постојаниот состав на Армијата, во знак на признание за работно ангажирање во изградбата на Армијата по поминати 10 години служба или за остварени исклучително високи резултати во обуката и борбената изградба на Армијата и пред поминати 10 години служба. Мала плакета се доделува во знак на признание за исклучително успешно остварена соработка на одбранбени аташеа, команданти на единици и претставници на правни лица во Република Македонија.

Плакета на Армијата се доделува од началникот на Генералштабот на Армијата или од него овластено лице, на предлог од Кадровскиот совет на началникот на Генералштабот на Армијата. Голема, Средна и Мала плакета може да се додели само еднаш. Доделувањето на Големата, односно Средната плакета не ја исклучува можноста од доделување Средна, односно Мала плакета.

Значката на Армијата се изработува од метал во златно-жолта боја, прелиен со високосјајна смола што му дава волумен на симболот, во форма на елипса со димензии 47 x 28 мм и од задната страна има механизам за закачување. Симболот на значката е ист како симболот на плакетата на Армијата. Значката на Армијата се доделува од началникот на Генералштабот на Армијата, а со негова согласност и од воените старешини до ранг заклучно со командант на полк-бригада. Значка на Армијата се доделува заедно со плакета на Армијата или посебно, во знак на сеќавање на



сл./Fig. 3

extremely successful cooperation of Deputy Ministers of Defense, Generals, Secretaries of State and Ambassadors (Fig. 3)

The Small Plaque is awarded to military personnel and civilians in the service of the Army for special results achieved in the training and overall activity in the building of the combat readiness and training of the Army. The Small Plaque can be awarded to members of the permanent composition

of the Army as a sign of recognition of work engagement in the building of the Army after 10 years of service or for extremely high results in training and combat building of the Army before 10 years of service. The Small Plaque is awarded as a sign of recognition of the extremely successful cooperation of defense attachés, unit commanders of units and representatives of legal entities in the Republic of Macedonia.

An Army Plaque is awarded by the Chief of the General Staff of the Army or by a person authorized by him, upon proposal of the Personnel Council of the Chief of the General Staff of the Army. The Large, Medium and Small Plaques can be awarded only once. The awarding of the Large or Medium Plaque does not exclude the possibility of awarding the Medium, that is the Small Plaque.

The Army badge is made of metal in gold-yellow, topped with a highly glossy resin that gives volume to the symbol, in an ellipse with dimensions of 47x28mm with an attaching mechanism on the back. The symbol on the badge is the same as the symbol on the Army plaque. The badge of the Army is awarded by the Chief of the General Staff of the Army, and upon his consent, by military officers up to the rank of commander of the regiment-brigade. An Army badge is awarded along with an Army plaque, or separately, during commemoration of an event (Fig. 4).

The plaques and the badge of the ARM, as well as the award time off, which were provided by the 2003 Rulebook, were being awarded

некој настан (сл. 4).

Плакетите и значката на АРМ, како и наградните отсуства коишто беа предвидени со Правилникот од 2003 година, се доделуваа сè до 2012 година кога Претседателот на РМ и Врховен командант на вооружените сили, Ѓорге Иванов, во пресрет на јубилејот „20 години АРМ“, на 29 март 2012 година донесе нов Правилник за доделување плакети, значки, награди и пофалници на воениот и цивилниот персонал на служба во Армијата на Република Македонија (Службен 2012, 21 – 28). Со Правилникот беше извршена модификација на изгледот на трите плакети на Армијата (мала, средна и голема), а се воведоа и бројни наградни значки со ленти (рибони), по примерот на ордените. Ова беше сосема очекуван потег, имајќи предвид дека новите три армиски медали согласно Законот за изменување и дополнување на Законот за одликувања и признанија на Република Македонија, во пресрет на 20-тиот роденден на Армијата не беа, и сè уште не се со утврден дизајн и материјал за изработка, и со тоа не се доделени на припадници на АРМ (Службен 2012b, 2).

Правилникот регулира дека на воениот и цивилниот персонал на служба во АРМ, за постигнат исклучителен успех во службата, можат да се доделат следните признанија:

- плакета на Армијата (мала, средна и голема);
- значка на Армијата (бронзена, сребрена и златна);
- значка на Армијата за партнерство, координација и соработка (бронзена, сребрена и златна);
- значка за долгогодишна служба во Армијата (бронзена, сребрена и златна);
- награди (наградно отсуство и предметна награда), и
- пофалница.

Плакетите, значките, наградите и пофалниците на Армијата се доделуваат секоја година по повод Денот на Армијата – 18 Август, на свечените постројувања за денот на командите и единиците, за време на државни празници, јубилеи и годишнини, непосредно пред заминување на воениот и



сл./Fig. 4

until 2012 when the President of the Republic of Macedonia and Commander-in-Chief of the Armed Forces, Gjorge Ivanov, on the eve of the “20 years of ARM” jubilee, 29 March 2012, adopted a new Rulebook on awarding plaques, badges, awards and commendations to military and civilian service personnel in the Army of the Republic of Macedonia (Службен 2012, 21–28). The Rulebook modified the appearance of the three plaques of the Army (Small, Medium, and Large), and

it introduced several award badges with ribbons, following the example of the medals. This was a completely expected move, given that the new three army medals in accordance with the Law on Amendments to the Law on Decorations and Recognitions of the Republic of Macedonia on the eve of the 20th birthday of the Army were not, and still are not, designed, promoted, and awarded to ARM members (Службен 2012b,2).

The Rulebook regulates how military and civilian service personnel in the ARM can be awarded the following for exceptional success in the service:

- Army plaque (Small, Medium and Large);
- Army badge (Bronze, Silver, and Gold);
- Army badge for partnership, coordination and cooperation (Bronze, Silver, and Gold);
- badge for long service in the Army (Bronze, Silver, and Gold)
- awards (reward leave and object award) and commendation.

Plaques, badges, awards, and commendations of the Army are awarded each year on the occasion of Army Day—August 18, at ceremonies for the day of commands and units, during public holidays, anniversaries, just before the retirement of military and civilian personnel, for long service in the Army and on returning from international and humanitarian missions and operations. The plaques, badges, awards and commendations of the ARM can be awarded posthumously, and are presented to the members

цивилниот персонал во пензија, за долгогодишна служба во Армијата и при враќање од меѓународни и хуманитарни мисии и операции. Плакетите, значките, наградите и пофалниците на АРМ можат да се доделат и посмртно, а се врачуваат на членовите од потесното семејство на наградениот.

Плакети на Армијата на Република Македонија се: Голема плакета, Средна плакета и Мала плакета.

Големата плакета се изработува на основа во правоаголна форма, со димензии 220 x 170 x 18 мм, а симболот со димензии 135 x 75 мм (сл. 5). Големата плакета се предава и се чува во кутија. Средната плакета се изработува на основа во правоаголна форма, со димензии 200 x 150 x 15 мм. Симболот е со димензии 95 x 55 мм и на задната страна има механизам за закачување. Малата плакета се изработува на основа во правоаголна форма, со димензии 150 x 100 x 10 мм. Симболот е со димензии 65 x 40 мм и на задната страна има механизам за закачување.

Големата, Средната и Малата плакета се изработуваат од дрво – варена бука. Симболот на плакетите е идентичен со оној од Правилникот од 2003 година, а направена е промена со тоа што е поставен на позадина од територијата на Република Македонија, којашто е во златна боја со дизајнирани зраци од знамето на Република Македонија во златна нијанса. Плакетите се обработени со традиционален македонски вез во бордо боја.

Плакетите што им се доделуваат на воениот и цивилниот персонал на служба во Армијата имаат минијатурни ленти со димензии 10 x 35 мм. Минијатурната лента за Големата плакета е со жолта боја (РГБ 255, 240, 0). На растојание од 2 мм од краевите на лентата има по една лента во бордо боја (РГБ 160, 50, 50) со ширина од 2 мм. Минијатурната лента за Средната плакета е со жолта боја (РГБ 255, 240, 0). На растојание од 2 мм од краевите на лентата има по две ленти во бордо боја (РГБ 160, 50, 50) со ширина од 2 мм, со меѓусебно растојание на лентите од 2 мм. Минијатурната лента за Малата плакета е со жолта боја (РГБ 255, 240, 0). На растојание од 2 мм од

of the immediate family of the awarded.

The plaques of the Army of the Republic of Macedonia are the Large Plaque, the Medium Plaque and the Small Plaque.

The Large Plaque has a rectangular base, 220x170x18mm, and the symbol with dimensions 135x75mm (Fig. 5). The Large Plaque is handed over and stored in a box. The Medium Plaque has a rectangular base, 200x150x15mm. The symbol is 95x55mm with an attaching mechanism on the back. The Small Plaque has a rectangular base, 150x100x10mm. The symbol is 65x40mm with an attaching mechanism on the back.

The Large, Medium, and Small Plaques are made of wood—boiled beech. The symbol of the plaques is identical to the one from the Rulebook from 2003, and a change was made by placing it on a background of the territory of the Republic of Macedonia, which is in gold with the rays of the flag of the Republic of Macedonia in gold. The plaques are lined with traditional Macedonian embroidery in puce.

The plaques awarded to military and civilian service personnel in the Army have miniature stripes in dimensions of 10x35mm. The miniature ribbon for the Large Plaque is yellow (RGB 255, 240, 0). At a distance of 2mm from the ends of the

ribbon is one strip in puce (RGB 160, 50, 50) with a width of 2mm. The miniature ribbon of the Medium Plaque is yellow (RGB 255, 240, 0). At a distance of 2mm from the ends of the ribbon are two strips in puce (RGB 160, 50, 50) with a width of 2mm with a distance of the strips of 2mm. The miniature ribbon for the Small Plaque is yellow (RGB 255, 240, 0). At a distance of 2mm from the ends of the ribbon are three strips in puce (RGB 160, 50, 50) with a width of 2mm with a distance of the strips of 2mm (Fig. 8).

The Large Plaque is awarded to military and civilian personnel for outstanding results on a long-term basis in training and overall activity in the building of combat readiness and training of



сл./Fig. 5

краевите на лентата има по три ленти во бордо боја (РГБ 160, 50, 50) со ширина од 2 мм, со меѓусебно растојание на лентите од 2 мм (сл. 8).

Голема плакета се доделува на воениот и цивилниот персонал за повеќегодишни остварени извонредни резултати во обуката и севкупната дејност во изградбата на борбената готовност и оспособувањето на Армијата. Голема плакета во знак на признание за исклучително успешно работно ангажирање во изградбата на Армијата може да се додели и на припадници од постојаниот состав на Армијата, на кои службата им престанува по основ на пензионирање, непосредно пред престанокот на работниот однос.

Средна плакета се доделува на воениот и цивилниот персонал за повеќегодишни остварени резултати во обуката и севкупната дејност во изградбата на борбената готовност и оспособувањето на Армијата. Средна плакета во знак на признание за работно ангажирање во изградбата на Армијата, може да се додели и на припадници од постојаниот состав на Армијата по поминати 20 години служба или за остварени исклучително високи резултати во обуката и борбената изградба на Армијата и пред поминати 20 години служба.

Мала плакета се доделува на воениот и цивилниот персонал за повеќегодишни остварени резултати во обуката и севкупната дејност во изградбата на борбената готовност и оспособувањето на Армијата. Мала плакета, во знак на признание за работно ангажирање во изградбата на Армијата, може да се додели и на воениот и цивилниот персонал по поминати 10 години служба или за остварени исклучително високи резултати во обуката и борбената изградба на Армијата и пред поминати 10 години служба.

Плакетите, значките, наградите и пофалниците се доделуваат од началникот на Генералштабот на Армијата или од овластено лице од него, освен признанијата за долгогодишна служба во Армијата, коишто се доделуваат од министерот за одбрана или од овластено лице од него. Голема, Средна и Мала плакета може да се додели

the Army. The Large Plaque as a sign of recognition of extremely successful engagement in the building of the Army can be awarded to members of the permanent composition of the Army whose service is terminated on retirement, immediately before termination of employment status.

The Medium Plaque is awarded to military and civilian personnel for achieved results on a long-term basis in training and overall activity in building combat readiness and training of the Army. The Medium Plaque as a sign of recognition of work engagement in the building of the Army, can be awarded to members of the permanent composition of the Army after 20 years of service or for achieved extremely high results in training and combat building of the Army before 20 years of service.

The Small Plaque is awarded to military and civilian personnel for results achieved on a long-term basis in training and overall activity in building combat readiness and training of the Army. The Small Plaque as a sign of recognition of work engagement in the building of the Army can be awarded to military and civilian personnel after 10 years of service or for

achieved extremely high results in training and combat building of the Army before 10 years of service.

The plaques, badges, awards, and commendations are awarded by the Chief of the General Staff of the Army or a person authorized by him, except for the acknowledgments for long service in the Army which are awarded by the Minister of Defense or a person authorized by him. The Large, Medium, and Small Plaques can be awarded only once. The awarding of the Large or Medium Plaque does not exclude the possibility of awarding the Medium, or Small Plaque.

The Army badge is awarded by the Chief of the General Staff of the Army, and with his consent, by the military officers to the rank of regiment commander (Fig. 7).



сл./Fig. 6

само еднаш. Доделувањето на Големата, односно Средната плакета не ја исклучува можноста од доделување Средна, односно Мала плакета.

Значка на Армијата се доделува од началникот на Генералштабот на Армијата, а со негова согласност и од воените старешини до ранг командант на полк-бригада (сл. 7).

На воениот и цивилниот персонал може да се додели Златна, Сребрена и Бронзена значка. Значката се доделува во знак на сеќавање на одреден настан и може да се додели само еднаш. Доделувањето на Златната значка, односно Сребрената значка не ја исклучува можноста од доделување Сребрена, односно Бронзена значка.

Златната, сребрената и бронзената значка на Армијата имаат ист дизајн а се разликуваат по бојата. Значката се изработува со лиење од метал. Символот на значката е ист како и символот на Плакетата на Армијата, во форма на елипса со димензии 16 x 9,5 мм, и е прелиен со високосјајна смола којашто му дава волумен. Символот е ставен на позадина од картата на територијата на Република Македонија, со димензии 24 x 18 мм. Златната е позлатена, сребрената е пониклувана додека бронзената е месингуван и патиниран.

Значката на Армијата има минијатурна лента со димензии 10 x 35 мм. Минијатурната лента на Златната значка е со жолта боја (РГБ 255, 240, 0). Од краевите на лентата има по едно поле во бордо боја (РГБ 160, 50, 50), со ширина од 12 мм. На средината има лента во виолетова боја (РГБ 102, 0, 102), со ширина од 2 мм. Минијатурната лента на Сребрената значка е со жолта боја (РГБ 255, 240, 0). На 2 мм од краевите на лентата има по едно поле во бордо боја (РГБ 160, 50, 50), со ширина од 10 мм. На средината има лента во виолетова боја (РГБ 102, 0, 102), со ширина од 2 мм. Минијатурната лента на Бронзената значка е со жолта боја (РГБ 255, 240, 0). На 2 мм од краевите на лентата има по една лента во бордо боја (РГБ 160, 50, 50), со ширина од 1 мм и по една лента во жолта боја (РГБ 255, 240, 0), со ширина од 1 мм. Во продолжение има по едно поле во бордо боја (РГБ 160, 50, 50), со ширина од 8 мм. На средината има лента во виолетова боја (РГБ 102, 0, 102), со ширина од 2 мм.

На цивилниот и воениот персонал, за остварени особени резултати и достигнувања во



сл./Fig. 7

Gold, Silver, and Bronze Badges may be awarded to military and civilian personnel. The badge is awarded in recognition of a particular event and can be awarded only once. The awarding of the Gold Badge, or a Silver Badge, does not exclude the possibility of awarding a Silver or a Bronze Badge.

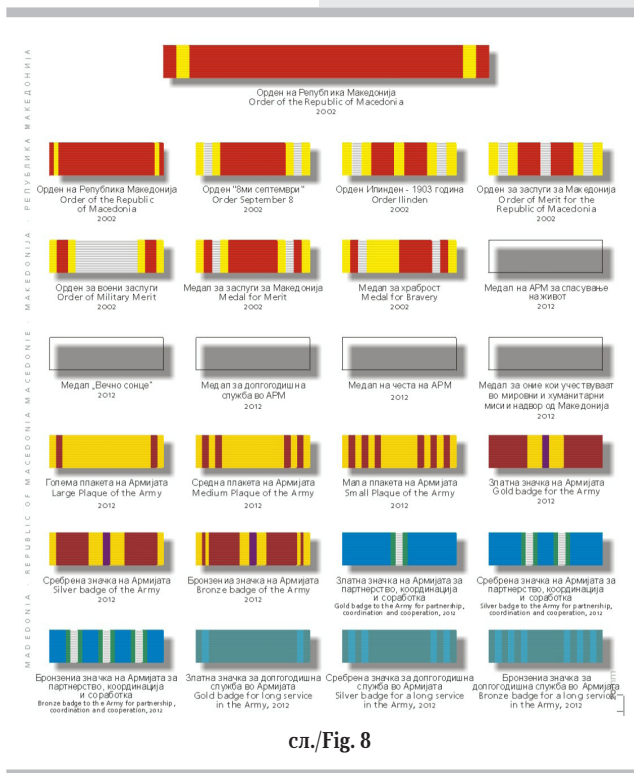
The Gold, Silver and Bronze Badge of the Army have same design but different finishing. The Badge is made of cast metal. The symbol of the badge is the same as the symbol of the Plaque of the Army, in the form of an ellipse 16x9.5mm, and it is covered with a highly shiny resin that gives it volume. The symbol appears on a 24x18mm map of the territory of the Republic of Macedonia. The Gold Badge is gilded, the Silver is nickel-plated and Bronze is patinated cast brass.

The Army badge has a miniature stripe measuring 10x35mm. The miniature ribbon of the Gold Badge is yellow (RGB 255, 240, 0). At the ends of the ribbon is a field on each side in puce (RGB 160, 50, 50) 12mm wide. In the middle is a purple ribbon (RGB 102, 0, 102) 2mm wide. The miniature ribbon of the Silver Badge is yellow (RGB 255, 240, 0). 2mm from the ends of the ribbon is a field in puce (RGB 160, 50, 50) 10mm wide. In the middle is a strip in purple (RGB 102, 0, 102) 2mm wide. The miniature ribbon of the Bronze Badge is yellow (RGB 255, 240, 0). 2mm from the ends of the ribbon is one strip in puce (RGB 160, 50, 50) 1mm wide and one strip in yellow (RGB 255, 240, 0) 1mm wide. In addition, there is a field in puce (RGB 160, 50, 50) 8mm wide. In the middle is a purple ribbon (RGB 102, 0, 102)

координацијата и соработката при заедничко учество во активности од интерес за Армијата со физички и правни лица, владини и невладини организации, државни институции, странски вооружени сили, меѓународни организации и агенции, се доделува Значка на Армијата за партнерство, координација и соработка. На воениот и цивилниот персонал може да се додели Златна, Сребрена или Бронзена значка на АРМ за партнерство, координација и соработка (сл.

9). Доделувањето на Златната значка, односно Сребрената значка, не ја исклучува можноста од доделување Сребрена, односно Бронзена значка.

Златната, сребрената, и бронзената значка на Армијата за партнерство, координација и соработка имаат ист дизајн, а се разликуваат само по начинот на изработка, т.е. бојата: позлатена, пониклувана и месингувана/патинирана. Значката е во кружна форма со дијаметар од 27 мм. На надворешната страна од кругот, со големина од 5 мм има релјефно издигнување, на коешто од долната страна се поставени две лоровови гранчиња, изработени во релјеф, со големина од 3 мм. Во останатиот дел од просторот, испишани се зборовите „КООРДИНАЦИЈА СОРАБОТКА ПАРТНЕРСТВО“, со големина од 3 мм, коишто се меѓусебно одвоени со ѕвезди. На горниот дел на внатрешниот круг од значката е поставен единствениот знак на Армијата, со дијаметар од 10 мм и е во релјеф, прелиен со високосјајна смола, којашто му дава волумен. Под знакот во долниот дел се поставени две раце, поставени во поздравување. Значката на Армијата за партнерство, координација и соработка има минијатурна лента со димензии 10 x 35 мм. Минијатурната лента на Златната значка е со сина боја (РГБ 0, 150, 250). На средината на лентата е



сл./Fig. 8

2mm wide.

A badge of partnership, coordination, and cooperation is awarded to civilian and military personnel for achieved special results and achievements in coordination and cooperation in joint participation in activities of interest to the Army with individuals and legal entities, governmental and non-governmental organizations, state institutions, foreign armed forces, and international organizations and agencies.

The Gold, Silver, and Bronze Badges of the ARM for Partnership, Coordination, and Cooperation may be awarded to military and civilian personnel. The awarding of the Gold Badge, or the Silver Badge, does not exclude the possibility of awarding a Silver, or Bronze Badge.

The Gold, Silver and Bronze Badge of the Army for Partnership, Coordination, and Cooperation have same design and different colors: gilded, nickel-plated and patinated brass. The badge is circular, 27mm in diameter. On the outer side of the circle is a 5mm relief elevation, on which on the lower side are two laurel branches in relief, 3mm wide. In the rest of the space are the words “КООРДИНАЦИЈА СОРАБОТКА ПАРТНЕРСТВО” (COORDINATION COOPERATION PARTNERSHIP) 3mm high, separated from each other by stars. At the top of the inner circle of the badge is the badge of the Army, 10mm in diameter and relief, covered with a highly shiny resin that gives it volume. Below the badge, in the bottom, are two shaking hands.

The Army Badge for Partnership, Coordination, and Cooperation has a miniature stripe 10x35mm. The miniature stripe on the Gold

поставено едно поле со ширина од 5 мм, коешто се состои од една лента во бела боја со ширина од 2 мм, а лево и десно од белата лента има по една лента во зелена боја (РГБ 50, 150, 100), со ширина од 1,5 мм. Минијатурната лента на Сребрената значка е со сина боја (РГБ 0, 150, 250). На 10 мм од краевите на лентата има по едно поле што се состои од една лента во бела боја, со ширина од 2 мм, а лево и десно од белата лента има по една лента во зелена боја (РГБ 50, 150, 100), со ширина од 1,5 мм. Минијатурната лента на Бронзената значка е со сина боја (РГБ 0, 150, 250). На 10 мм од краевите на лентата има по едно поле што се состои од една лента во бела боја, со ширина од 2 мм, а лево и десно од белата лента има по една лента во зелена боја (РГБ 50, 150, 100), со ширина од 1,5 мм. На растојание од 5 мм од овие полиња, на средината на лентата има едно поле што се состои од една лента во бела боја, со ширина од 2 мм, а лево и десно од белата лента има по една лента во зелена боја (РГБ 50, 150, 100).

На воениот и цивилниот персонал за поминати десет, дваесет и триесет години служба во Армијата, им се доделува јубилејна Значка за долгогодишна служба. Значката за долгогодишна служба се доделува од министерот за одбрана, на предлог на Генералштабот, врз основа на податоците од евиденција во персоналното досие, и тоа:

- Златна значка за долгогодишна служба, за поминати триесет години активна воена служба во Армијата;

- Сребрена значка за долгогодишна служба, за поминати дваесет години активна воена служба во Армијата;

- Бронзена значка за долгогодишна служба, за поминати десет години активна воена служба во Армијата.

Златната, сребрената и бронзената значка за долгогодишна служба во Армијата се разликуваат по дизајнот, т.е. текстот и начинот на изработка, односно бојата: позлатена, пониклувана и месингувана/патинирана. Значката е во кружна форма со дијаметар од 27 мм. На средината на значката е поставен единствениот знак на Армијата, со дијаметар од 15 мм и е во релјеф, прелиен со високосјајна смола којашто му дава волумен. На 1 мм над знакот, во горниот дел во полуокруг е



сл./Fig. 9

Badge is blue (RGB 0, 150, 250). In the middle of the stripe is a field 5mm wide, which consists of a white strip 2mm wide, and to the left and right of the white strip is a strip in green (RGB 50, 150, 100) 1.5mm wide. The miniature stripe of the Silver Badge is blue (RGB 0, 150, 250). At 10mm from the ends of the stripe is a field consisting of a strip in white 2mm wide, and to the left and right of the white strip is a strip in green (RGB 50, 150, 100) 1.5mm wide. The miniature stripe of the Bronze Badge is blue (RGB 0, 150, 250). At 10mm from the ends of the stripe is a field consisting of a white strip 2mm wide, and to the left and right of the white strip is a strip in green (RGB 50, 150, 100) 1.5mm wide. At a distance of 5mm from these fields, in the middle of the stripe is a field consisting of a white strip 2mm wide, and to the left and right of the white strip is a green strip (RGB 50, 150, 100).

Military and civilian personnel with ten, twenty, or thirty years of service in the Army are awarded an Anniversary Badge for long-term service. The badge is awarded by the Minister of Defense, at the proposal of the General Staff, based on data from the records in the personal file, as follows:

- Gold Badge for thirty years of active military service in the Army;

- Silver Badge for twenty years of active military service in the Army;

- Bronze Badge for ten years of active military service in the Army.

The Gold, Silver and the Bronze Badge for long-term service in the Army are made same design but different text and color: gilded, nickel-plated and patinated brass. The badge is circular, 27mm in diameter. In the middle of the badge is the symbol of the Army, 15mm in diameter, in

испишан текст со големина од 4 мм. Текстот на златната значка е „30 ГОДИНИ СЛУЖБА“, на сребрената е „20 ГОДИНИ СЛУЖБА“, а на бронзената е „10 ГОДИНИ СЛУЖБА“. На 1 мм под знакот, во полукруг се поставени две ловорови гранчиња, изработени во релјеф со големина од 3 мм.

Значката за долгогодишна служба во Армијата има минијатурна лента со димензии 10 x 35 мм. Минијатурната лента на Златната значка е со сиво-сина боја (РГБ 90, 150, 150). На растојание од 2 мм од краевите на лентата, има по една лента во сина боја (РГБ 75, 170, 200), со ширина од 2 мм. Минијатурната лента на Сребрената значка е со сиво-сина боја (РГБ 90, 150, 150). На растојание од 2 мм од краевите на лентата има по две ленти во сина боја (РГБ 75, 170, 200), со ширина од 2 мм, со меѓусебно растојание на лентите од 2 мм. Минијатурната лента на Бронзената значка е со сиво-сина боја (РГБ 90, 150, 150). На растојание од 2 мм од краевите на лентата има по три ленти во сина боја (РГБ 75, 170, 200), со ширина од 2 мм, со меѓусебно растојание на лентите од 2 мм (сл. 8).

На носителите на плакетите и значките им се издава уверение за доделената плакета или значка.

Првите златни значки беа доделени на 21 април 2012 година на методско-огледната вежба „Огнена поддршка на механизирани пешадиска единица во напад“ на АП „Криволак“ на командирите на единиците на АРМ, кои учествуваа на вежбата, а првата плакета ја доби координаторот на вежбата, бригадниот генерал Киро Галазовски, заменик-командант на ЗОК. По повод Денот на АРМ и јубилејот „20 години АРМ“, плакети на Армијата се доделени на активните генерали, а на пензионираниите генерали на АРМ им се

relief and covered with highly shiny resin that gives it volume. In the upper part, 1mm above the symbol, is the text in a semicircle with 4mm-tall letters. The text on the Gold Badge is “30 ГОДИНИ СЛУЖБА” (“30 YEARS OF SERVICE”), on Silver “20 ГОДИНИ СЛУЖБА” and on

Bronze Badge “10 ГОДИНИ СЛУЖБА”. 1mm below the symbol are two laurel branches in a semicircle in relief, 3mm wide.

The badge for active service in the Army has a miniature stripe with dimensions 10x35mm. The miniature stripe on the Gold Badge is gray-blue (RGB 90, 150,

150). At a distance of 2mm from the ends of the stripe is a strip in blue (RGB 75, 170, 200) 2mm wide. The miniature stripe of the Silver Badge is gray-blue (RGB 90, 150, 150). At a distance of 2mm from the ends of the stripe are two strips in blue (RGB 75, 170, 200) 2mm wide, with a distance of the strips of 2mm. The miniature stripe of the Bronze Badge is gray-blue (RGB 90, 150, 150). At a distance of 2mm from the ends of the stripe are three strips in blue (RGB 75, 170, 200) 2mm wide, with a distance of the strips of 2mm.

Holders of plaques and badges are issued a certificate recognizing the plaque or badge awarded.

The first Gold Badges were awarded on 21 April 2012 at the “Fire support of mechanized infantry unit in attack” exercise at the Training Center “Krivolak” to the commanders of the ARM units who participated

in the exercise, and the first plaque was awarded to the coordinator of the exercise, Brigadier



сл./Fig. 10



сл./Fig. 11

доделени златни значки на Армијата. На повеќе од 800 припадници на Армијата со 20 и повеќе години служба во АРМ, од министерот за одбрана, Фатмир Бесими, им се доделени сребрени значки за долгогодишна служба во АРМ. Началникот на ГШ на АРМ, генерал-мајорот Горанчо Котески, на сите досегашни команданти, упатени во мировни мисии надвор од територијата на РМ, им додели сребрена значка на Армијата (Котевски 2012, 31).

На свеченоста беа доделени и плакети на АРМ за Министерството за внатрешни работи, за НАТО советодавниот тим, за Амбасадите на САД, на Турција, на Грција, на Холандија, на Норвешка, на Данска, Кина, Германија, Обединетото Кралство, на Словенија, потоа и на Асоцијацијата на воените аташеи, на Центарот за управување со кризи, на Дирекцијата за заштита и спасување, на Дирекцијата за класифицирани информации и на градоначалниците на локалната самоуправа од зоната на одговорност на АРМ. Имаше и парични награди, пофалници и благодарници, плакети на АРМ, како и златни, сребрени и бронзени значки на АРМ за успешната работа (Дичевски 2012, 9).

ЗАКЛУЧОК

Со Правилникот за доделување плакети, значки, награди и пофалници на воениот и цивилниот персонал на служба во Армијата на Република Македонија, од 2012 година, македонската армија се вброи во листата на светските армии коишто поседуваат сопствен автентичен фалеристички систем на воени награди и признанија. Овие воени одликувања се создадени како реална потреба да се надомести недостатокот од државни воени одликувања (ордени или медали), имајќи предвид дека постојниот Закон за одликувања и признанија на РМ од 2002 година пропишува само едно конкретно воено одликување коешто се доделува исклучиво на припадници на безбедносните сили – Орденот за воени заслуги. Медалот за храброст, согласно истиот закон, покрај припадници на

General Kiro Galazovski, Deputy Commander of the (United operative command) ZOK. On the occasion of ARM Day and the “20 years of the ARM” anniversary, Army plaques were awarded to active generals, and retired ARM generals were awarded Gold Badges of the Army. More than 800 members of the Army with 20 and more years of service in the ARM were awarded Silver Badges by the Minister of Defense, Fatmir Besimi, for long-term service in the ARM. The Chief of the General Staff of the ARM, Major General Gorancho Koteski, awarded a Silver Badge of the Army to all previous commanders sent on peacekeeping missions outside the territory of the Republic of Macedonia (Котевски 2012, 31).



сл./Fig. 12

ARM plaques for the Ministry of Interior, the NATO Advisory Team, the Embassies of the United States, Turkey, Greece, the Netherlands, Norway, Denmark, China, Germany, and the United Kingdom were also awarded at the ceremony, as well as to Slovenia, the Association of Military Attachés, the Crisis Management Center, the Directorate for Protection and Rescue, the Directorate for Classified Information and the mayors of the local self-government units from the area of responsibility of ARM. There were also monetary prizes, commendations, and acknowledgments, ARM plaques, as well as Gold, Silver, and Bronze Badges of the ARM for the successful work (Дичевски 2012, 9).

CONCLUSION

With the Rulebook for awarding plaques, badges, awards, and commendations to military and civilian personnel serving in the Army of the Republic of Macedonia, in 2012 the Macedonian Army joined the list of world armies that have their own authentic phaleristic system of military awards and recognitions. These military decorations are created as a real need to compensate for the lack of state military decorations (orders or medals), having

АРМ и МВР, може да го добијат и цивилни лица, а трите воени медали од Законот за изменување и дополнување на Законот за одликувања и признанија на РМ од 2006 година: Медал на честа, Медал Вечно сонце и Медал за учество во хуманитарни и мировни операции надвор од територијата на Република Македонија, сè уште, како што веќе е напоменато, не се дизајнирани и доделувани. На тој начин, АРМ создаде свој уникатен и препознатлив награден систем и целосно се осамостои во поглед на доделувањето сопствени плакети и значки.

Правилникот од 2012 година пропишува вкупно 12 воени награди – една тристепена плакета (мала, средна и голема) и три тристепени значки (бронзена, сребрена и златна значка на Армијата; бронзена, сребрена и златна значка на Армијата за партнерство, координација и соработка; бронзена, сребрена и златна значка за долгогодишна служба во Армијата). Имено, за првпат се воведуваат армиски значки во три степени – бронзена, сребрена и златна (иако реално не се изработени од такви благородни метали), детално опишани во поглед на дизајнот и симболиката како и условите за нивно стекнување и носење. Новина се и рибоните, т.е. лентите, дизајнирани по примерот на ордени-те, коишто се составен дел на секое одликување и се носат над џебовите на униформата (во пределот на градите) на наградените како замена на главното одликување. Сепак, не е често востановена практика да постои рибон за плакета или значка во светската фалеристика. За да биде заокружена целината на едно одликување, секоја плакета и значка е поставена во соодветна кутија, а наградените добиваат уверение како доказ за добиената воена награда. Основата на симболиката на плакетите и значките од 2012 година е земена од плакетите и значките од 2003 година, но овој пат со неколку новини и текстуални дополнувања. Основен и главен симбол, застапен на сите македонски воени награди е единствениот знак за припадност на Армијата, дизајниран во 1992 година. Контури на територијата на Република Македонија се претставени на плакетите и на главната значка на Армијата, додека на значките на Армијата за партнерство, координација и соработка се

in mind that the current Law on Decorations and Recognitions of the Republic of Macedonia from 2002 prescribes only one specific military decoration awarded exclusively to members of the security Forces—the Order of Military Merit. The Medal of Courage, according to the same law, can be awarded to civilians in addition to members of the ARM and the Ministry of Interior, and the three military medals from the Law Amending the Law on Decorations and Recognitions of the Republic of Macedonia from 2006—Medal of Honor, Medal of the Eternal Sun, and Medal for Participation in Humanitarian and Peacekeeping Operations outside the territory of the Republic of Macedonia—have not yet, as already mentioned, been designed and awarded. In that way, the ARM created its own unique and recognizable award system and became completely independent in terms of awarding its own plaques and badges.

The 2012 Rulebook prescribes a total of 12 military awards—one three-stage plaque (small, medium, and large) and three three-stage badges (Bronze, Silver, and Gold Badges of the Army; Bronze, Silver, and Gold Badges of the Army for partnership, coordination, and cooperation; and Bronze, Silver, and Gold Badge for long-term service in the Army). Namely, for the first time, army badges are introduced in three degrees—Bronze, Silver, and Gold (although they are not really made of such precious metals), described in detail in terms of design and symbolism as well as the conditions for their acquisition and wearing. Also introduced are the ribbons, modeled after the medals, which are an integral part of each decoration and which are worn over the pockets of the uniform (in the chest area) of the winners as a replacement for the main decoration. However, in world phaleristics it is not often established that there is a ribbon for a plaque or badge. In order to complete the decoration, each plaque and badge is placed in a suitable box, and the awardees receive a certificate recognizing the military award. The basis of the symbolism of the plaques and badges from 2012 derives from the plaques and badges from 2003, but with several new items and textual additions. The basic and main

изгравирани раце што се ракуваат и лорови гранчиња.

Иако Правилникот конкретно не пропишува дека со плакети и значки на Армијата може да се наградуваат лица и организации надвор од нејзините структури, туку само „дивилниот и воениот персонал на служба во Армијата“, сосема оправдано и очекувано, со нејзините награди се закитија бројни домашни и странски заслужни граѓани, институции и организации. Плакетите и значките на Армијата, всушност како и сите одликувања и награди, имаат пред сè стимулативен, односно мотивациски карактер за наградените, кои извршуваат сериозни и сложени задачи, ја претставуваат Армијата и државата во меѓународни мисии, но и како знак на почит, внимание и благодарност за постигнатите професионални резултати, за успешна соработка и сл.

Имајќи ја предвид новонастанатата политичка реалност во државата со потпишувањето и стапувањето во сила на Договорот од Преспа, се промени уставното име на државата во Република Северна Македонија, а аналогно на тоа и Армијата се преименува во Армија на Република Северна Македонија. Претседателот на државата и Врховен командант на вооружените сили, Стево Пендаровски, на 3 јули 2019 година донесе нова Уредба за ознаките на униформите на Армијата на Република Северна Македонија, со којашто, меѓу другото, се изврши промена во изгледот на единствениот знак за припадност на Армијата. Имено, во средината на стилизираното сонце, во сончевиот диск наместо акронимот „АРМ“ се аплицира државното знаме во кружна форма. Бидејќи токму единствениот знак за припадност на Армијата е основен и главен симбол на сите плакети и значки на Армијата, се изврши и редизајн на истите. Претседателот Стево Пендаровски на 19 јануари 2020 година донесе нов Правилник за доделување плакети, значки, награди и пофалници на воениот и цивилниот персонал на служба во Армијата на Република Северна Македонија, согласно којшто, на веќе постоечките плакети и значки се аплицира видоизменетиот единствен знак за припадност на Армијата (Службен 2020, 2 – 10). Новост е и воведувањето на Плакета на Министерството за одбрана, како и на значка „Генерал

symbol represented on all Macedonian military awards is the symbol of belonging to the Army, designed in 1992. Contours of the territory of the Republic of Macedonia are presented on the plaques and on the main badge of the Army, while on the badges of the Army for partnership, coordination and cooperation are engraved hands holding laurel branches.

Although the Rulebook does not specifically stipulate that plaques and badges of the Army can be awarded to individuals and organizations outside its structures, rather than just to “civilian and military personnel serving in the Army”, quite justifiably and as expected, its awards were awarded to many domestic and foreign deserving citizens, institutions, and organizations. The plaques and badges of the Army, in fact, like all decorations and awards, have primarily a stimulating, i.e., motivational character for those honored, who perform serious and complex tasks and represent the Army and the state in international missions, but also as a sign of respect, attention, and gratitude for professional results achieved, for successful cooperation, etc.

In light of the country’s new political reality with the Prespa Agreement, the constitutional name of the country became the “Republic of Northern Macedonia”, and analogously the Army became the “Army of the Republic of Northern Macedonia”. On July 3, 2019, the President of the State and Supreme Commander of the Armed Forces Stevo Pendarovski adopted a new Decree on the insignia of the uniforms of the Army of the Republic of Northern Macedonia, which, among other things, changed the appearance of the coat of arms of the Army. Namely, in the middle of the stylized sun, in the solar disk, the state flag in circular form replaced the acronym “ARM”. Since the sole symbol of belonging to the Army is the basic and main symbol of all plaques and badges of the Army, they were redesigned. On January 19, 2020, President Pendarovski adopted a new Rulebook on awarding plaques, badges, awards, and commendations to the military and civilian service personnel in the Army of the Republic of Northern Macedonia, according to which the plaques and badges use the modified single mark of affiliation of the Army (Служ-

Михајло Апостолски“.

И пред и по донесувањето на Правилниците од 2003 и 2012 година, во Армијата на Република Македонија се доделуваат многубројни плакети коишто не се пропишани во овие два акта. Имено, станува збор главно за плакети на единици на Армијата, коишто во основа го имаат симболот на единицата. Новост во последниве неколку години се и воените монети (eng. Military Challenge Coin) со коишто се наградуваат заслужни припадници на АРМ по повод Денот на Армијата или денот на единицата. За нивната симболика ќе се зборува повеќе во некој од следните броеви на Македонски хералд. ■

бен 2020, 2-10). It also introduced a Plaque of the Ministry of Defense, as well as a “General Mihajlo Apostolski” Badge.

Both before and after the adoption of the 2003 and 2012 Rulebooks, the Army of the Republic of Macedonia awarded several plaques not prescribed in these two acts. These are mainly plaques of Army units which basically have the symbol of the unit; an innovation in the last few years is the Military Challenge Coin, which honored members of the ARM on the occasion of Army Day or the day of the unit. More about their symbolism in one of the following issues of the Macedonian Herald. ■

СЛИКИ • FIGURES

- 1, 3, 4, 5 Колекција на Трајче Трајков/ Collection of Trajche Trajkov
2. Генерал-мајор Зоран Милески, Директор на ГШ на Армијата, во новата свечена униформа со соодветните ознаки, значката на АРМ (2003 год.) и минијатурните ленти од значките на АРМ (2012 год.)/ Major General Zoran Mileski, Director General of the Army, in the new ceremonial uniform with the appropriate insignia, the ARM badge (2003) and the miniature ribbons of the ARM badges (2012)
<http://www.arm.mil.mk/generalshtab/direktor-na-generalshtabot/>
6. Средна плакета на АРМ со уверението, доделена на полковникот Александар Александров (Р.Бугарија), Шеф на Канцеларијата на НАТО во Скопје, 24 јуни 2014 година/ Medium plaque of the ARM with the certificate, awarded to Colonel Aleksandar Alexandrov (Republic of Bulgaria), Head of the NATO Office in Skopje, June 24, 2014
<http://www.arm.mil.mk/generalshtab/ngsh-na-arm-mu-dodeli-sredna-plaketa-na-arm-po-povod-isprakjanjeto-na-shefot-na-kancelarijata-na-nato-vo-skopje/>
- 7, 9. Dijag.com
8. Графички приказ на минијатурните ленти (рибони) на државните и воените одликувања на Република Македонија/Graphic display of the miniature ribbons (ribbons) of the state and military decorations of the Republic of Macedonia.
<https://www.coleccionesmilitares.com/cintas/europa/macedonia.gif>

10. НГШ на АРМ, генерал-потполковник Методија Величковски му доделува Златна значка на Армијата за партнерство, координација и соработка на велешанецот Панче Јамандиев, првиот регрут во АРМ во април 1992 година, по повод Денот на Командата за обука и доктрини во Велес, 15 април 2017 година/ The Chief of General Staff of the ARM, Lieutenant General Metodija Velichkovski awards the Gold Badge of the Army for Partnership, Coordination and Cooperation to Pance Jamandiev from Veles, the first recruit in the ARM in April 1992, on the occasion of the Day of the Command for Training and Doctrines in Veles 2017, 15 year
<http://www.arm.mil.mk/generalshtab/komandata-za-obuka-i-doktrini-go-odbelezha-denot-na-edinicata/>
11. Естрадниот уметник Есма Редзепова-Теодосиевска со добиената Бронзена значка на Армијата за партнерство, координација и соработка како знак на благодарност за настапот и потпомагањето на концертот по повод Денот на АРМ, 19 септември 2013 година/ Pop artist Esma Redzepova-Teodosievska with the Bronze Badge received by the Army for Partnership, Coordination and Cooperation as a sign of gratitude for the performance and support of the concert on the occasion of the ARM Day, September 19, 2013
<http://www.arm.mil.mk/generalshtab/dodeleni-bronzeni-znachki-na-armijata-za-partnerstvo-koordinacija-i-sorabotka-na-estradni-umetnici-i-prestavnici-na-institucii/>
12. <http://www.mod.gov.mk/?mainnews=20701&lang=mk>

БИБЛИОГРАФИЈА • BIBLIOGRAPHY

- Службен весник на РМ, бр.62/2002.
Службен весник на РМ, бр.49/2003.
Службен весник на РМ, бр.44/2012.
Службен весник на РМ, бр.24/2012b.
Службен весник на РСМ, бр.16/2020

- Котески Мице (2012), „Доделувањето на признанија регулирано со нов правилник“, *Штум*, год.IV, бр.39, ноември 2012 година.
Васил Дичевски(2012), „Разновидни активности во чест на Денот на АРМ“, *Штум*, год.IV, бр.37, септември 2012 година

АКТИВНОСТИ НА МГД

Низ социјалните мрежи повторно се актуелизира 15 мај - денот на македонското знаме, кога на тој ден во 2010 г. е поставено првото големо знаме (сл. 1).¹ Во време на пандемија, МГД имаше само еден настан со физичко присуство со спроведување на сите протоколи за заштита од Корона вирусот. Предавањето на д-р Јоновски на тема „25 години од државното знаме“ (сл.2), се одржа токму на 5.10., денот кога во 1995 г. е усвоено „новото“ знаме на Република Македонија. На предавањето се разгледа процесот за усвојување на „првото“ знаме во 1992 г., како и настаните и процесите коишто доведоа до потребата за промена на знамето во 1995 г. Потоа беше претставен и развојот на дизајнот на знамето од првичните концепти за знаме и грб, па сè до конечно избраниот дизајн и дилемата кој е автор на знамето, Мирослав Грчев или Костадин Танчев -Динката (сл.2).

Излезе од печат и Зборникот од Вториот научен собир во чест на покровителите и заштитниците на градот Струмица – св. Петнаесет тивериополски свештеномаченици со тема „Христофор Жефарович и неговото време“, во организација на НУ Завод за заштита на спомениците на културата и музеј – Струмица којшто се одржа на 5 и 6 декември 2019 г. Во Зборникот се објавени рефератите на Јован Јоновски „Хералдиката на Жефарович“, и Иван Нацевски „Инверзијата на македонскиот земски грб во стематографиите на Жефарович и Витезовиќ - Можни причини и влијанија“ (сл.3).

Продолжи и работата на регистрот и збогатување на сајтот со нови содржини. ■



Сл./Fig. 1



Сл./Fig. 2



Сл./Fig. 3

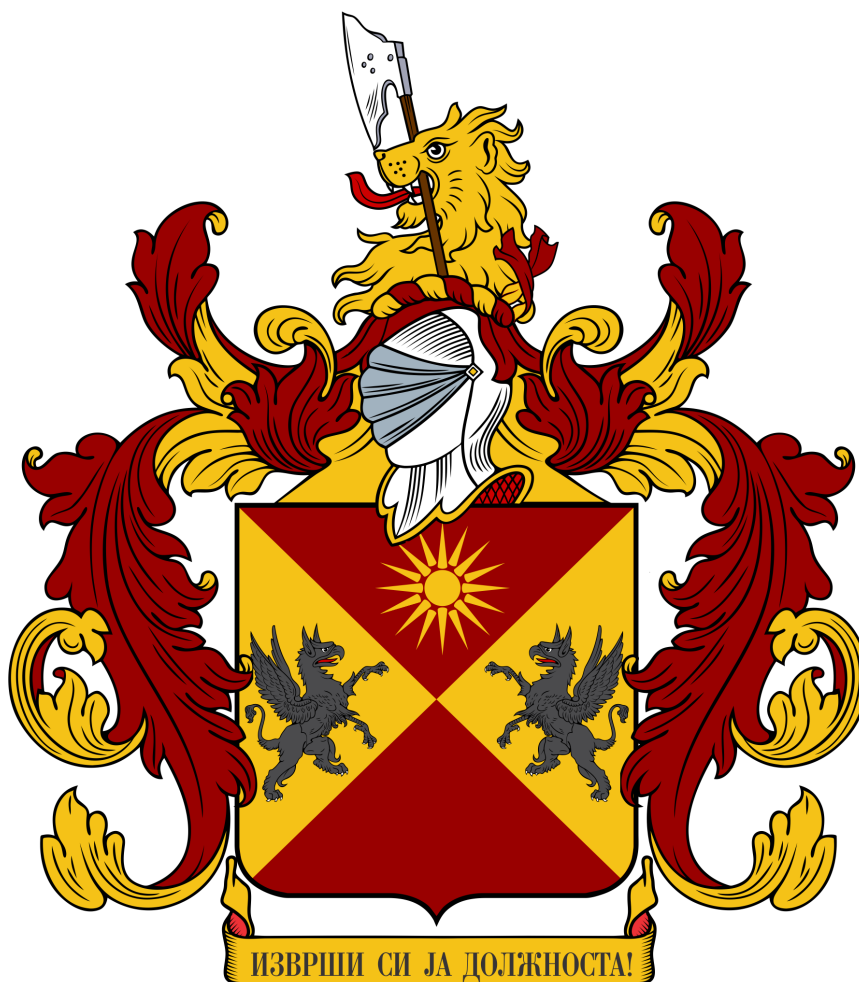
ACTIVITIES OF MHS

The day of Macedonian Flag Day, May 15, become popular again, on social networks, when on that day in 2010 the first big flag was flown (Fig. 1)¹ During the pandemic, MHS held only one in-person event, enforcing all coronavirus protection protocols. Dr. Jonovski lectured on “25 Years of the State Flag” (Fig. 1) on 5 October, the very day in 1995 the “new” flag of the Republic of Macedonia was adopted. The lecture reviewed the process of adopting the “first” flag in 1992, as well as the events and processes that led to the need to change the flag in 1995, followed by the development of the design of the flag from the initial concepts of the flag and coat of arms, to the final design and the question of who created it: Miroslav Grchev or Kostadin Tanchev-Dinka (Fig. 2).

The Second Scientific Meeting in honor of the patrons and protectors of the City of Strumica—the Fifteen Holy Hieromartyrs of Tiberiopolis—with the theme “Christopher Zhefarovic and his time” organized by the NI Institute for the Protection of Cultural Monuments and Museum—Strumica was held on 5 and 6 December 2019. The collection includes the papers of Jovan Jonovski’s “Zhefarovic’s Heraldry” and Ivan Nacevski’s “The Inversion of the Macedonian Coat of Arms in Zhefarovic and Vitezovic’s Stematographies—Possible Causes and Influences” (Fig. 3).

The work on the register and enrichment of the website with new contents continued. ■

¹<http://zname.mk/ceremonijalna-promena/>



ГРБ НА НИКОЛА МАЛЧЕСКИ
Финансиски советник од Скопје

Штит: По салтир црвено и златно, два црни грифони во пресрет, вооружени црвено во пресрет, сонце во чело.

Челенка: Златна лавовска глава со сребрена секира со дрвена дршка во устата.

Мантија: Црвено поставено златно.

Девиза: Изврши си ја должноста!

Блазон: Јован Јоновски

Емблазон: Јован Јоновски

Заведен: број 4/2020 на 24.9.2020 година ■

ARMS OF NIKOLA MALCHESKI
Financial advisor from Skopje

Shield: Per saltire Gules and Or, two gryphons combatant Sable, a sun Or in chief.

Mantle: Gules doubled Or

Crest: A lion's head Or holding in its mouth an axe Argent.

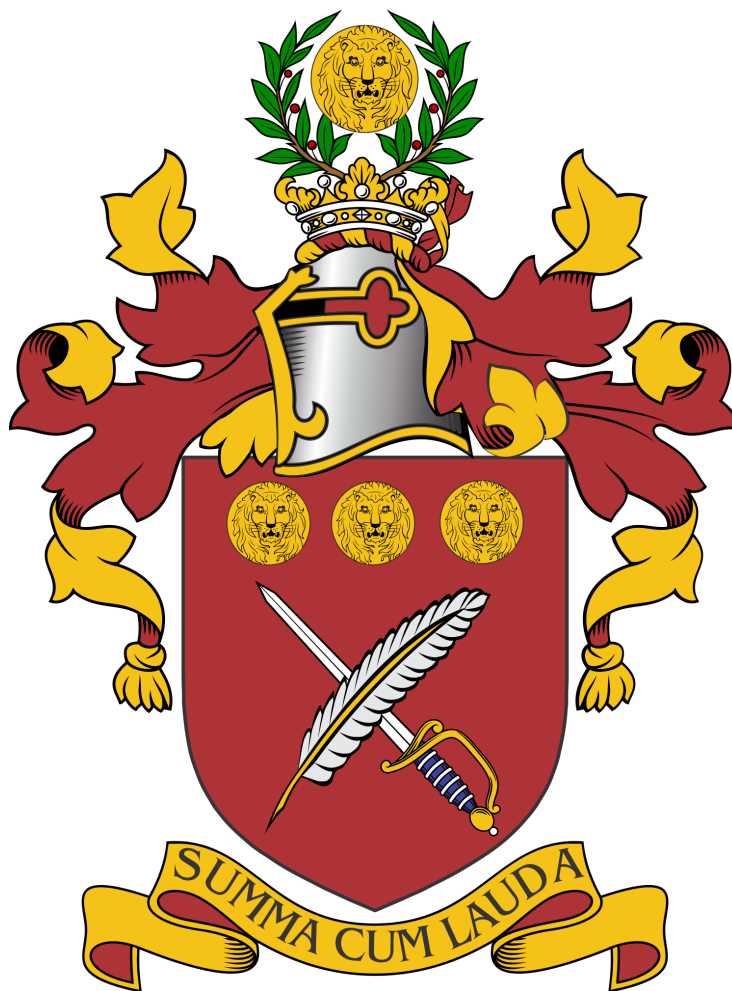
Motto: Изврши си ја должноста!

Motto in English: Do your duty!

Blazon: Jovan Jonovski

Emblazon: Jovan Jonovski

Registered: number 4/2020 on 24.9.2020 ■



ГРБ НА РОБЕРТ МИТЕВСКИ
Новинар и фалерист од Скопје

Штит: црвено, вкрстени сребрено перо и меч со сина дршка три златни фалери во чело

Челенка: Од челенкова круна зелен лоров венец, златна фалера во средината.

Мантија: Црвено поставено златно.

Девиза: Summa cum lauda

Девиза на македонски: Со највисоки почести

Блазон: Јован Јоновски

Емблазон: Јован Јоновски

Заведен: број 5/2020 на 12.12.2020 година ■

ARMS OF ROBERT MITEVSKI
Journalist and phlerist from Skopje

Shield: Gules, quill Argent and Sword of the second tilted Azure in saltire, three phalera Or in chief

Crest: From crest coronet laurel wreath Vert in the center Phalera Or.

Mantle: Gules doubled Or.

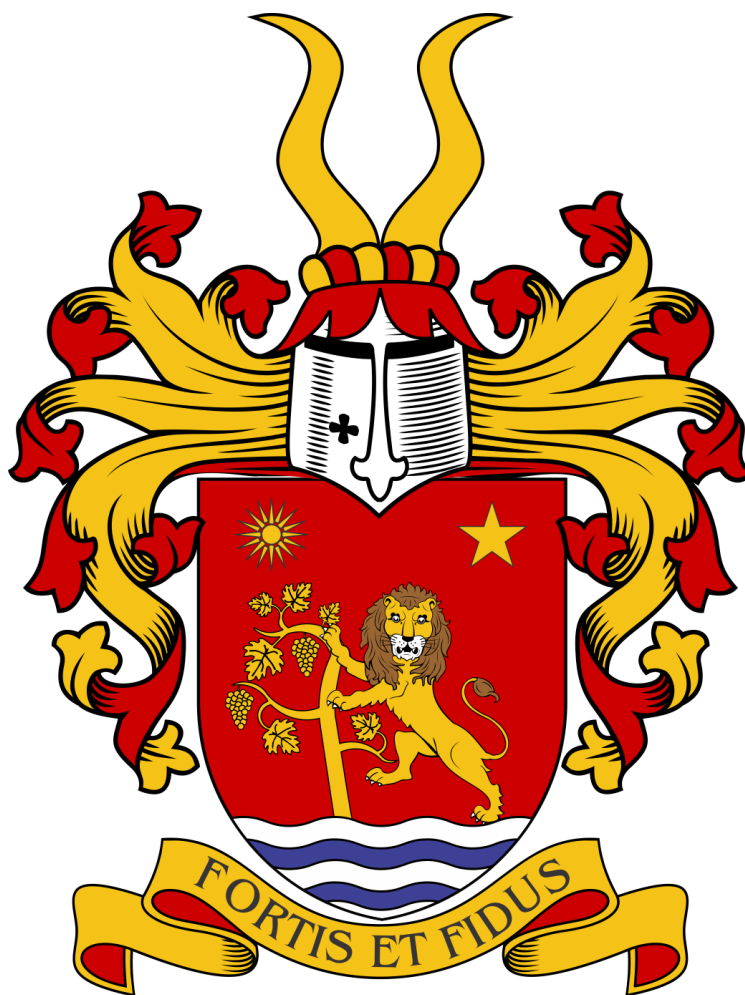
Motto: Summa cum lauda

Motto in English: With the highest distinction

Blazon: Jovan Jonovski

Emblazon: Jovan Jonovski

Registered: number 5/2020 on 12.12.2020 ■



ГРБ НА БОЈАН КОЦЕВСКИ
Претприемач од Скопје

Штит: На црвено, од брановидна сребрена основа со два исти такви сини ремени, златен вперен лав кој држи златна лозница со гроздови која излегува од основата. Сонце и петокрака ѕвезда во чело.

Мантија: Црвено поставено златно.

Челенка: Златни рогови.

Девиза: Fortis et fidus.

Девиза на македонски: Силен и верен.

Блазон: Јован Јоновски

Емблазон: Јован Јоновски

Заведен: број 6/2020 на 26.12.2020 година ■

ARMS OF BOJAN KOCEVSKI
Entrepreneur from Skopje

Shield: Gules, on a base wavy Argent charged of two barrulets wavy Azure, a lion rampant affrontee Proper grasping a vine leaved and fructed issuant from the base, in dexter chief a sun irradiated and in sinister chief a mullet Or.

Mantling: Gules doubled Or.

Crest: Horns Or.

Motto: Fortis et fidus.

Motto in English: Strong and faithfull.

Blazon: Jovan Jonovski

Emblazon: Jovan Jonovski

Registered: number 6/2020 on 26.12.2020 ■